

2. TANÚK ÉS VALLOMÁSOK

■

■

MAGYARÁZÓ JEGYZET

A II. fejezetben jegyzett tanúk és emlékeik hitelesebb rálátásához és jobb megértéséhez szükséges az emlékeiket megosztó emberek érzelmi korlátjai és lelki gátlásai okának és tényének megvilágítása. A XX. század első felében egy részük személyesen, mások pedig szüleikkel együtt szenvedő alanyai voltak a szerbek kegyetlenkedéseinek.

Olyan vészterhes időszakokat kellett meg- és túlélniük, melynek során nagyon sok sorstársuknak kellett életét veszteni és jeltelen tömegsírba kerülni. 1944 őszén és az ezt követő időszakban ugyanis Szenttamás magyar lakossága körében is döbbenetes erővel tarolt a vérzivataros történelem fagyos rémülettel töltve el nemcsak a túlélő kortársak lelkét és megbénítva akarateréjét, de még utódaik homlokára is szégyenbélyeget égetett, szájukra pedig hétpecsés zárat rakott.

Azokról, akik az úgynevezett felszabadulás után nyomtalanul eltűntek, egészen a közelmúltig nemcsak tilos, de életveszélyes is volt beszélni, rájuk emlékezni. Gyilkosaikat meg nemzeti hőökként kellett dicsőíteni és tisztelettel megsüvegelni. Szenttamás magyar mártírjai csak életben maradt családjaik, özvegyeik, árváik szívében és lelkében, továbbá rokonaik, barátaik és szomszédaik emlékezetében élhettek és élnek is tovább, az efféle emléket viszont vészesen halványítja a múlt idő. Hivatalos nyilvántartás nem található róluk, de jogerős bírósági ítélet sem elveszejtésükről.¹ Halotti anyakönyvekbe is csak bírósági holtta nyilvánírtási színjáték után írták be nevüket, haláluk légből kapott helyét és időpontját.

A teljes igazság, minden név, pontos személyi adat, a mártírhalt szenvedett szenttamásiak teljes lélekszáma aligha lesz valaha is felderíthető, egyrészt a levéltárak hozzáférhetetlensége, de a számos dokumentálatlan gyilkosság miatt is, másrészt a több mint fél évszázados megfélemlítés és hallgatási kényszer okán, miközben a kortárs tanúk, az atrocitások túlélő alanyainak legtöbbször már jobblétre szenderült titkát magával cipelve sírjába.

Amit a még élő kortársak elmondhatnak a mártírokról és eltüntetésük körülményeiről, következetesen és hitelesen le kell jegyezni és meg kell őrizni az utókor számára. Nehogy maguk a mártírok utódai, közvetlen leszármazottai is elhiggyék, amit az áldozatokról a hatalom terjeszt, szégyellve fasiszta háborús bűnösökké, vérengző gyilkosokká kikiáltott – valójában ártatlan mártírokként elveszejtett – őseiket.

Gyilkosok közt élve cinkos, aki néma. Ezért megbocsátanunk kell, de feledni nem szabad soha.

Emléket kell állítani legalább azoknak, akiknek még őrzi a nevét és emlékét a szenttamási magyar népi emlékezet. Ezzel az eltökéltséggel kezdte meg nagy lelkesedéssel kutatómunkáját a szerző 50 évvel a délvidéki magyar végzet után. Nem is sejtve akkor még azokat a lelki béklyókat, nyelvi lebénulásokat, rémült és riadt elutasításokat és tagadásokat, amelyek több mint másfél évtizedes kutatómunkája során az áldozatok utódainál, barátainál, ismerőseinél és a szomszédoknál ismét jelentkeztek, és konok hallgatásban, ellenállásban nyilvánultak meg.

¹ 2011-ben részben megnyíltak a szerbiai levéltárak, előkerült sok hivatalos, de mint kiderült, számos hamis és téves adatot bőven tartalmazó okmány is.

Az egész életre kiható halálfélelemben, rettegésbe kergetett szenttamási magyarság körében több mint egy évtizednek kellett elteltie az alig több mint félszáz releváns nyilatkozat begyűjtéséhez. Sokan mutattak ugyan hajlandóságot a múlt eseményeiről való beszélgetésre, de nem érintették, hanem csak úgy általánosságban és felületesen. Az „úgy hallottam, azt beszéltek, én nem tudom, nem láttam” köntörfalazással ezek valójában mellébeszéltek. Voltak őszintébb, elutasítóbb kortársak is, akik a beléjük ivódott félelmet „hagyjuk a holtakat békében nyugodni” bölcselkedéssel próbálták leplezni. Jobbnak látták nem emlékezni a konfliktusos eseményekre és történetekre. Meggyőződésükké vált a „hallgatni arany” meg a „ne szólj szám, nem fáj fejem” bölcsélet, nehogy kihívják maguk ellen a sorsot, kiváltsák a szerbek további bosszúját.

A sokkal kisebb létszámú bátrabbak elmondták ugyan, amire emlékeztek, de óvatosságból már visszafogottabban, ha látták, hogy szavukat a kutató le is jegyzi, ne adj’ isten, még a hangjukat is fölveszi. A legtöbben csak úgy álltak kötélnek, ha teljes nevüket és a bizalommal megelölegezett fényképüket csak haláluk után közli a szerző. Sajnos a több mint egy évtizedes kutatómunka során számos ilyen adatközlő mentette fel a szerzőt vállalt titoktartása alól azzal, hogy eltávozott az élők sorából. Nagyon kevesen, talán csak a válaszadók egytized része az, aki készségesen, teljes nevével és arcképével hitelesítve vállalta,

A szenttamási magyarok által 1870-ben felépített római katolikus kálvária állapota 1995-ben. A fél évszázados gyülekezési tilalom és az elhanyagoltság lesújtó következménye látható vallási kegyhelyünkön (Ternovác István felvétele a szerző gyűjteményéből)

hogy végre kiönthesse, megörökítésre elmondhassa a szívét, lelkét évtizedek óta béklyóban tartó és súlyos teherként nyomó, fájó titkát, fájdalmas emlékeit.

A nyilatkozattevők legtöbbje kérésének eleget téve, de a szövegszerkesztés megkönnyítésére és bizonyos részletek ismételtetésének elkerülésére is, a szerző egy azonosító számrendszert dolgozott ki a névtelenségbe burkolózó tanúk megjelölésére. E számrendszer valójában a megkérdezések, nyilatkozattételek sorrendjén alapul, és a kötet végén közölt névsorokban, de szöveg közben is az általuk tanúsított tények és adatok hitelesítésére a legalkalmasabb és legésszerűbb. E módszerrel sikerült ugyanis a forrásokra utaló lábjegyzetek lerövidítése, az események és nevek ismételtetésének kiküszöbölése és nem utolsósorban a könyv terjedelmének optimális keretek közt tartása is. Az előzőekben leírt módszertől azonban számos közlésnél eltértünk, és nyilatkozattevőink tanúsításának kivonatos közlését teljes nevével, sőt a rendelkezésünkre bocsátott fényképével is hitelesítettük. Tettük ezt a ma még élők feljogosításával vagy az élők sorából már eltávozottak titoktartási kötelezettségünk alóli említett felmentésével.

A nyilatkozatok részleges, illetve kivonatos közlése mellett az egyes események, nevek és adatok ismételtetése helyett az átfedések kiiktatása tűnt célszerűnek. Tanúink névsorát, illetve azonosítószámát a Csongrád Megyei Levéltárban 50 évre titkosítva letétbe helyeztük.

Temerinben, 2010 júniusában

■

■

Tanúk és vallomástevők

APRÓ LÁSZLÓ (1921–2005) ÉS NEJE, JUNGER ILONA ICA (1932–2010)

„Azt hiszem, jobb, ha a feleségemmel közösen nyilatkozunk segítve egymás emlékezetét. Ő talán még nálam is többre emlékszik, mert itt nőtt fel, és nem is kellett sehova eltávoznia egész idő alatt. Nem tartom lényegesnek, ki tárja föl kettőnk közül a tényeket, fontos, hogy azok le legyenek jegyezve.

Szenttamáson születtem, de segédveim alatt Újvidéken üzletet tartó mestereknél képeztem magam tovább, amikor – még a razzia előtt – megkaptam a behívót a honvédséghez. Éppen a 44-es eseményeket követő napokban érkeztem haza, úgyhogy alkalmam volt látni az utcán fekvő – közszemlén hagyott – mind a négy nyilvánosan kivégzett szenttamási személy holttestét. Előbb Andróczy Aladárét láttam feküdni a parókia előtt. Feleségem nagynénje, Junger Mária segített az áldozat feleségének, Klepp Gizellának koporsóba tenni. Az Andróczy családnak engedélyezték is halottjuk eltemetését. Sírja ma is látható a szenttamási magyar temetőben. Golyó által lett kivégezve, mert községi bíró és vármegyei tanácsnok volt a magyar időben. Vagyonát mind elkobozták, de özvegyét és három gyerekét nem tették ki a házból. Egy lakót, valami Janković nevezetű szerbet azonban betelepítettek melléjük.

A másik három nyilvánosan kivégzettet a parókiával szemben álló – mára már lebontott – egykor egyházi iskola falánál lötték le. Láttam őket feküdni, tátott szájjal, véresen, egyiküknek eléggé elnyűtt bakancs volt a lábán. Szekrény Károly, Czelluska Mihály és egy harmadik ember, azt hiszem, a Varga rendőr teteme, a délelőtti órákban történt kivégzéstől egész estig feküdt ott. Nekik már nem volt koporsójuk. Este egymás tetejére, kocsira dobálták, és – legalábbis számunkra – ismeretlen helyen temették el őket. Úgy hallatszott, mindhármukat nemzetőrségükért és nyilasságukért végezték ki. Olyan 35 és 40 év közötti férfiak voltak.

Pentz Kornél² órást és ékszerészt innen a mi utcánkból hurcolták el, 45-50 éves lehetett. Jómódú, magányos ember volt, aki senkit meg nem bántott soha, mint általában a jó mesteremberek. Életét templomi énekkari énekléssel és kiváló amatőr színrendezői tevékenységgel töltötte ki. Valószínűleg mesés aranykincset reméltek nála, és az üzleti konkurencia miatt kellett meghalnia. A Forgách-féle üzlet melletti házát egy fellábú partizánharcos kapta el. Ennek – jóval fiatalabb – özvegye még ma is lakja. Egy alkalommal kiszáradó gyümölcsfát szedtek ki a kertjéből, és a törzs alatt egy befőttesüvegben aranykincset találtak. Ez, ahogy jött, úgy el is ment. A házaspár csúnyán összeveszett valamin, s az asszony – netalán hadd csukják le idő, rokkant férjét – bevádolta a kincs eltulajdonításáért. Persze azt be kellett szolgáltatniuk, az asszonynak meg továbbra is meghagyták a férjét.

² A két háború közötti időben a helyi művelődési élet kimagasló szervezője és mecénása. Színdarabokat rendezett, díszleteket készített jórészt saját költségén.

Kiss József hentes és mészáros szintén a mi utcánkból, az átellenben levő házból lett elhurcolva. Egy reggel elvitték, de valami ismerőse révén délutánra hazaengedték. Kérték, menjenek el felesége, Matild szülőfalujába, Adára, de ő nem akart, hiszen semmi bűne sincs. Még azon az éjszakán – ezúttal ismeretlen fegyveres partizánok – elhurcolták ismét, és soha többé nem érkezett róla hír. A kisfia akkor 4-5 éves lehetett. Utólag – mint háborús bűnösnek – még 1,5-2 hold földjét is elkobozták, de a házból nem tették ki családját. 41-ben a bevonuló honvédek Kiss József udvarából húztak elő egy ott megbúvó csetnik fegyverest, aki a család tudta nélkül bújt ott meg. Hacsak nem ezért kellett lakolnia, vagy csak azért, mert magyar volt. 38-40 éves lehetett.

Iván Mihály bácsi 44-ben, amikor elhurcolták, már jó 75 éves lehetett. Itt, a mai Njegos utcában, azt hiszem, éppen a Bezzegh Maris háza volt az idős földműves Iván bácsié. Úgy hírlett, valami ajtóval kapcsolatos ügyben volt egy vizsálya valami szerbvel, s az ebből kifolyólag verette agyon. Ma már sem özvegye, sem a lányai nem élnek, hiszen már ezek is ott lennének a 100. életévük felett. Egyik lánya a Rencsár Albert harangozónak meg kántornak volt a felesége, de már az ő két fia sem él. Sőt már Iván Mihály dédunokái, a Rencsár gyerekek is korosodó emberek.

Romek György 45 év körüli szobafestő volt. Azt beszéltek, azért kellett meghalnia, mert 41-ben a magyarok bevonulása feletti örömeiben ittasan a levegőbe lövöldözött az utcán. Két lánya már felnőtt volt. Sőt az egyiknek a férjét egyetlen lováért szintén elhurcolták és kivégezték. Az asszony később feleségül ment egy szerbhez, mire az anyjuk, Maris néni meg is tagadta. A lánya, immár szerb férjével, el is költözött Szenttamásról.

Balogh pékmester az Apró-féle házat bérelte, onnan hurcolták el 44-ben. Családjá nem volt. Özvegye utóbb Hám Sándorhoz ment másodszer férjhez.

Kiss János 40 év körüli csizmadia a magyar időben postás volt. Özvegye és két leánya maradhattak a Kis utcai házban. A mai napig sem hallottunk arról, hogy vétett volna valakinek. Rossz nyelvek szerint volt egy szerb szeretője, és a férje verette agyon.

Nagy (Károly vagy Ferenc?) háza szintén a Kis utcán volt, az előbbi, Kiss János háza mellett. Már nem emlékszem pontosan sem a keresztnévére, sem arra, mivel is vádolták.

Fehér István rádió- és kerékpárszerelő házat már nem tudom, hol volt, de az üzlete biztosan a Sárgakút sarkán levő mai festékbolt helyén állt. Feleségét és két lányát nem bántották. Az idősebb egy szerbhez ment férjhez. István 45-46 éves lehetett, apja József.

Dr. Dukay Béla ügyvéd. Felesége a Csabrajetz Béla bőrkereskedőnek volt a lánya. Az ügyvéd elhurcolása után feleségét, Annát kitelepítették Magyarországra, vagyonukat pedig elkobozták. (A kilencvenes évek elején Lacza Anna néven Kanadából jelentkezett a szenttamási plébánosnál pénzt küldve, váltaná meg a temetőben nyugvó ősei sírkamrájának helyét, nehogy azt az állam eladja, és mondana szentmisét megölt férjéért.)

Dukay István szücsmestert, az ügyvéd fivérét szintén agyonverték 1944 őszén, s minden vagyonát elkobozták. Háza a Zöld utcán volt. Péterrévei származású feleségével volt egy fia is. A negyvenes évek legvégén az özvegy egy Varnyú nevű könyvelőhöz ment férjhez, s nemsokára el is költöztek Szenttamásról.

Kiss Ferenc, úgy tudom, 30 éves volt, amikor elhurcolták. A magyar időben tisztviselő volt a községházán. Apja Kiss Antal vendéglős, anyja meg Gáspár Erzsébet volt. Özvegye, Bergel Annus egy szerb tanítóhoz ment utóbb férjhez, s lányát is, sőt unokáit is mind szerbek vették nőül.

Zabos Ferenc bácsi biztosan megvolt már 50 éves, amikor elhurcolták. Úgy tudom, három gyereke volt, a fiú kőműves, a leány meg fényképészsakmát tanult, de az ötvenes években elköltözött Szenttamásról. A másik lánya szülésben meghalt.

Filippi Bernát gazdag, magányosan élő német kereskedő volt. Háza a Virág-ház mellett, a mai Laza Kostić és Gavriilo Princip utca sarkán áll még. Úgy hírlett, mint minden németet, őt is gyűjtőtáborba vitték, sajnos nem, mert soha nem jelentkezett azoknak, akiknek ezt megígérte. Néhai Szokola Veronát ő jelentette be mint házvezetőnőt, hogy megkaphassa nyugdíját. Egyszóval jó ember volt, az volt az egyetlen bűne, hogy németnek született, és jobban kedvelte a magyarokat, mint a szerbeket.

Kőszegi Istvánt innen a másik utcából, a sarok mögül hurcolták el, de már nem emlékszem, miért, Burai Ferenc pedig megszökött, és szökés közben lőtték le, de már itt sem emlékszem a részletekre.

Oszwald Péter és felesége, Oswald Péterné, Klinck Éva. A házuk a Kispest, ma Belgrád utcában volt. Végzetük a Filippi kereskedőével lett azonos. Gyermekük, Ottó és Nóra – becézve Dudi – más gyűjtőtáborlakó németekkel túlélték az atrocitást, szüleikkel ellentétben, s idővel Németországból jelentkeztek is barátaiknak.

Úgy tudom, a Kiss Irén férjét, a Havár Sándor gyógyszerészt is elhurcolták és kivégezték valahol. Felesége és fia a családjával utóbb itt élt Szenttamáson.

Újvári Mihály kereskedő és moztulajdonos 40 éves lehetett, felesége, Tüszi Ilona is 35-40, egész üzlethálózatot mondhattak a magukénak a Nagyhíd melletti mozi körül, s a mozit is, de a még ma is Újvári-boltnak nevezett üzlet és ház a Njegos és a Tito utca sarkán is az övék volt. Ott laktak, s onnan vitték el őket vattatásra. Összeverve, letépett körmökkel rövid időre ki is engedték őket, majd mindkettőjüket eltüntették végleg, vagyonukat megsztélopták, elkobozták.

Sztankowszky fényképész és felesége, Luluja Jolán üzlete a mai főtér helyén, a Major-nyomda és a Kálmán-féle patika sorában állott. A mestert és feleségét is elhurcolták, úgy hírlett, hogy megkínózták és elítélték. Többé nem is kerültek elő. Üzletüket a háború után egészen lebontásig a szakmát náluk tanuló fiatalasszony vezette. Sztankowszkyék minden vagyonát elkobozták, 14-15 éves fiukat, Ferit és Sztankowszkyne anyját, özv. Robineknét meg kitoloncolták Magyarországra.

Horváth Etelka hajadon, a főút és a Zöld utca sarkán lakó Horváth kádármester testvérhúga, illetve Horváth János Óbecsei úti szabónak unokahúga; szülei Horváth Mihály és Katalin. Etelkát már nem tudom, milyen vád alapján hurcolták el és végezték ki.

Kálmán Magdi 16 éves lehetett. Göttl Tibor orvos családjánál szolgált. Ennek az orvosnak a Nastić-házban volt rendelője, és a fordulatkor a családjával együtt elmenekült. Magdit a kényszer-kukoricatörésből hurcolták el, adja elő az orvos kulcsait és elrejtett értékeit. A lányt soha többé nem látta senki.

Majorné, Bömches Adus először elmenekült, de hamarosan visszatért. Még be sem léphetett a házába, a kocsirol szedték le és hurcolták el. Ki sem engedték többé. Úgy hallatszott, rettenetesen megkínzott, sőt megcsonkított testét egyik szenttamási tömegsír nyelte el.

Dr. Lőrincz János, a község életében akkor vezető szerepet betöltő aggregény ügyvéd³ nemzetőrparancsnok volt. Eltűntették még 44-ben. Háza a Horváth hordósnak átellenben, a Tito és a Žarko Zrenjanin utca sarkán ma is áll, egy nyugdíjas rendőr lakja. Az ügyvéd idős, rokkant apja, úgy tudom, valamikor tanító vagy orvos volt.

Margit Ferencet, a Mudry Panni néni édestestvérét meg a Pinczel Pista bácsi idős édesapját, Pinczel Andrást is eltűntették. Az idős városgazda, Pinczel, szervezője és vezetője is volt Kiss Antal kocsmárossal valami magyar szervezetnek még a régi jugoszláv időből.

Még az Oláh Feri szüleit, Oláh Mihályt és feleségét, Oláhné Kovács Máriát tűntették el, mindketten fölül voltak az 50. éven. Úgy mondták, azért, mert nyilasok voltak.

A kitoloncoltak és az elmenekültek közül emlékszem még a kivégzett Darvas Jenő fakereskedő családjára.

Dudás Mihály római katolikus kántor tudomásom szerint nem mert hazajönni, és feleségének barátnője meg a testvérhuga szöktette utána két gyermekét Magyarországra.

Gion Ferenc fűszerkereskedő közismert ember volt, valószínűleg ezért óvatosságból zárta be házát és üzletét, s húzódott át családotul Magyarországra. Házát, üzletét konfiskálták. Ma Popovičné Klára tulajdona, és üzlete van a házban.

Kovács Vilmos kocsmárost is meghurcolták, úgy hallatszott, kínozza vallatták, majd hazaengedték, s végül eltűntették. A családja nyomban elmenekült, nem merte tovább itt bevárni a fejleményeket.

Kuszli Dezső vaskereskedő háza és üzlete a ma is Kuszli-üzletként ismert, a templomunkkal szemben álló épület. Keményvonalas magyar tartása miatt nem merte bevárni a fordulatot. Családotul elmenekült. Házát, üzletét és minden vagyónát elkobozták.

Lestár Ferenc már a régi jugoszláv, de a magyar időben is községi jegyző; sógora, Kovács Vilmos előtt veszedelmesnek ítélte meg a fordulat beérését, s még annak bekövetkezése előtt a családjával elmenekült. Háza a Samu Mihály és a Njegos utca sarkán – az egykori cipészszövetkezetnek által – kissé átalakítva ma is áll.

Lesch Károly villanytelepi üzemvezető családja, azt hiszem, szintén idejében elmenekült, nem várta meg, hogy gyűjtőtáborba jusson németsege miatt, de az sincs kizárva, hogy őt kivégezték.

Dr. Major László községi és katonaorvos már a határon túl értesült nyomdász testvére, Lajos és annak felesége tragédiájáról, s nem mert hazajönni. Üzenetere felesége két kicsiny gyermekükkel kiszökött hozzá.

Molnár István kocsmárost apósa, Iván Mihály bácsi elhurcolását követően szintén elhurcolhatták, abból gondolom, hogy nyomtalanul eltűnt.

Wagner Fülöp kereskedőről és moztulajdonosról bizonyosan tudom, hogy elhurcolták. Felesége, Maris néni magyar volt, így családjával Magyarországra menekült.

³ A két háború között számtalan színdarabot rendezett.

Nagy Sándor nemzetőr volt, s ezért nem mert hazajönni hadifogság után. Felesége a kislányával nem akart utána menni Magyarországra, Sándor ezért 45 évesen újránősült ott, s családja is született.

Varnyú István nemzetőr volt, s mint ilyen, több szerbvel fölényeskedett, s apróbb visszaéléseket is elkövetett. Felesége szerint a hadifogság után ájtott ugyan a határon Szabadkáig, s hazaüzent, mire az asszony fölment hozzá, s elmondta neki, hogy halálra keresik. Erre Varnyú visszaindult Magyarországra. Többé nem adott magáról életjelt.

Kiss Andor jégverem- és szikvízgyár-tulajdonos apja, Kiss Antal távollétében annak vendéglőjét is vezette, s amint hírül vette testvérbátyja elhurcolását, sörfejtő üzemét is hátrahagyva Magyarországra menekült.

Lévay Mihály kereskedő szintén családostul menekült át Magyarországra. Háza a mai Zmaj iskola játszótere és a Becsei úti híd között ma is áll, államosították.

Göttl Tibor orvos szintén családostul menekült el. Az ő feltételezett kincseit kerestették a partizánok a 16 éves Kalmár Magdival, s végeztek a szegény szolgálólánnyal a kutatás után.

Szenttamásnak voltak korábbi áldozatai is. Blazsanyik József (de lehet, hogy Géza?) nemzetőr járőrözött a 41 áprilisi bevonuláskor. Húsvétvasárnap esett el a honvédek és az ellenálló csetnikek tűzharcának keresztüzében.

Pozder Mihály albíró, 37 éves gazdálkodó annyira rettegett az orosz benyomulástól és Szenttamás ismételt szerb megszállásától, hogy e tudat súlya alatt megzavarodott, baltával agyonverte tizenéves Viktória lányát és súlyosan megsebesítette feleségét, Csanak Annát, majd végül öngyilkos lett.

Néhány elhurcoltnak sikerült a verések, kínzások és bebörtönzések ellenére túlélnie ezeket az időket. Igencsak azok voltak ilyen szerencsések, akiket a vidéki állami szervek bírósági eljárásokkal kivontak a szenttamási szerbek látó- és hatásköréből. Ezek végül is, ha ártatlanul ítélték is börtönbüntetésre őket, ha egészségük kibírta, testben-léleklben megtörve és megalázva, megfélemlítve, de hazatérhettek családjukhoz, ha azt időközben ki nem toloncolták az országból vagy el nem hajtották elkönfiskált vagyonukból. Közülük emlékszem Tiszta István rendőrrre, akit életfogytiglani börtönre ítélték. Tíz év után engedték ki. Greilach János asztalos szintén hosszú évtizedekre lett ítéelve, de egy évtizeden belül megkegyelmezték neki. Vörös Károly kisbíró szintén letöltött néhány kemény évet, amiért »fasiszta iratok kézbesítésével« zaklatni merete falubéli szerb polgártársait. Vitéz Kőszegi János kőműves a keresztapám volt, tudunkkal haragosa nem volt. Világháborús vitézségi érmei irritálhatták a »fölszabadítókat«, s 50 éves korában ezért tették rács mögé és verték úgy össze, hogy behalt sérüléseibe. Knéfély Lajos kereskedőnek szintén súlyos meghurcoltatások közepette kellett bizonygatnia ártatlanságát.

Mindemellett még nagyon intenzíven folyt az ingatlanok államosítása is. Egyszerű névelemzéssel minden németes hangzású néven vezetett ingatlan, föld, lakó- vagy tömbház, illetve gyár állami tulajdonba lett elkobozva. Többéves bizonygatás és keserves bizonyítékgyűjtés kellett ahhoz, hogy bebizonyítsák, hogy a szenttamási Fischer, Greilach, Peidl, Junger, Lintner, Lux, a Lenhard mind-mind régi őslakos szenttamási magyarok nevei, akiknek ősei már több generáció óta kiszakadtak a német közösségből. Érdemes itt meg-

emlékezni arról, hogy az ilyen nevű családok – a legidősebb betegtől a csecsemőig – néha többször is be lettek hajtvva a gyűjtőhelyekre, ahonnan a németeket gyalog vagy kocsin a számukra előkészített gyűjtőtáborokba indították, s ha nem sikerült ismerős helybéli szerbvel bizonyítaniuk, hogy ők nem németek, bizony annak ellenére, hogy nem is tudták a nyelvet, német táborba hurcolták őket. Még olyan eset is volt, hogy a partizán vagy Ozna-nyomozók még a temetőbe is kimentek ellenőrizni, igaz-e a gyanúsítottak vallomása, hogy apjuk, nagyapjuk magyar, nem pedig német temetőben van eltemetve.”

A csetnik gépfegyverállásnak használt kéttornyú szenttamási szerb templom;
előtérben a titói „felszabadulás” szobra
(Ternovác István felvétele a szerző gyűjteményéből)

BAKOS MIHÁLY⁴
(TEMERIN, 1927 – SZENTTAMÁS, 2008)

„1944 novemberének derekán Nádalján engem is befogtak a partizánok, és néhányadmagammal elvittek Óbecsére, az Ozna-ra. Ott együtt voltam Dupp Bálint atyával, a dróttal megkötözött csúrogi plébánossal és még úgy 30 csúrogi fiatallal, akiket mint petőfistákat »megbízhatatlanként leszereltek« a 3. hadtest 12. szlavóniai rohambrigádjából, és ideiglenesen Óbecsén voltak bezárva. Mellőlem vitték el mind gyűjtőtáborba, kényszermunkára. Ha ugyan oda. Néhány nap múlva, többszöri kihallgatás és megveretés után engem hazaengedtek azzal a magyarázattal, hogy nem én vagyok az a Bakos Mihály, akit ők keresnek.

Alig érkeztem haza Nádaljára, ismét bekísértek a helybéli partizánok, és az ottani csendőrlaktanya hatalmas fáskamrájába zártak be a már ott tartott 50-60 helybéli magyar fogoly mellé. A laktanya udvarán kiásattak velünk egy 5 × 2 × 2 méteres gödröt. A foglyokat egyenként négy nádaljai szerb olyan 70-80 cm hosszú botokkal serkentette vallomástételre: mondják el, hány szerbet öltek meg, és kiknek a vagyonát fosztogatták a razzia során. Rajtam azt követelték, mondjam el, miképpen segítettem a szerbek zaklatásában az apámnak, aki magyar időben községi rendőr volt Nádalján. Apámat már egy hónappal a fordulat előtt elfogták járőrözés közben, és valamelyik partizánbázis-tanyán kivégezték, társa ugyanis szerb vőként elárulta.

A bűnösnek nyilvánított vagy vallatás közben agyonvert áldozatokat aztán, a népemlékezet szerint 86 civilt, nőket is, a kiásatott gödörbe dobálták. Csak nagyon kevés azoknak a száma, akik valamilyen csoda folytán hozzám hasonló módon élve kerültek ki abból a pokolból. Egyetlen lövés nem dördült el, csak a botok bufogása, a nyögések, hörgések és jajgatások hallatszottak be hozzánk a fáskamrába.

Szerencsémre, mielőtt még rám került volna a sor, bejött hozzánk egy orosz tiszt, és sofőrt keresett közöttünk. A nyilvánvaló végétől menekülve jelentkeztem, mivel Újvidéken tanonckodva némileg elsajátítottam a gépjárműjavítás és -vezetés tudományát. Az orosz valami összekötő tisztféle lehetett, mert járta velem a Sajkás-vidék falvait, és mindenhol

⁴ A tanúk, vallomástevők fényképei a továbbiak során mind a szerző fényképgyűjteményéből valók, a kivételeket külön jelezzük.

haptákba vágta magukat előtte a helyi partizánparancsnokok. Azt hiszem, az átvonuló szovjet sereg élelmezésének az utánpótlását szervezte meg és hajtatta végre a helyiekkel.

Kísérgetve, azaz hurcolgatva ezt az orosz sajnos sok-sok borzalmas vérengzésnek és kegyetlenkedésnek voltam fül-, illetve szemtanúja is. A Sajkás-vidéket járva több esetben is láttam egymáshoz drótozott, gyalogosan, ütlegelve hajtott magyar civileket, s három esetben, így Csúrogon is, éppen tömegmészárlást kellett végignézni, ahonnan négy megrakott szekérral vitték ki a kivégzetteket a dögtemetőbe. A »hőstetteikkel dicsekvő«, engem is oroszoknak vélő helybéli hóhérok között meg sem mertem mukkanni, csak hümmögtem és bólogtam, nehogy felfedjenek, és én is az áldozatok között találjam magam.

Tudtommal a magyarok emberibb módon bántak csetnik- és partizánáldozataik tete-meivel. Kiadták azokat a családjuknak, vagy a hatóságok maguk temették el koporsókban, keresztel megjelölt sírokba, nem pedig dögtemetőbe, kutakba, árkokba, mint a »felszabadítók« tették áldozataikkal, akiket emberi mivoltukban előzőleg porig aláztak, majd halálra kínozták őket. Ilyen esetekről magam is tanúskodhatok.

Csúrogon történt. Várakoztam az orosz tisztre, s láttam, hogy dróra fűzött magyar áldozatokat tereltek előttem a vesztőhelyre, amikor egyik hajcsárunk odajött hozzám, az »oroszhoz«, és eldicsekedte: »látom-e én, hogyan számolnak ők le a magyar fasisztákkal«, s nyomatéku gesztikulálva utánozta a gépfegyver hangját. S azzal is eldicsekedett, milyen jót mulattak, amikor a lemeztelenített, 130 kilós magyar pékfeleséget úgymond »megerőszakoltatták« a 45 kilós, apró termetű, szintén lemeztelenített magyar szolgálégénnyel. Röhögve mutogatták egymásnak: »Nézd, hogy ba...k a magyar!« Zsablyán meg egy őrt álló »partizán« mesélte el unaloműző témaként, hogy előző nap egy magyar fasiszta fejét addig verték a falhoz, amíg ki nem loccsant az agyveleje.

A nádáljai magyar polgári áldozatok közül emlékszem:

1. Bakos András (1907) községi rendőrre, az édesapámra. Községi esküdt és a DMKSZ nádáljai szervezetének elnöke volt, három gyermek apja. 1944 őszén, úgy jó egy hónappal a fordulat előtt járőrözés közben járőrtársa, Virág István a szerb vőáruháza folytán elfogták a partizánok, egyik tanyai bázisukba hurcolták, és ott kivégezték.
2. Tojzán József 45 év körüli nádáljai mezőőr és neje.
3. Tojzán Vera 40 év körüli háziasszony. Családjaik száma és további sorsa számomra ismeretlen.
4. Tojzán Mihály 24 év körüli nőtlen mezőőr.
5. Bajai József 50 év körüli nádáljai kisbíró és neje.
6. Bajai Józsefné 45 év körüli háziasszony, 7 kiskorú gyermekük legidősebbikét, a 17 éves Bajai Józsefet elvitték petőfistának. Mind az ő, mind a hat kisebb testvérének a további sorsa számomra ismeretlen.
7. Horváth István 40 év körüli harangozó és kisbíró. 7-8 kiskorú gyermeküknek ezután nyoma veszett Nádálján.
8. Simonyi János 35-40 éves napszámos, majd mezőőr és felesége.

9. Simonyi Jánosné, Mária 30 év körüli háziasszony, négy apró gyermekük ismeretlen irányba szétszóródva.
10. Kacsakezű orosz emigráns (egyik kézfeje hiányzott).
11. Horváth Istvánné (a 7. sz. áldozat 40 év körüli felesége), 7-8 hátramaradt árvájának további sorsa ismeretlen.
12. Muidin Vilma középkorú, sváb községi hivatalnoknő.
13. Csala Imre 60 év körüli tanító, leventeoktató. Családjának további sorsa számomra ismeretlen. Nádáljáról mindenesetre száműzve lettek.
14. Jakubecz István 45 éves napszámos, majd mezőőr (az apósom), 3 kiskorú gyermek apja. Nejét, Hornyik Rozáliát haladott terhesen hurcolta el az Ozna, s a kínzások következtében ott benn, idő előtt szülte meg negyedik (leány)gyermekét, mire hazaengedték.
15. Olga nevezetű fiatalabb szerb hölgy, állítólag azért, mert magyar csendőr szeretőt tartott.
16. Táborosi János 50 éves községi hivatalnok, 2 gyermek apja, temerini tanyabérlő Nádálján.
17. Jánosi István 40 év körüli községi kisbíró és felesége.
18. Jánosi Istvánné, Mancsi 35 év körüli háziasszony. Öt apró árvájuk ismeretlen irányba szétszóródva.
19. Berényi Viktória fiatal községi hivatalnok.
20. Schneider [?] idősebb, rokkant, sváb fogorvos és neje.
21. Schneider Katica középkorú háziasszony.
22. Bereczki Viktória középkorú háziasszony, 3 kiskorú gyermek anyja. Gyermekei vidéki rokonoknál találtak menedéket.
23. Sebők Ferenc 65 éves földműves, községi képviselő, egy gyermek apja.
24. Cseh Sándor 35 év körüli községi hivatalnok, egy gyermek apja. A gyermek további sorsa ismeretlen.

*

Anyósom szülei 1941-ben apjuk első világháborús érdemeiért Turján, az állami költségen felépített úgynevezett Vitéztelepen kaptak házat és némi földet. Magyar időben két fiuk, Hornyik István és Imre is ott volt helyben tagja a községi rendőrállománynak. Közvetlenül a fordulat után a család minden tagját összeszedték a szerb partizánok:

1. Id. Hornyik Istvánt több ízben is úgy összeverték, hogy többé soha nem heverte ki az így szerzett testi rokkantságot.
2. Neje, id. Hornyik Istvánné Bélits Teréz szintén maradandó rokkantságot szerzett a sorozatos és kemény „partizánverések” következtében.
3. Ifj. Hornyik István 35 év körüli turjai községi rendőr (feleségem nagybácsija), egy kiskorú leánygyermek apja szintén az atrocitások ítélet nélküli áldozata lett.

4. Hornyik Imre, az előbbi rendőr 25-30 év körüli testvéröccse (a feleségem másik nagybácsija) testvére sorsán okulva Magyarországra menekült, és ott alapított családot.
5. Hornyik Rozália, a fentiek húga (id. Jakubec Istvánné, az anyósom) terhesen lett meghurcolva Szenttamásról Nádalfára, majd Újvidékre, és a kínzások és ütlegelések következtében az újvidéki Ozna fogdájában idő előtt szülte meg negyedik (leány) gyermekét, miközben férjét már kivégezték. Ezután hazaengedték.
6. Hornyik Margitka 19 éves hajadon és húga,
7. Hornyik Piroska 18 éves hajadon, feleségem nagynénjei Turján lettek megkínözva, megcsonkítva és állítólag a községháza trágyadombjába eltemetve.”⁵

⁵ A tanú kiváló hely- és környezetismeretéből adódóan mintegy harminc agyonvert, főleg magyar, köztük néhány német, orosz és szerb áldozatról és meghurcoltról közölt megbízható adatokat, amelyek beépültek a későbbiek során közölt névsorokba.

BODROGI-BERSEL TESTVÉREK

1998. augusztus 15-én e sorok íróját lakásán felkereste három korosodó személy. Egykori szenttamásiak, az 1944 őszén kivégzett Nagy utcai, 52 éves Bergel-Bodrogi József kereskedő gyermekei, akiket kitoloncoltak apjuk házából és elűzték Szenttamásról.

1. A legidősebb férfi 21-22 éves volt abban az időben, magyar honvéd, majd hadifogoly, és a fogságból hazafelé jövet Magyarországon maradt, amikor hírül vette családja tragédiáját.
2. A középsőt, a leányt, aki akkor 19-20 éves volt, sorsa Újvidékre sodorta.
3. A legfiatalabb fiú, Aladár akkoriban 16-17 éves. Az édesanyjukkal,
4. Schank Etellel Zomborban talált menedéket, és ott telepedtek le. Anyjuk halála után Zomborban maradt, ma is ott él.

A testvérek nem sok szenttamási áldozatról tudnak, mert apjukat az elsők között hurcolták el, s a családot nyomban elűzték otthonukból elkobozva minden vagyoniukat. Csak utólag és közvetve értesültek a család régi jó barátainak, mint Andróczy Aladár, a Major nyomdász és mások azonos vagy hasonló sorsáról. A Zomborban élő Aladár utólag megküldte édesapja fényképét a készülő monográfiához.

Az utódok adományaiból 1996-ban emeltetett emléktábla Szenttamás 1944–1945-ös több száz ártatlan magyar mártírjának emlékére a római katolikus magyar temető keresztjének tövében (Balassa Tibor felvétele a szerző gyűjteményéből)

BRASNYÓ ISTVÁN
(SZENTTAMÁS, 1930 – SZENTTAMÁS, 2010)

„14 éves sihederként, emlékszem, hogy egy hűvös októberi reggelen egy öt-hat fős honvédcsoport csuromvizesen jött be a tanyára hozzánk segítségért, mivel hallották, hogy magyarul beszélünk. Elmondták, hogy leszakadtak hadtestükről, és az oroszok elől az éjjel a barán⁶ (Bácsér) átkelve jutottak el hozzánk. Hogy elégük van már a háborúból, jó lenne civil ruhát szerezni, és megszökni. Mivel férföltönyt akár csak egyetlen embernek sem adhattunk, mert nem volt, úgy döntöttek, megadják magukat a falut már elfoglaló oroszoknak. Fegyvereiket átadták idős, első világháborús veterán, orosz hadifogságot megjárt és oroszul elég jól beszélő béresünknek, s megkérték, tolmácsolja az oroszoknak, ők katonaszökevények, és kérik tőlük a menedéket.

A diadaltól és alkoholtól ittas oroszok örömmel ölegették a honvédeket, itallal és étellel kínálgatták, majd a teljes lerészegedés előtt átadták őket a helybéli partizánoknak. Azok aztán beterelték őket a községházára, az akkorra már begyűjtött civil foglyok közé. Sorsuk valószínűleg azokéval együtt kivégzéssel teljesült be.

Lajos (1926), a fiatalabbik testvérbátyám az Opa Đoko és Slavnić Stevo ütlegelése ellenére sem ismerte be, hogy ő lenne a Pozder. Megörült a foglyokhoz éppen bekukkantó szomszédunknak, Milošev Slavkónak (Kiseljak), és kérte, igazolja már, hogy ő nem Pozder, mire az így felelt: „Ne znam te ja!” (Nem ismerlek én téged!) Majd kifelé menet halkán odaszólt a két verőlegénynek: „Vas dvoje sredite ga dobro, a nemojte ga ubiti.” (Ti ketten hagyjátok jól helyben, de ne öljétek meg.) A Belić Đoko mentette ki később azzal, hogy menjen csak haza, mert várja a sok munka kukoricatorés idején.

Suhancként engem is befogtak a háborúba. Saját lovainkkal, kocsinkkal löszert és élelmiszert kellett szállítani a frontarcosoknak. Félve, hogy egy lövedék eltalálja löszerral megrakott kocsimat, Szivác alatt megszöktem, és gyalog jöttem haza.

45 nyarán történt – nemigen újult akkor a szegény ember – és én leventesapkámmal a fejemen őriztem a jószágot a tarlón, amikor odajött hozzám Tutorov Drago, a szomszéd, s

⁶ Bara (szerb) ’mocsár, vizenyős terület’. Délvidéki magyar szóhasználatban síkvidéken folydogáló erecske.

egy hatalmas pofonnal ütötte le fejéről e szavak kíséretében: „Bolje stavi maminu p...ku na glavu, da ne stradaš!” (Jobb, ha anyád p...ját teszed a fejedre, hogy pórul ne járj!)

Évek múlva is folyt a magyarüldözés. Bandákba tömörülő szerb fiatalok szórakozóhelyek előtt vagy sötét utcákban kilesve vertek össze egy-egy magányosan hazafelé tartó magyar fiataalt, de néha kocsmákban is, és kivétel nélkül mindig túlerővel. S ha az áldozatok rendőri segítséget kértek, tőlük azt a választ kapták, ne kötekedjenek, és kerüljék a nyilvános helyeket. Az incidensek kirobbantóit sokszor meg sem intették, de olyan esetről is tudok, hogy előbb elengedték őket, mint áldozatukat még biztatva is: „Üssétek csak őket, de ne a mi szemünk láttára!”

A magyarság elleni fizikai terror alábbhagyott ugyan idővel, de az atrocitásokkal kísért szellemi az soha. Hullala András 45 éves halászt, négy gyerek apját egy Babusa néven ismert Dejan Davidov nevű szerb ember már 1947-ben vagy 1948-ban a szó legszorosabb értelmében agyonverte, s ezért csak szimbolikus, pár évnyi börtönbüntetést kapott.

A Papp Zsúnyi Józsefet alig két évvel ezután több késszúrással kivégző másik »nagyszerb« megúszta börtön nélkül. Beszámíthatatlannak nyilvánították. Szerb fiatalokból összeverődött szervezett bandák – ilyen volt a Tyelbaba és a Timur néven ismert, de voltak más bandák is – később is sorra szemelték ki maguknak kocsmákban és sötét utcákban is a magányos, főleg apjukat, anyjukat 1944 őszén elvesztő magyar fiatalokat. Egy-két gyengébb alkatúnak látszó szerb addig provokálta és gúnyolta, fasiszta fattyúnak nevezve őket, s azt kérdezgetve tőlük, hogy legyászolták-e már a fasiszta apjukat, anyjukat, amíg azok egy-két pofonnal meg nem kíséreltek elégtételt venni maguknak. Rajda Sanyival, Huguik Józssival történt ilyen, de másokkal is. A pofonokat követően, persze, föllépett az erre váró 5-6 tagú banda, s összevissza verte, rugdosta áldozatát. Később kollektíve tanúsították a rendőrségen, hogy a magyar kezdte szidni a szerb anyjukat-apjukat, mert azok megölték az övét, s hogy a verekedést is ő kezdte el. Persze a rendőrség mindjárt a magyart marasztalta el a többség egybehangzó tanúsítása alapján.

Az ötvenes évek derekán, gabona átadásakor – tőlem nem messzire egy szerbekből álló várakozó csoportnak – nagy hangon dicsekedve mesélte el az Opa (valódi nevén Janošev) Đoko, hogyan erőszakolták meg az előzőleg ütlegetésekkel megfélemlített magyar nőt 1944 őszén, s hogy arra is volt eset, amikor a vad ellenállás annyira felbőszítette a szórakozni vágyó legényt, hogy az sikertelenség miatt meg is gyilkolta kiszemelt áldozatát.⁷

⁷ Visszaemlékezésével a tanú számos, különféle atrocitás áldozatának azonosításával segítette a kutatást. Adatai megtalálhatóak a tanú azonosítószámával megjelölve az atrocitások különböző áldozatainak névsoraiban.

BRASNYÓ ISTVÁN
(SZENTTAMÁS, 1941 – SZENTTAMÁS, 2012)

„A magyar időben, 1941-ben születtem Szenttamáson. A szüleimtől tudom, hogy nagyapám, Ignác (1886–1944) a régi Jugoszlávia idején minden szenttamási vagyonát pénzzé tette, és Csúrogon vett magának házat, tanyát, földet kedvező áron, és költözött oda családotul Szenttamásról. Tíz katasztrális hold szenttamási földje árán Csúrogon 25 holdon tanyás birtokot és házat tudott venni magának.

1941-ben idősebbik fia, az apám magyar katona volt, ezért anyám Szenttamáson, a szüleinél várta megszületésemet, s itt is maradt velem, amíg apám haza nem jött a háborúból.

1. Ignácot,⁸ akkor 58 éves földbirtokost, 3 felnőtt gyermek apját fiatalabb fiával, Józseffel együtt 1944 őszén elhurcolták, megkínózták és többekkel együtt agyonverték. A szintén megvert fiával és annak néhány társával rakatták tetemeiket kocsira, és szállították ki a dögtemetőbe úgy, hogy kényszerítették, üljön az agyonvert apja fejére. A kocsi útját vértócsák jelezték. A fiú úgy menekült meg, hogy egy szovjet osztag érkezett meg a helyszínre, és leállította a kivégzést.
2. Imrét, az 50 év körüli földbirtokost, kereskedőt, darálómalom-tulajdonost, 2 felnőtt gyermek apját, nagyapám testvéröccsét, szintén Szenttamásról kirajzolt csúrogit a nagyapámmal együtt végezték ki. Feleségét és leányát a járeki haláltáborba toloncolták. A fia, László akkor honvéd volt a fronton. Mindkettőjük házat, üzletét, tanyáját, birtokát és ingóságát elkobozták, és családjuknak megtiltották a visszatérést Csúrogra.
3. András, 35-40 év közötti gazdálkodó, gépész, egyik távolabbi rokonom szintén az 1944. évi razzia áldozata lett.”⁹

⁸ Ezek az áldozatok mind a hárman szerepelnek Teleki Júlia *Keresem az apám sírját* című könyvének a listáján (Teleki 2007). András a 44., Ignác a 45., Imre a 46. sorszám alatt.

⁹ A „kétlaki” Brasnyó család tagjai gyakran tartózkodtak új lakhelyük mellett Szenttamáson is, az itt maradt szülőknél, rokonoknál. Így volt ez a tanú születésekor, de a háborús fordulat idején is, amikor sok-sok, egyébként szétszóródott rokon kereste fel egymást, talán az együttlét nagyobb biztonságérzetet adó erejében bízva. Egy-egy nagyobb tanyán vagy családi házban akár több család is együtt várta félelemtől izgatottan a fordulattal járó vélt vagy valós veszedelmeket. A Brasnyó család egy másik ágán, 9-es és 45-ös azonosítószám alatt tanúskodó rokona szerint a nevezettek szenttamási rokonaiknál lettek elfogva és Csúrogra hurcolva.

DR. BURÁNY NÁNDOR
(ÚJVIDÉK, 1958)

A tanú először 2005. január 7-én kereste meg e sorok íróját a bmandor@neobee.net címről írt levéllel. Közölte, ő annak a Burány Nándor újságírónak az unokaöccse, aki 1968-ban *Összeroppanás* címen a zentai kivégzésekről könyvet írt. A jelentkező jelezte, hogy a kivégzett Zombori Gyuláról, apai nagynénje férjéről és annak testvéröccséről, Béláról szeretne kapni, de adni is bizonyos információkat. Mindketten 1944 októbere végén tűntek el.

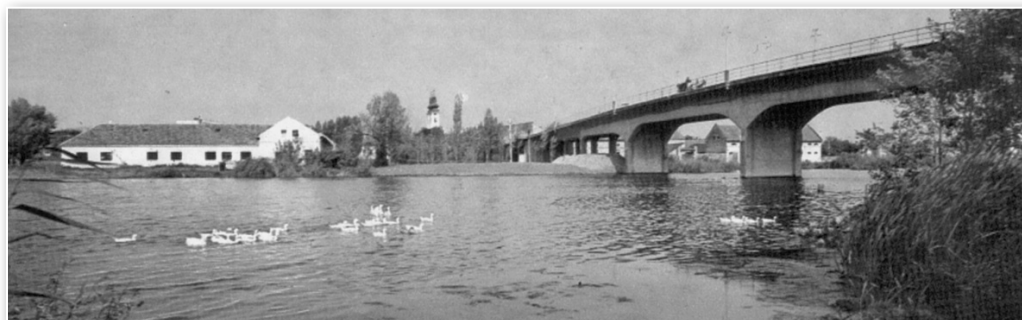
Családi emlékezésre és a sógor holtta nyilvánítási irataira hivatkozva közölte, hogy Braziliában¹⁰ nyolcfős magyar csoportot szedtek össze 1944 októbere végén, és indították el a főúton Óbecse irányába. Ebből arra következtetett a család, hogy Mileševo után Kutas (Drea) felé fordíthatták, és Szenttamáson végezték ki őket. A további levélváltás során részletes adatokkal, anyakönyvi kivonatokkal, nyilatkozattal, bírósági holtta nyilvánítási végzéssel és egyebekkel szolgált a két sógorra vonatkozólag. Megjegyezte: „A többi irat csak azért tanulságos, mert az ember nyomon követheti a tragikomédiát, amit végigjártattak [Másfél évtized után is! – P. J. megj.] a hozzátartozókkal, ha keresni merték családtagjaikat. A holtta nyilvánítási eljárásban mindent szabad volt mondani, csak a tényeket kellett elhallgatni. A bíró is, az ügyvéd is tudta, miről van szó, de nem illett róla beszélni.” S tegyük hozzá, még kevésbé leírni.

A 2005. április 26-i levelében még öt újabb névvel egészítette ki a Braziliából elhurcolt nyolc magyar ember névsorát. Így az eddig azonosítottak identitását és korábbi lakhelyét erősítette meg, illetve határolta be. Íme, az egyszerűen elhajtott braziliai áldozatok nevei:

1. Zombori Gyula (Mihály és Horváth Julianna fia) 36 éves szücsmester, két kiskorú és egy születendő gyermek apja, többszöri beidézés és vallatás után a péterréve-óbecsei főúton kísérték el öccsével és még hat braziliai magyar férfival együtt. Neje, Burány Ilona egy darabon kísérte a menetet, és kérte, engedjék szabadon a férjét. Az egyik fegyveres kísérőtől (keresztneve Luka, vezetékneve ismeretlen) [Đurić v. Đumić – A szerző megj.] azt a választ kapta a haladottan terhes asszony, hogy hiába is rimánkodik, ő (Luka) addig úgysem nyugszik, amíg a zokniján levő csíkgig nem jár magyar vérben.
A Topolyai Járásbíróság 1946. május 16-ában állapította meg Zombori halálát.
2. Zombori Bélát, Mihály és Horváth Julianna 32 éves nőtlen fiát 1944 októbere végén fegyveres partizánok fogták el, és testvérbátyja elmondása szerint súlyos kínzásoknak vetették alá.
3. Neorcsics Pavko Sándor 29 éves, nő, felesége Kuszli Amál, egy gyermek édesapja.
4. László Ferenc ismeretlen életkorú és foglalkozású fiatal braziliai magyar férfi, két kiskorú gyermek édesapja.

¹⁰ Az Óbecse és Topolya között félúton levő Brazília településről van szó.

5. Csőke Hugó középkorú, ismeretlen foglalkozású braziliai férfi, három kiskorú gyermek édesapja.
6. Vituska Antal középkorú, ismeretlen foglalkozású braziliai férfi, két kiskorú gyermek édesapja.
7. Sinka Péter középkorú, ismeretlen foglalkozású braziliai férfi, öt gyermek édesapja.
8. A csoport 8. tagjának neve sajnos feledésbe merült.

Szenttamási látkép a Ferenc-csatornát átívelő nagyhíddal (A szerző gyűjteményéből)

CSIZMÁRNÉ SCHRECK ERZSÉBET
(SZENTTAMÁS, 1924 – SZENTTAMÁS, 2002)

„A magyarok bejövetelekor¹¹ történt. Egy idős néni futott, menekült a központ felől, és mondta, hogy ott, abból a házból, ahol ma az első villanyrendőr és Horváth Vince üzlete van – akkor az egész ház a Mrđanov Zoróéké volt – és az annak átellenben levőből, a Manojlović jegyző házából, de más házpadlásokról is elkezdtek orvul lőni a menetelő honvédeket. Ezt egyébként mindenki, Isten, ember tudja.

A honvédek megrohmozták a lőállásoknak használt házakat, és akit ott fegyverrel a kezében találtak, azt lelőtték. Két magyar nemzetőrt is, akik azért rohantak oda, hogy csillapítsák a helyzetet. Persze a Manojlovićokat is ott a helyszínen. Egy fiuk volt, aki akkor nem volt otthon. Négy év után, ahogy a fordulatkor előkerült, akkor hallottuk, hogy ez a Manojlo a meggyilkolt anyjéért száz magyar asszonyt veret agyon, az apjéért meg örvenet. Nagyon sok magyart begyűjtöttek akkor a községházára, a régi szerb gimnázium épületébe, a mai szövetkezeti otthon (Élan irodaközpont) helyén álló egykori csendőrlaktanyába, magtárakba és még sok más gyűjtőhelyre is. Ki hova került, és ki hol, hogyan és mikor végezte életét, ezt máig, és talán soha többé nem lehet már pontosan megtudni.

Rengeteg embert kivégeztek akkor, de volt egy megmentett csapat is. Megmentőjük Molnár községi bírót, megmentettjei meg magyarok, szerbek egyaránt. Sokan tőle kértek tanácsot a német megszállás alatt, vajon bevonuljanak-e a dobszóval közzétett parancsra vagy se. A magyaroknak azt mondta, okvetlenül, mert itthon az esélyük kevesebb lesz a túlélésre, mint a fronton, a szerbeknek viszont azt, bújjanak el még egy rövid időre, mert hamarosan vége lesz a háborúnak. Ez a Molnár bíró egy nagyon jól tájékozott és előrelátó ember volt, mert az úgynevezett felszabadulás után valóban minden családfenntartásra alkalmas szenttamási magyar férfit elfogtak, és sokukat felkoncolták itthon, akik meg bevonultak, azok közül nagyon sokan hazajöttek később.

A tömegmészárlás és a zsákmányszerző fosztogatás szinte párhuzamosan folyt. Ha valakit elvittek csak néhány órára is, vagy elhagyta otthonát, feltörték azt, és kirabolták. De volt eset, amikor az ablakon át bedobált tégladarabokkal és belövöldözésekkel a kerten át ütték el a magányos, gyerekeivel élő nőket, s mire reggel hazamerészkedtek, üresek voltak a szekrények, ólak és az éléskamra is.

Tudok jó néhány áldozatról is, de sokat már el is felejtettem. Nagyon sok volt közöttük a nő, előrehaladott állapotban lévő terhes. De gyereklányok is.

1. Kálmán Magdi 16 év körüli diáklány, apácanövendék volt. Amikor minden sarkon kidobolták, jelentkezni kell munkaszolgálatra, mentünk is. »Četákba« – szadzadokba – osztva, gyalog hajtottak bennünket fehér karszalaggal megjelölve kukoricát törni a szerb gazdák elhanyagolt földjeire. Egyik ilyen csoportban volt ez a Kálmán lány is. Munkásszülők gyermeke. Szülei háza a temetősoron, a régi

¹¹ A magyar honvédség bevonulásakor Szenttamásra.

- szerb temetővel szemben állott. Egy délelőtt két fegyveres a község féderes kocsi-
ján kiment érte, és elvitték. Soha többé senki sem látta. Törőtársainak korábban
elmondta, hogy a padláslyukon többször is megleste, amint a partizánok halomra
löttek és eltemettek ott magyarokat, férfiakat és asszonyokat is.
2. Az asszony nevét már elfelejtettem. Személyesen talán nem is ismertem, másoktól
hallottam szörnyű esetéről, amely az egyik tömeges kivégzésen történt. Elesett-e,
vagy hozzádrótozott társa lökte el, így az asszony sértetlen maradt, megvédték
a sortűz golyóitól a rázuhanó testek. Ő is, mint a többi, aki a sortűz követke-
zőjében nem bukott bele a tömegsír kiásott gödrébe, annak a szélén maradt fekvé.
Egy ideig felügyelet nélkül, amíg a hóhérok koccintgattak a jól végzett munka
örömeire. Kiszabadítva magát kötelékéből, kimászott a rá nehezedő testek alól,
és kúszva-mászva megszökött, még mielőtt a kivégzésre szánt következő csoport
megérkezett volna. Kivégzésük előtt az ő feladatuk volt a gödör szélén maradtakat
a többi tetejére dobálni és betemetni őket.
 3. Bömches Adus, a nyomdász és könyvkereskedő Major Lajos felesége is az áldozatok
között volt. Topolyai nő volt.
 4. A Hustyi Pista felesége korombeli volt. Előrehaladott terhes. Alig huszonevésen
eltűntették. A férje magyar katona volt, s a frontokat túlélve később hazajött.
 5. A Horváth Etát, a Miska testvérét is alig huszonevésen tették el láb alól. Szép nő
volt. Honvéd- és csendőrtisztek udvarolgattak neki.
 6. Dudás Erzsi, a Brasnyó Géza felesége 30 év körüli, szintén terhes volt, amikor 10
év körüli kislányával,
 7. Brasnyó Juliskával együtt kivégezték.
 8. A Bergel Jóska, Schank Etel férje volt, olyan 50 év körüli kereskedő. Vagyonát, házát
konfiskálták, feleségét és három gyermekét elűzték. Amikor a kertje végén a tuki
önkiszolgálót építették, a lebontott disznóólban találtak egy elásott holttestet.
Bizottság szállt ki a helyszínre, s megállapította, hogy a holttest nagyon régi.
 9. A Briják Zúgó Gyulát, 35 év körüli rendőrt, egy lánygyerek apját a tanyavilágból
vezették elő. Még az óráját is a szerb gazdára bízta megőrzésre, amíg visszajön.
Soha nem tért vissza. Itt siratgatta mindig a felesége nálunk.
 10. Kiss Józsi 35 év körüli hentest, Tibi kereskedő apját és
 11. Kuszli János szintén olyan korú nőtlen cipészt ugyancsak elhurcolták és kivégezték.
Az volt a bűnük, hogy módosabb magyar iparosok voltak.
 12. Sebők Jóska bácsi 52 éves cipésmester azokkal a megmentettekkel vonult be dobszó-
ra 44 októberében, akikről már szóltam az előbb. Sokan nem is voltak beöltözve,
illetve csak nagyon kevésnek volt honvédruhája. Sebők bácsi mégsem kerülhet-
te el a végzetét. Túl korán hazajött, még mielőtt lecsillapodott volna az öldöklés.
 13. Kiss János 40 éves cipésmester, postai levélkihordó, édesanyám legfiatalabb test-
véröccse. Az ismertebb magyarok közé tartozott.
 14. Brasnyó Géza 30 év körüli mészáros még a felesége és kislánya előtt eltűntették.
Ő is nemzetőr volt, valószínűleg kivégezték.

15–20. Még hat »eltüntetett« személyről tudok. Láttam, hogy a puskával felszerelt Čopo¹² egy szintén puskás társával négy személyt, két fiatal magyar házaspárt hajtott maga előtt a Rajcsúrból a városháza felé. Ez a razziák sűrűjében történt. Akkor én sem az áldozatokat, sem a fejedelmeket nem ismertem név szerint. Suttogták ugyan ott mellettem a nevüket, sajnos azonban mára már elfelejtettem. Azóta azonban, amint a Čopót meglátom, eszembe jut a jelenet. Az áldozatok elszánt arca, s ahogy bicegő alakján jellegzetes módon himbálódzott a hanyagul vállra vetett nagy puska. Látásból ismertem a 4 rajcsúri áldozatot korábbi időkből. Akkor láttam őket utoljára. S még egy fiatal pár előállítását láttam, a mai benzinkút mögötti kis utcából (Baranya utca). Őket egy idős párral, a gyümölcskereskedő Oláhékkal hajtotta Lepi¹³ Lazo fejedelmének csapata. Az idős párt később kiengedték ugyan, de a fiatalokat elnyelte a sötétség. Máig sem tudom a nevüket. Azt beszéltek róluk, hogy nyilasok voltak.

Ennyi év után most már nem jut eszembe a nevük, de bizony számos terhes nőt is kivégeztek. Meg is mondták nekik, hogy ne szüljenek több magyar gyereket. Csak úgy, az utcán is összefogdosták, ha meglátták őket.

Nagyon sokan voltak az eltűntek, de csak azután vettük ezt számításba, amikor már lezajlottak az események. Akkor meg már életbe lépett a lelki terror, miszerint tilos volt rájuk még az emlékezés is. Akire a bűnnek még az árnyéka is rávetődött, az még idejében elmenekült az anyaországi urakkal együtt. S utánuk a még nagyobb számú büntelen, akiket megrémítettek a nem alaptalan rémhírek, de az is, hogy a szerbek részéről előre lett jelezve többször is, hogy majd a fordulat után jön a megtorlás. Rettenetes napokat éltünk át akkor.

Rengetegen voltak büntelének, akik félelmükben hagyták hátra mindenüket, és mentették pusztá életüket a rablógylkosoktól. A németek e téren tájékozottabbak voltak, jobban tudták, mi következik a fordulat után, mint mi. És tehetősebbek is voltak, így szervezetter, a visszavonuló német katonák segítségével távoztak, mint például a két Schank téglagyáros családja.

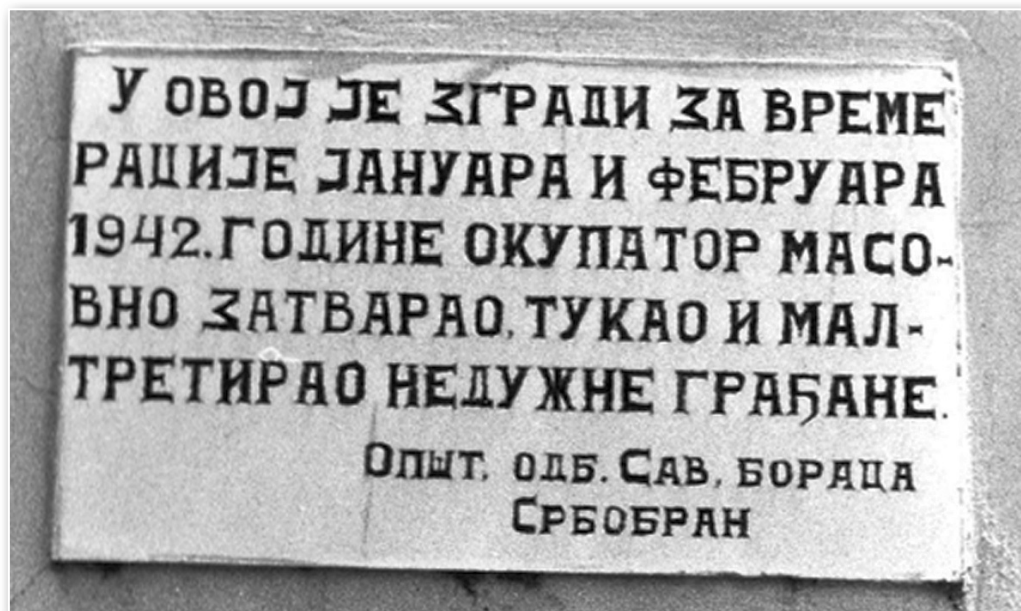
A Schankok így nem is voltak a kivégzettek között. Idejében elmentek. Egyiküknek a Devceserben, a másíknak itt a Túlsóvégben volt a téglagyára. Ez utóbbi a

21. Schank Frigyesé volt. Feleségével,
22. Erzsébettel és két leányával,
23. Marikával és
24. Katóval német katonai teherautóra rakodva mentek el a németek kivonulásakor.
25. Schank Béla, a fiuk, német katona volt. A Sebők bácsival egy helyre került orosz fogságba. Sebesülten ott, a hadifogságban halt meg sebfertőzésben.

¹² Čopa (szerb) 'topa'. Igazi neve: Čorić.

¹³ Lepi (szerb) 'szép'. Igazi neve: Zeremski.

Még a kényszermunkás csapatból, a kukoricatörésre kényszerített asszonyok közül is sokat elhurcoltak. A község kocsján cirkáló fegyveresek pontosan tudták, kiért, melyik tanyára, hova kell kimenni, s megkötözve vagy fegyvert fogva rájuk hurcolták be őket a gyűjtőhelyekre. A kényszermunkára összefogdosottakat, főleg asszonyokat és munkára fogható gyerekeket egy bizottságféle vagy megbízottak osztották be csoportokba és adták át a fegyvereseknek, kísérik ki őket a munkaerőt igénylő szerb gazdák tanyáira, földjére. Engem a Momčilo Kiseljak Milošev, később ügyvéd a Mika Kačanskihoz szánt csoportba osztott be. Szóltam neki, hogy hat hónapos terhes vagyok, engedne el, mire azt válaszolta: »Ó, akkor még három hónapig bírsz dolgozni.« Volt egy asztal, amelyiknél sorban álltak az ingyenes munkaerőt igénylő szerb gazdák, s mondták: ötven kell, húsz kell, harmincöt kell és így tovább, kinek mennyi töretlen kukoricája, főszedetlen répája volt még a határban. Ez a rabmunkáskiosztás a községházán folyt, a főbejárattól jobbra. Egy másik asztalnál író férfi látva a kétségbeesésemet odaintett, s azt mondta nekem, ír egy papírt, és azzal amilyen gyorsan csak tudok, menjek haza, és ki ne mozduljak a házból. Ijedten mondtam neki, hogy engem a másik asztalnál már kiosztottak a Kačanskihoz. Ő erre a kezembe nyomta a papírt, kivezetett az utcára, és hazaengedett. Akkor már nem ment olyan nagyon az öldöklés, de azért itt-ott szedték még össze az embereket a faluban is meg a fehér karszalag viselésére kényszerített munkásszázadokból is.

A cinizmus legszemtelenebb kinyilvánítása! A szenttamási gimnázium falára az 1944–45-ös ártatlan magyar polgárok tömeges megkínzásának és kivégzésének épületére az „ártatlan polgárok megszállók általi 1942-es megveretése és zaklatása” emlékére állítottak emléktáblát (Ternovác István felvétele a szerző gyűjteményéből)

Ezzel a papírral a zsebemben aztán már bátrabban mentem én is ide-oda, de főleg az anyámékhoz.

Még ekkor is tombolt a kíméletlen rablás és fosztogatás, még gátlástalanabban, mint a fordulat első napjaiban. Akkor ugyanis volt bőven elhagyott ház, melyekből zavartalanul el lehetett hajtani a jószágot és fosztogatni a hátrahagyott értékeket. Minden magyar házba beállítottak azzal, hogy adják elő az elrejtett fegyvereiket. Közben ezzel az ürüggyel felforgatták az egész házat, és amit csak találtak, pénzt vagy egyéb értéket, magukhoz vették és elvitték olyan szavak kíséretében, hogy: »Ezeknek már úgysem sokáig veheted hasznát, ez már úgysem kell neked sokáig.«

A férjemnek is, nekem is rengeteg ruhánk volt, nekem sok ágyneműm. Megboldogult apósom az első világháború végén átélt szerb sarcolásokon okulva idejében ládába rakta és fészerben, ólban, egyebütt elásta minden értékesebb holminkat, nálunk így nem találtak szajrézni valót. Később a kényszermunkára elhajtott magyarok üresen maradt házait is feltörték, felforgatták és kirabolták.

Egyik alkalommal hazatérve a szüleimtől a nagykaput tárva-nyitva találtam, az ajtókat feltörve, a házigazdánk lakásának ablakait betörve és létrát támasztva oda. Minden még használható, értékesebb holminkat elvitték: munkásruhát, lábbelit, babakelengyét, lisztet, babot, szalonnát, amit csak értek. Mindezt fényes nappal, alig pár óra alatt. 1944. december elején volt ez, de egész télen át, szinte tavaszig lehetett ilyen brutális betörésekről hallani.

Rémületemben a közelben lakó nagyszüleimhez futottam. Ott aztán még nagyobb zűrt találtam. Hazajöttek Újvidékről a sógoroméék. A sógornőm és az asszonyok sírtak, és takarították fel a gangban a törés-zúzás törmelékeit. A férfiak testén kék-zöld véraláfutások, és több sebből véreztek, ahogy fegyverekkel falhoz állítva puskákkal ütötték-verték őket. Ismeretlen fiatal szerbek voltak az ilyen rablóhadjáratok végrehajtói a falu másik végéből odaküldve. A falhoz állított férfiak füle mellett lövöldözve követelték tőlük nem létező fegyvereiket, s túrták fel közben az egész házat pénz és értéktárgyak után kutatva. Közben a polcokon talált lekvárt, befőttet mind kidobálták a gangba. A gyereket kiborították a bölcsőből meg az ágyból. Egyikük fegyverét rajtuk tartva őrizte, tartotta sakkban a ház népét, míg a többiek túrták, zúzták, törték a ház berendezését. A gyerekvisítésra a sógornőm kiugrott a sorból, és birokra kelt az ajtónállóval. Amikor lefogták, széttépte keblén a ruhát és rájuk ordított: »Ide lőjetek, de a gyerekeimet ne bántsátok!«

A Lepi Lazo volt a vezetőjük. Az igazi vezetéknevét nem tudom, mindenki csak így ismerte. Éppúgy, mint a Čopa Đurót. Ez a Lazo vezette azokat is, akik Oláh Péter bácsit meg a feleségét, Varga Julcsa nénit hajtották be fegyverrel a községházára, azzal a fiatal párral az epresi kis utcából, a mai benzinkút mögül. Az Oláhék gyümölcskereskedők voltak, már jó öregek, talán 80 év körüliek. Jó ideig tartó zaklatás, vallatgatás után egy éppen a községházán járó szerb ismerősük végül jóállt értük, és kimentette őket, amiért viszont sokan később elvárták a hála kézzelfogható jelét. Mire azonban Oláhék hazaértek, már üres házat találtak. Még a hűséges házörző kutyát is lelőtték.

Szervezetten meg volt játszva, begyakorolva akkorra már a harácsolás. Egyik csoport elhurcolta a háziakat, mások, hogy irgalmasnak tűnjenek, megmentették, és ismét mások – a társaik –, amíg a színjáték tartott, mindent elvittek a házukból, ami valamit is ért.

Nagyon sok ilyen rablás volt. Előfordult az is, hogy egy-egy házhoz többször is kijöttek, például hozzám is. A férjem cipésgépét keresték rajtam, még azt is tudták, hol állt. Követelték, mondjam meg, hova rejtettük el. Azt mondtam, egy másik csoport már megelőzte őket, és elvitte. Erre követelték, mondjam meg, kik voltak. »Nem tudhatom, nem ismertem őket, mint ahogy magukat sem ismerem« – volt a válaszom. Tovább nem gorombáskodtak, elmentek, de bemutatkozás nélkül. Ha mindenünk nem lett volna elásva, az égvilágon semmink se maradt volna.”¹⁴

¹⁴ A tanú számos, különféle atrocitás áldozatának azonosításával segítette a kutatást. Itt csak a kirívóbb eseteket említem. A többi a tanú azonosítószámával megjelölve az áldozatnévsorok valamelyikébe beépítve található.

FARAGÓ BÓHA VERONKA
(SZENTTAMÁS, 1934)

„Községi rendőr volt az apám Turján. 1944 kora őszén dobszóra bevonult ő is a honvédséghez, amikor egy egész vonatszerelvény, teli szenttamási magyarokkal, elment Verbász felé. Annyian voltak, hogy egy különszerelvény jött értük Szenttamásra. Ez a bevonulás volt a szerencséje, mert a háborút átvészelte élve, itthon a »felszabadulást« viszont egészen biztosan nem úszta volna meg. Két lánytestvérét és egyikük férjét gyászolhatta azután, hogy 1955-ben hazatért a hadifogságból. Akkor már csak berángatták, vallatták, fenyegették még egy ideig, de már nem bántották.

Nem is szeretek még visszaemlékezni sem azokra a vad időkre, s beszélgetni sem akarok róla, hogy ne idézzem fel családom tragédiájának eseményeit, mert ez nagyon nehezemre esik. Kérdésre viszont, ha ismertem valakit, szívesen segíték egy-egy áldozat azonosításának feltárásában.”¹⁵

**Faragó József, a tanú édesapja
községi rendőrként Turján
(A szerző gyűjteményéből)**

¹⁵ A tanú 33 személyről és azok családjáról közölt adatokat megerősítve más tanúk állítását is. Közlései beépültek a többi tanú által megnevezett áldozatok névsorába.

FENYVESI PÉTER
(SZENTTAMÁS, 1936)

„Szenttamáson, közvetlenül a központi magyar temető melletti úgynevezett régi szerb temetőben (üres térség) négy nagyobb, olyan $4,5 \times 2,5$ méter átmérőjű tömegsírról tudok.

Gyerekkoromban a temető Laza Kostić utca felőli oldalkapujától a főbejáratig egyenes vonalú, kitaposott gyalogút vezetett éppen csak érintve a tömegsírok szélét. Áthaladva ezen az úton mi, itteni magyarok igencsak lopva, de el-elejtettünk egy-egy szál vagy kisebb csokor virágot az oda belelőtt családtagjainkra. Én az édesapámra és anyai nagybátyámra, akiket 1944 őszén ártatlanul öltek meg.

Óriási vérveszteség ért akkor egyes szenttamási magyar családokat. Szinte nincs is magyar család itt, akinek ne volna oka valakijét gyászolni vagy meghurcoltatása miatt sajnálni.

Én csak azokról akarok szólni, akiket jól ismertem és közel álltak hozzám. Ezek a következők:

1. Édesapám, Fenyvesi Ferenc 38 éves bognármester – kivégezték.
2. Anyai nagybátyám, Nagy István 23 éves munkás – kivégezték.
3. Apai nagybátyám, apám legidősebb öccse (1908),
4. apai nagybátyám, apám középső öccse (1913) és
5. apai nagybátyám, apám legfiatalabb öccse (1920), miután kiszabadultak a hadifogságból, megtudták, hogy testvérbátyjukat és annak sógorát ártatlanul meggyilkolták, emiatt nem tértek haza családjukhoz.

Én síremléket állíttattam nagyszüleim sírja fölé, és rávéstem kivégzett apám adatait és fényképét, így örökítve meg emlékét.”

FILIPOVIČNÉ LENKA CVETNAROV
(SZENTTAMÁS, 1927 – SZENTTAMÁS, 1980)

E sorok írójával 17 éven át egy irodában dolgozott kettesben a szenttamási községi bíróság iktatójában. Többször is elbeszélgettünk egymás életéről, múltjáról, amikor éppen kevesebb volt a munka meg az ügyfél. Sok mindent megtudtam tőle. Apja kocsmáros volt, négyen voltak testvérek. Apja a magyarok bejövetele előtt berukkolt a jugoszláv királyi hadseregbe, és éppen a magyar bevonulás előtti éjszaka ért haza katonaruhában, fegyverrel az oldalán. Megparancsolta feleségének, hogy a katonaruhát és a fegyvert tüntesse el, mert abból még baj származhat. A feleség a katonaruhát batyuba kötve a kemencébe rejtette, a pisztolyt meg beledobta az udvaron lévő ásott kútba. Azt gondolta, néhány nap múlva úgyis kenyeret kell sütnie, akkor majd az egyenruha elég a kemencében. Pár nap múlva azonban járőr érkezett hozzájuk, három honvéd és két helybéli nemzetőr, Zsellér Tamás és Benkó Vince.¹⁶ Fegyvert követeltek Lenka apján. A nemleges választ követően mindannyiukat sorba állították az udvaron, miközben kutattak a házban a keresett fegyver után. Megtalálták az egyenruhát a kemencében, ami csak még intenzívebb kutatásra ösztönözte őket. Végére a kútba szakadt vödrök kiemelésére használt vasmacsckára rá is akadt a pisztoly, amiért aztán ott a helyszínen, családja szeme láttára Benkó lelőtte az apját,

1. Tošo Cvetnarov 52 éves szenttamási kocsmárost, négy gyermek (21, 19, 17 és 7 évesek) apját titkolt fegyvertartásért.

Másik alkalommal, Jelo Kurjački egyik látogatása után elmondta, hogy a néni fiát lelőtték a magyarok, s a front átvonulása után 21 éves nővére, Danica Jelóval és még többedmagával tagja volt az úgynevezett népi ítélőbíróságnak (Narodni sud), amely „tüzetes” bizonyító eljárás során mondott ítéletet vagy mentett fel embereket, akiket háborús bűnökkel vádoltak, és e bíróság elé állítottak. Elmondta, hogy többek között apja gyilkosait is halálra ítélték, s hogy:

¹⁶ A tanú ebben téved. Valójában nem Vince, hanem fivére, Benkó Imre volt ott, a történet tehát róla szól.

1. Zsellér Tamás 45 év körüli szenttamási nemzetőrt itt Szenttamáson,
2. Benkó Vincét, szintén ilyen életkorú társát pedig Magyarországon fogták el és végezték ki. (Az igazság az, hogy Benkó Vince, amikor a honvédségtől megszököve hírül vette, hogy itthon halálra keresik, egy időre Szabadkán húzódott meg. Néhány év múlva hazajött, de akkor már a kutya se kereste, hol járt, mit csinált.) Magyarországon valójában Vince testvérbátyját,
3. Benkó Imre 45 éves nemzetőrt, később községi rendőrt fogták le az át-átránduló szerb „partizánok”, s hozták haza kivégezni. Imre felesége és egy leánya odaát maradtak.

Olyan „alapos és tüzetes” vizsgálatot végzett tehát az „illetékes népbíróság”, hogy Imre helyett Vincét küldték volna halálba, s hogy egyikük feltételezett bűnrészességéért mindkét testvérnek meg kellett volna halnia.

Lenka többször is hangsúlyozta, hogy Evica, az anyjuk, szigorúan megtiltotta többi testvérének, hogy részt vegyenek a bosszúban annak ellenére, hogy apjukat kivégezték a magyarok. Saját részvételét is elhallgatta. Két-három tanú is akadt azonban, aki azt közölte, hogy a gyerekei mégis közreműködtek a bosszúban. Először ő maga, amikor mókás esetként mesélte el, hogy a „felszabaduláskor” hétéves testvéröccse társaival behatolt az Újvári-moziba, és minden zsebét dugig tömve érkezett haza nagy örömmel újságolva, hogy „ezután, míg élnek, mindannyian ingyen járnak moziba”, annyi mozijegyet vitt haza. Evica néni megdorgálta a fiát, hogy ilyesmit nem szabad csinálni. Nem valószínű azonban, hogy 19 éves fia és 17 éves lánya az anya pusztá intésére távol tartotta magát az eseményektől, mindkettőjük neve szóba került ugyanis a razziazó hajcsárokat emlegető több tanú visszaemlékezésében.

1. Lenka részvételét e sorok írójával közvetlenül Szépné Simonyik Ilona közölte, amikor 15-16 év után felismerte benne azt a 17 év körüli lányt, aki puskával a vállán kutatott a szekrénye fiókaiban, és magával vitte 14 éves fia bőrtáskáját és töltőtollát, és a szekrény polcán talált pénzt is.

E sorok írója viszont arra emlékszik vissza, hogy nagyon gyakran látogatták meg Lenkát régi, fiatalkori barátkozásukra hivatkozva nővére:

2. Maričićné Danica Cvetnarov (1923), az egykori népbíróság tagján kívül még sógora,
3. Ilija Maričić Čaruga (1920), valamint még olyan alakok is, akikről kutatásaink során kiderült, hogy bizony „harcostársai” is voltak neki a razzia során, nem csak fiatalkori barátai. Ilyenek voltak mások vallomásai szerint:
7. Lazar Medurić Lepi (Lepi Lazo), akkor 20-25 éves fiatalember,
8. Zdravko Kaplarski Dobošar, akkor még fiatal fegyveres,
9. Jelena Kurjački Baba Jelo, a bosszúálló fekete özvegy, az egyik főhóhér,
10. Rado Belić Kastrola, más nevén Ženski Rada, a bohém bázistartó,

11. Lazar Gavanski Csempe, a csempeszájú főkolompos vérbíró,
12. Đoka Janošev Opa, akkor még fiatal emberhajcsár és verőlegény,
13. Mileta Gavanski 35 év körüli jogász, vérbírósági elnök,
14. Ljubica Milinov Ledanski, a Žarko igen fiatal lánya,
15. Momčilo Milošev Kiseljak akkor 35 év körüli jogász, vérbírósági alelnök,
16. Ilija Pivnički, akkor még igen fiatal legény és mások, akikről csak későbbi vallomások derítették ki, mi is kötötte őket valójában egymáshoz.

FULLAJTÁR VÁMOS VINCE
(SZENTTAMÁS, 1900 – SZENTTAMÁS, 1996)

„Sikerült elkerülnöm a regrutálók figyelmét, így nem kaptam háborús behívót sem a szerb, sem a magyar hatóságoktól. A dobszóra meg nem mentem el, s így a fordulat egész idején itthon voltam. Igaz, félrehúzódva, nehogy valakinek szálka legyek a szemében, ha meglát.

Kis idő elmúltával pedig némi juttatás ellenében szabad menetlevelet is sikerült beszereznem Kosta Piroški akkori albírótól, aki úgymond jótállt értem.

Tehát nem sokat fogotam akkor a nép között, de egyről-másról tudok.

1. Finta Józsefet, olyan korombeli földművest például kivégezték, mire föl a honvédségből hazatérő fia,
2. ifj. Finta József visszaszökött Magyarországra.
3. Zajgó Bora (László Borbála, 1922) a rokonom, Fullajtár Antal mostohalánya volt. A férje, valami Kovács nevezetű, ha jól tudom, elveszett a háborúban. Volt egy kisleánya is, itt élt Szenttamáson. Beszélték akkoriban, hogy előbb összetörték, majd fölakasztották a saját házábanál.
4. Makra Julcsa annak a Puker Jakab nemzetőrnek volt a felesége, aki katonákkal járta a tanyavilágot. Állítólag megerőszkolta a szerb Pajo Piroški lányát. A férjét keresték a partizánok, de mivel az berukkolt, őt vitték be a gimnáziumba, és ki akarták belőle verni, árulja el, hol a férje. Egy pillanatra őrizetlenül maradt, és az emeleti ablakon kiugorva elmenekült.
5. Slavko Belić Kastrola egyik főszervezője volt a kényszermunkára fogásnak. Összegyűjtötték a faluban a munkára fogható magyar nőket és tizenéves gyerekeket a község háza udvarán, és a sáros, fagyos november végi, december eleji időben fehér szalagot köttetve a karjukra, csoportokra osztva gyalog hajtották őket fegyveres lovasok kíséretében a kulukra,¹⁷ letörni és betakarítani a szerb nagygazdák földjeiről a termést. Az úgy ment, hogy egy-egy gazda létszám szerint kiigényelte a kellő számú munkaerőt, s azokat aztán az igénylő tanyájára, földjére kísérték fegyveres őrökkel. A törés befejezéséig tartották ott a szerencsétleneket megalázóan felszalagozva. Ezt a Slavkót én láttam, amikor lóháton, fegyverrel hajtott olyan 15-20 magyar asszonyt rokona, a Belić katonatiszt tanyájára a Szegedi úton.”¹⁸

¹⁷ Kuluk, azaz 'robot (munka)'.

¹⁸ Szenttamás határában – akárcsak a többi, hasonló fekvésű bácskai településen – ma is Szegedi útnak nevezik az egykori nyomvonalat, országutat, amelyen Pétervárad – illetve Újvidék – felől Szegedre lehetett utazni.

FUTÓ FERENC (1922–1995) ÉS NEJE, DUDÁS KATALIN (1926)

„Közös nyilatkozatunk – annak ellenére, hogy a kritikus 44-es napokban már 22., illetve 18. életévünket betöltöttük – csak nagyon kevés eredményt adhat, már azért is, mert éppen hadifogságban, illetve magyarországi gyermekgondozáson voltunk.

Mindketten 1945-ben érkeztünk haza, és a népiirtás nyomait tapasztalhattuk lépten-nyomon. A magyar időben Szenttamásnak 17-18 000 lakosa volt, s ennek a fele, körülbelül 8,5-9000 volt magyar. A háború utáni első népszámlálás¹⁹ már csak 6 vagy 6 és fél ezret talált. Csak a vak nem látta a 2,5-3000-es hiányt. Sajnos a terror és a kollektív bűnösség fejünkbe sulykolása hatására, ha láttuk is a veszteséget, fél évszázadon át erről – államelenes tevékenységért járó börtönbe zárás veszélye miatt – hallgatnunk kellett. Egyikünk családjának sem volt emberi életekben mérhető áldozata, csak bátyánknak, Dudás Mihály római katolikus kántornak kellett elmenekülnie a gyerekeivel. *[Ezt majd később idézzük, az elmenekültek és elüldözöttek felsorolásánál. – A szerző megj.]* Információink természetesen közvetlenek és közvetettek, ami azt jelenti, ha távoli rokonok, barátok, régi szomszédok jelenlétének hiányát fölvetettük, családuink és rokonságunk tagjai adtak magyarázatot életük, haláluk alakulásáról.”

¹⁹ A háború utáni első népszámlálást 1948-ban tartották. A magyarok lélekszáma a valóságosnál nagyobbnak mutatkozott, mert sok német is magyarnak vallotta magát, hogy elkerülje a németekkel szembeni kegyetlenebb zaklatásokat.

GÁLNÉ VICSEK MÁRIA
(SZENTTAMÁS, 1929 – SZENTTAMÁS, 2010)

„Tizenöt éves voltam, amikor bejöttek az oroszok. Óriási volt akkor a rémület és a kavardás, borzalmas hírek keringtek rémtetteikről, s így a nép nagyobb rokoni közösségekbe, ha lehetett, tanyára menekült. Nálunk is volt akkor gyűródés. Elhunyt Lajos bátyám felesége ugyanis újra férjhez ment, és bátyámtól született két gyermekét (10 és 11 évesen) anyámnál, nálunk hagyta nevelésre. De a sváb villanyszerelő, Bor Fülöp rokonai is, egy Ilze nevű bácsfeketehegyi (Feketic) német kislány Ilona nevű anyjával nálunk voltak vendégségben éppen akkor, amikor a környékbeli falvak és tanyák német lakosságát összetartották a fegyveres partizánok, előbb Szeghegyre (Lovćenac), majd Gádorra (Gakovo), haláltáborokba. Ilona a kis Ilzével ideiglenesen nálunk maradt, s így megmenekült a valószínű haláltól. A két nőt jó két év elmúltával, 1946 őszén Forgácsné Piros néni, a mentős Petyi anyja szöktette át Magyarországra. Ilona szeghegyi szülei meghaltak a haláltábor embertelen körülményei között.

Vicsek Ferenc kerékpár-igazolványa a pedáns magyar nyilvántartásból. Ilyen nyilvántartás felhasználásával a szerbek könnyűszerrel szedték össze és konfiskálták a magyar tulajdonban levő rádiókat és kerékpárokat

1. Vicsek Ferenc (1919), a még nőtlen testvérbátyám 1944-ben berukkolt a honvédséghez. Késő ősszel jelentkezett utoljára, így nem tudni, mi lett vele. Állítólag novemberben már Szabadkán látták az Ozna fogságában. Aztán nyomtalanul eltűnt.
2. Vicsek Etelkát, testvérbátyám 11 éves kislányát és
3. Vicsek Lajost, bátyám 10 éves kisfiát anyjkkal,
4. Bergel Julissal és annak második férjével,
5. Horgász Péter mészárossal együtt kitoloncolták Magyarországra.
6. Lassy Péter 55 éves sváb kereskedő volt. 1944 őszén
7. Bruno nevű vőjelöltjével együtt fegyveres szerbek elhurcolták, s többé nem adtak életjelt magukról. Ez a Bruno szökött német katona volt, beleszeretett Péter lányába, és náluk megbújva akarta túlélni a háborút. Felfedezték, és a két férfit kivégezték.
8. Lassy Piroskáról, Péter leányáról és édesanyjáról nem hallottunk tovább semmit, nem tudni, túlélték-e a borzalmas időszakot, de Szenttamásról eltűntek.
9. Bor Fülöp szenttamási villanyszerelőt és nejét,
10. Bor Fülöpné, Margit asszonyt szintén elveszejtették a fegyveres partizánok. Kislányukat,
11. Bor Ingét nagyszüleivel együtt szintén a gádori táborba toloncolták, s többé nem hallottunk hírt róluk.
12. Nagy Ferenc 65-70 éves Kis utcai bácsinak állítólag azért kellett meghalnia, mert 41-ben kinn ült éppen a háza előtt, és nem védte meg Nastic orvost, amikor azt az ő szeme láttára megverte Tisza Mátyás nemzetőr.”

A tanú átadott e sorok írójának egy dokumentumot, amely valójában egy háború utáni fellebbezésnek a másolata, amelyet a család óvásként adott be a német vagyonokat, ingatlanokat konfiskáló hatósághoz, mert a partizán hatalmi szervek német vagyonként elkönfiskálták Vicsek Ferenc (a tanú eltűnt honvéd fivére) szántóföldjét.²⁰

²⁰ A családot és baráti körét érintő háborús veszteségek felsorolása után a tanú a különféle atrocitások számos áldozatának azonosításával is segítette a kutatást. Ezek az adatok a tanú azonosítószámával is megjelölve mind beépültek a mellékelt áldozatnévsorok megfelelőjébe.

GAVLIK BÉLA
(SZENTTAMÁS, 1939)

„Feleségem népes rokonságának, de az én családom baráti, illetve vallásközösségi körének számos tagja esett ártatlan áldozatául a háború utáni sovinizta magyarirtásnak. Ahogy értesültem róla, hogy Ön kutatja ezeket az eseményeket, feleségemmel számba vettük a környezetünket sújtó veszteségeket, és átadom most e jegyzéket, ha fel tudja használni:

Családi szájhagyományból tudom, hogy a jelenlegi piactér alatt, az egykori fa- és fűrésztelep gödreiben is tömegsírok vannak, és hogy a Paroški-féle mészégető kemencékben is égettek el magyar hullákat.

Arra meg már én is emlékszem, amikor a község felszámolta és házhelyeknek osztotta ki a magyar temető és a Bácsér (Krivaja) közötti felekezeti (köztük a metodista) és a vele az úton átellenben levő zsidó temetőt is.”²¹

Az ártatlanul elfogott magyar polgári személyek egyik gyűjtőföldája és kínzóhelye a mai Bárd utcai magtár volt. A Községi Harccsozövetség árcatlanul jelölte meg az épületet a „fasiszták 1942-es tömeges kínzásainak színhelyeként” (Ternovác Izván felvétele a szerző gyűjteményéből)

²¹ A valamilyen módon atrocitást elszenvedett saját rokona, családja, baráti és vallásközösségi köre tagjai mellett felesége családjának szenttamási, turjai és nádaljai veszteségeit és tortúráit is részletesen elmondó tanú nagymértékben hozzájárult a különféle atrocitások áldozatai azonosítását célzó kutatások eredményeihez. Ezek az adatok a tanú azonosítószámával is megjelölve beépültek a mellékelt névsorok valamelyikébe.

GERTNER SÁNDOR
(SZENTTAMÁS, 1931 – SZENTTAMÁS, 1998)

„Nagyon régen várom már, hogy végre behatóan és többen is foglalkozzunk a több mint fél évszázaddal ezelőtt rajtunk elkövetett véres események ártatlan áldozatainak, öregeknek, gyerekeknek és asszonyoknak is a számbavételével, azonosításával. Mindig is elítéltem az erőszakot és a megalázást, amivel belénk fojtották még az emlékezést is. Kényszerítettek bennünket, még a később születetteket is, hogy ártatlan áldozatainkat fasiszta csatlósoknak és háborús bűnösöknek, üldözőinket és gyilkosaikat pedig felszabadítóknak nevezzük.

13-14 éves virgonc kamasz voltam a 44-es fordulat idején. Olyan minden iránt érdeklődő gyerekfajta, pusztán kíváncsiságtól hajtva gyakran voltam »jó időben jó helyen« ahhoz, hogy saját megfigyeléseim alapján szinte teljes egészében rálássak a szenttamási magyarság második nagy szaladásának engem érdeklő részleteire. Az első az 1848-as szabadságharc idején volt.

Nagyon sok szenttamási embert és szinte minden magyart ismertem és ismerek ma is sokoldalú érdeklődésemnek és társadalmi tevékenységemnek köszönhetően. Hála istennek, jó az emlékezőképességem az arcok és az események felidézése tekintetében is.

A honvédség és a magyar karhatalmi erők csendőr- és rendőrsztagainak kivonulását közvetlenül megelőzően többször is végignézttem az anyaországból »behozott« és a helybéli értelmiség, az önkormányzati személyzet és a karhatalmi közegek készülődését, gyülekezését a menekülésre. Sok-sok baráttól, iskolatárstól és ismerőstől lehetett ott a gyülekezőhelyen a menekültszállító hosszú kocsisorok indulása előtt búcsút venni. Persze csak »ideiglenesen«, mert akkor még mindenki vissza akart ide térni. Akkor még nem sejtettük, hogy az a kézfogásunk, ölelésünk vagy csókunk a végső búcsú lesz.

Az induló kocsikaravánokat csendőri és rendőri közegek kísérték. Gyakori volt azonban az is, hogy egyes szenttamási családok saját szervezésben és fogaton, a maguk által választott úton indultak annak ellenére, hogy a hatóságok állandóan óvtak és figyelmeztettek a szervezetlen és védelem nélküli menekülés veszélyeire. Az így menekülők nagy hányada ugyanis útszéli fosztogató és rablógyilkos bandák, fegyveres lógósok – partizánok – kiszolgáltattottjaivá, áldozataivá válhatott. Örülhettek, ha csak mentett vagyontárujukat és fogataikat szedték el tőlük meghagyva életüket.

A menekülők szinte kivétel nélkül ígérték, hogy szerencsés megérkezésüket és elhelyezkedésüket, amint tehetik, valamilyen úton-módon jelentik az itthon maradt rokonaiknak, barátaiknak. Sajnos nagyon sokan közülük soha többé nem jelentkeztek, vagy mert itthon a címzett tűnt el, vagy mert ők, a menekülők lettek áldozatai a vonatszerelvényeket és kocsikaravánokat gépfegyverező és bombázó szövetséges repülőgépek, illetve az útonálló fegyveres bandák támadásainak. A háború polgári áldozatai ők is, mint az itthon jeltelen tömegsírokba lövöldöztek. S ugyancsak azonosíthatatlanok, mert útszélen, szétszórva, jeltelen sírgödörökbe lettek eltemetve. Őket még a népi emlékezet sem áldozatként, hanem elmenekültként vagy kitoloncoltként tartja számon, ha egyáltalán számon tartja. Létszámuk akár össze is vethető az itthon kivégzettekével. Ezért tehát őket is megilleti a kegyeletadó megemlékezés.

Apám 1944 októberének derekán fogatával kiment a Béla járás határrészen a Sava Pivnički tanyájához közel fekvő kukoricaföldjére száras kukoricát hozni haza a jószágnak. Három honvédegyenruhás férfit talált ott lelőve. Kettőt holtan, egy még élt. Ez elmondta apámnak, kocsik és lovak rekvirálására küldték őket a tanyavilágba a menekülők elszállítására, de a kukoricából orvul leadott sortűz fogadta őket. Ő elvesztette az eszméletét, s arra tért magához, hogy a szerbül beszélő orvgyilkosok a lábánál fogva vonszolják beljebb a dűlőútról a kukoricásba. Mivel ismét elájult, róla is azt hitték, hogy halott, mint két társa, akiket ismételt feleszmélése után már hiába szólított. Gyilkosaik kizsebelték őket, irataikat, értéktárgyaikat, fegyvereiket elszedték, és eltávoztak. Apám segítségét kérte, ne hagyja őt ott elvérezni. Apám fölsegítette a kocsiderékba, letakarta száras kukoricával és bevitte a legközelebbi magyar tanyára, hogy ellássák sebeit és bújtassák el, amíg ő nem küld a faluból segítséget a halottak és a sebesült elszállítására. Hazaérve azonnal értesítette egyik szomszédját, aki rendőr volt. Az csendőrökkel és katonákkal kiment a helyszínre intézkedni.

A szenttamási határban voltak ugyan partizánbázisok,²² ezek azonban nem aktív ellenállók fészkei voltak, mint például a Zsablyai járásban, így Nádálján is, hanem inkább csendes búvóhelyek a honvédséghez, munkaszolgálatosokhoz való bevonulást megtagadó szenttamási szerbek számára, akik csak a fordulat előtti egy-két hét során kezdték el zaklatni a magyar karhatalmistákat. Amikor Óbecse felől már idehallatszottak a szovjet katyusák dübörgései.

A magyar időben különböző összetételű fegyveres magyar járőrök cirkáltak a határban, s az általuk észlelteket feletteseiknél kellett jelenteniük. Történt egyszer, hogy három első világháborús vitéz, nemzetőrként együtt járőrözött, amikor a dűlőút menti kukoricásból: »Állj vagy lövök!« parancs hangzott el a hátuk mögött. Nyomban utána még néhány egyértelmű utasítás: »Kezeket fel! Hátra ne nézz, mert meghalsz! Térdre! Nyújtott kezekkel, hasra! Ne mozdulj!« Az út porában hasaló három embertől aztán elszedték fegyvereiket és lőszerüket, majd eltávoztak anélkül, hogy a három levitézlett vitéz Brasnyó Máttyás vezetésével meglátta volna támadói arcát.

²² Az orvul támadó fegyveresek rejtkehelyeit bázis (szerb nevén baza) szóval jelölték. A szenttamási határhoz hasonló síkvidéken ez általában a lakott helyektől távolabb, messzebb eső tanyákon, az épületek vagy a takarmánysztagok alatt ásott vermek voltak.

A magyarok irtása idején sokan lakoltak azért, mert segítettek a magyar hatóságnak kézre keríteni az orvtámadókat. Kaszás Mátvás 30-35 év körüli földművest és apját, Kaszás Gergely 60 év körüli gazdálkodót azért verette agyon a Jelo Kurjački, mert a bujkálókra vadászó egyik csendőrzárőrnek útvezetőjévé szegődtek, s vasvillát ragadva »Csak utánam, uraim!« biztatással vezették őket a kukoricáson át a Jelo-bázis kifüstölésére.

Személyesen láttam, amikor az Ozren pék és egy Đodo nevű milicista²³ fegyverrel a kézben kísért a községháza felé Tóth Gyuri bácsit, egy középkorú szobafestőmestert meg a Bóha Julcsa nénit, a Huguik Péter meg a Józsi anyját. Azt meg másoktól hallottam, hogy a Vörös család három tagját: Piros nénit, Pistit, a 18-19 éves fiát meg Mariskát, a 16-17 éves lányát. Egymáshoz voltak kötözve, kocsiderékba ültetve. A Šuco pék a község kocsján szállította őket a határból a faluba úgy, hogy ő a bakon ült, két lába között puskával.

A szépliget (Gajdobra) haláltábor felszámolása és a túlélő táborlakók szélnek eresztése után Temerin, Bácsföldvár és Óbecse mellett Szenttamás magyar lakossága vállalta talán a legtömegesebben a széteresztett, földönfutókká tett, házaikból, falvaikból kitiltott emberek ideiglenes vagy végleges ellátását, elhelyezését. Ez talán annak tulajdonítható, hogy Szenttamásról volt a legtömegesebb a kirajzás a Sajkás-vidékre, amikor a két háború között és a második világháború alatti évek során ott olcsón lehetett földet, házat, tanyát vásárolni a városokba, főleg Újvidékre, hivatali állásokba távozó szerbektől. Sok szenttamási magyar törpebirtokos adta el akkor vagyonkáját itt, és vásárolt Csúrogon, Zsablyán, Nádálján és egyebütt jelentősen nagyobb, jó minőségű tanyás birtokot. Még több volt azonban a háború alatt ezekben a falvakban a közhivatali állást vállaló szenttamási vagyontalanok száma. Nem csoda tehát, hogy több száz szélnek eresztett táborlakó a családja korábbi lakóhelyén, Szenttamáson kért és kapott menedéket, szállást és ellátást. Az Iván, Rohacsek, Parragi, Brasnyó, Czvitkó, Döme, Hornyik, Bakos, Gál, Bereczki, Jakubecz, Móricz, Nacs, Tojzán, Gusztón és más családok töredékét, megmaradt tagjait vállalta akkor a magában is megtizedelt, megcsonkított szenttamási rokonság, a Huguikok, Odryak, Brasnyók, Bergelek és mások.

Van néhány megrendítő emlékem azokból az időkből. Például apám jó ismerősének, a köztisztviselőnek álló Nagy Illés bácsinak az eltűntetéséről. Soha többé nem adott magáról életjelt feleségének, Dudás Márcel néninek és fiuknak. A Szép Imre bácsi sógorának, egykori nemzetőrnek meg az lett a végzete, hogy túl korán szökött meg az oroszok fogságából, és érkezett haza. Feleségénél ugyanis tetten érte éjjel az öreg Kuljant (Gložanski). A kellemtelenkedő féltékeny férjet aztán az asszony elhurcoltatta a Kuljannal. Lecsukták szegényt hosszú évekre, mert akkor már nem végezték ki a volt nemzetőröket. Hátborzongató hírek keringtek a Csúrogra benősült fiatal szenttamási kocsmáros, Brasnyó Péter és fiatal felesége kegyetlen kivégzéséről. Szenttamási elfogatásuk után Csúrogra vitték, és saját kocsmájuk udvarán úgy végezték ki őket, hogy a férjet egy padhoz kötözve és falhoz támasztva kényszerítették, hogy végignézze, amint szép fiatal feleségét hat kínzójuk megerőszakolja, majd a megpocskolt asszonynak fához kötözve kellett végignéznie, hogy férjét a paddal

²³ A titói rendszerben a rendőrség neve milícia, a rendőröké milicista (szerbül: milicija, illetve milicist) volt.

együtt kettéfűrészelik, mielőtt még őt, az asszonyt is kivégezték. Csúrogról azokban az időkben sok-sok hasonló borzalmas hír érkezett hozzánk, ami csak fokozta a szenttamásiak rémületét. Egy másik ilyen hír szerint – sajnos a szereplői nevére már nem emlékszem – szintén fiatal házaspárt szenttamási rokonaiknál fogták el, és hurcolták haza Csúrogra, s házuknál a férjjel végignézették, amint felesége fejét egy fatuskóra szorították le, arccal felfelé, és fejszével lefejezték. Utána a férjet halálra ítélték, és Csúrog főterén nyilvánosan kivégezték. Pedig csak községi kocsis volt az ember.²⁴

²⁴ Gertner Sándor valóban lelkiismereti kérdésként viszonyult a kutatómunkához. Hónapokon át, hetenként néha két-három alkalommal is hozta papírdarabkákra felírt jegyzeteit, nézte át, s ha tudta, pontosította vagy megerősítette a más forrásokból beérkezett adatokat, fényképeket és egyéb anyagot. Teljes nevének, sőt fényképének közlését is engedélyezte az általa begyűjtött majdnem 300 különféle adat hitelességének igazolására. Elkötelezett munkásságával hathatósan segítette a kutatás eredményességét számos áldozat azonosításával. Ezek, tanúink azonosítószámaival megjelölve, mások közléseivel egybevetve beépültek a könyv befejező részében mellékelt áldozatnévsorok valamelyikébe.

HODONICZKYNÉ VÖRÖS MARGIT
(SZENTTAMÁS, 1914 – SZENTTAMÁS, 1997)

„Egy napon az egyik tömegsír szélén a temetőben Odrynéval, a Kati nénivel beszélgettünk azokról, akikről mi, szenttamási magyarok mindannyian tudtuk, hogy ott vannak elhantolva. Kati néni ott elmondta nekem, hogy a hellyel szemközt, az utca túloldalán álló házuk padláslyukán át holdvilágos éjjel,²⁵ félelemtől és hidegtől reszketve nézte végig az ott zajló borzalmas eseményeket. Az odahajtott férfiak, nők ütlegelésekkel kényszerítve ásták ki a tömegsír gödreit. A munka elvégeztével néhány – öt-hat – férfit félreállítottak, a többit, jóval többet, a gödör szélére állították, és gépfegyverekkel belelőtték őket. Az életben hagyottakkal a be nem bukottakat a gödörbe dobáltatták, és velük hanyatták rájuk a kiásott földet. Ezt követően azt az öt-hat embert is agyonlőtték. Ezeknek már maguk a gyilkosok ástak egy kisebb gödröt és temették bele őket.

Legjobban a nyilasokat vadászták, de másokat is. Sok-sok asszonyt is kivégeztek.

Néhány honvédsír a magyar temetőben a szenttamási meg szőregi csetnik fegyveres ellenállások honvédáldozatainak tetemeit fedte. E tetemeket később a magyarok hazaszállították. A főbejáratától jobbra, az első sorba temetett húsz-egynéhány honvédsír már 1944-es. A falu védelmében, az Óbecse és Szenttamás közötti harcokban elesett honvédek nyughelye. Volt köztük szenttamási is. A legtöbb szenttamási ezekre a honvédsírokra rakta le a halottaknapra kegyelet virágait, elsősorban azok, akiknek szerettei a frontokon estek el vagy fogolytáborokban veszték el vagy az Ozna által vidékre lettek elhurcolva és ismeretlen helyeken kivégezve.

A magyar kémelhárító szolgálat hat turjai lógóst fogott el és végzett ki Szenttamáson, a mai állami gyógyszerár helyén akkor üresen, bekerítve álló telken. A kivégzés nyilvános volt, ki is dobolták, mikor és hol hajtják végre. Sokan, főleg magyarok, el is mentek a bámészködők közé. Az átellenben álló épület akkor szálloda volt, s csukott ablakain át, illetve a padlásán megemeltetett cserepei közül szerb fotósok fényképezték az esemény pillanatait, de főleg

²⁵ Csillagászati adatok szerint 1944. október 31-én holdtölte volt. A tanúk visszaemlékezése igazolja, hogy október utolsó és november első hetében derűsek voltak az éjszakák.

az ott báméskodó magyarokat. E fotókat a negyvennégyes fordulatot követő időszakban a magyar foglyok ellen „megdönthetetlen bizonyíték”-ként használták fel a partizánok a tekintetben, hogy a fényképezettek a magyar kémelhárítás emberei voltak.

A nővéremmel én is – karomon az alig néhány hónapos első fiammal, Nándorral – elmentem megnézni a honvédek bevonulását. Ez már a csetnik fegyveres ellenállás fölszámolása után, úgy a dél körüli órákban volt, 1941 húsvétvasárnapján. Rengeteg honvéd vonult föl a fő utcán, lovon, kerékpárral, gyalog és különféle járműveken Feketics (Bácsfeketehegy) felől, Újvidék irányába. A Kőszegi-Keszeg bácsi (a kőműves) Erdélyből, úgy tudom, Csíkszeredáról hozott felesége, a Julis néni kendőjét lobogtatva, kiabálva kérdezgette, van-e köztük csíkszeredai vagy székelyföldi. A főutca és a mai Kis Ferenc utca sarkán láttam két heverő hullát. Az egyik egy szerb csendőr volt, a másik egy paraszt. A honvéd menetoszloppal egy irányban, a központ felé haladva a mai villanyrendőrnél, a Bezeg Géza sarkán két magyart láttam a földön mozdulatlanul, véresen feküdni. Ismertem őket, az egyik Blazsanyik Géza, a másik meg Hustyi Péter volt. Átellenben a Manojlović katonajegyző hatalmas természetű szerbiai felesége feküdt vérbe fagyva, meztelen combokkal, felsőteste felé hajló szoknyában. Ez a látvány és a Manojlovićnél körül heverő még három, számomra ismeretlen férfi holttestének láttán teljesen kiborultam, rosszul lettem, és hazamenekültem. Később tudtam meg, Blazsanyik és Hustyi nemzetőrök voltak, és a csetnik–honvéd tűzharc egy-egy eltévedt golyója terítette le őket úgy, hogy Blazsanyik a helyszínen meghalt, Hustyi meg egy ideig holtnak tette magát, majd a veszély elmúltával kezelte sebeit, és életben maradt. Manojlovićné és a mellette fekvő férficsetniknek úgy haltak meg, hogy lőtték a padlásról a menetoszlopban közeledő honvédeket, s ezek a ház megrohamozása után mindannyiukat lelőtték a tűzharcban, és lábuknál fogva húzták le a padlásról, ki az utcára. Ezért csúszott az asszony szoknyája föl a nyakába.

Más szemtanúktól hallottam, hogy a szerb templomba, a gimnáziumba és más főutcai házak padlásaira befészkelte fegyveres csetnikcsoportok felszámolása után is történt egy provokáció. A Cico-sarok (a Karađorđe és a Laza Kostić utca sarkán lévő mai festékbolt) épületében lakó szerb fiatalasszony a szenttamási szerbek többsége hűségének kifejezésésként hatalmas virágcsokorral ment a bevonulást irányító honvéd főtiszt felé abbéli óhaját fejtve ki, hogy köszönteni akarja és biztosítani arról, hogy az őshonos szenttamási szerbek békében akarnak élni a magyarokkal és a magyar állammal. A köszöntőbeszéd jóváhagyását megadó honvédtiszt a bájos fiatal szerb nő egyik suta mozdulata alkalmával megpillantotta a virágok közé rejtett pisztolyt, s az utolsó pillanatban kiütötte azt a nő kezéből, majd a nő kísérelő fiatal férjre vetette magát, nehogy annál is fegyver legyen. A honvédek ezt a fiatal párt is kivégezték, a nevüket nem tudom, pedig szolgáltam is a házban, de csak kisasszonynak meg fiatalúrnak szólítottuk őket.

1944 szeptembere végén vagy októbere elején a férjem dobszóra berukkolt a honvédséghez. Csak hosszú évek után, a hadifogságból szabadulva, meg az újvidéki Ozna kihallgatásain átesve került haza. Mint sok más magyar fiatalasszony abban az időben, egyedül maradtam három apró gyermekünkkel. Rettenetesen féltünk a frontvonal közeledtétől és a várható fordulattól, mert a szerbek már ekkor megtalálták a módját, hogyan adják tudtunkra, mi

vár ránk, ha bejönnek az oroszok, és ők veszik kezükbe a hatalmat. S az orosz katonák erőszakosságairól is keringtek rémhírek, amelyek sajnos később igazaknak is bizonyultak. Félelmünket csak fokozta, hogy október derekára a honvédség és a levették lövészárkokkal ásták körül a falut, a német katonák meg a csatorna túloldalán levő falurészt szállták meg. Már tisztán hallatszottak az orosz ágyúk, katyusák dübörgései. Az Óbecse és Szenttamás közötti határrészen állt a harc. Rémületünk még csak fokozódott október 17-én és 18-án, amikor hús-egynéhány, Szenttamás védelmében elesett honvéd tetemét hozták be és temették el a magyar temetőben. Sokáig, a 90-es évek végéig, e katonasírok képezték jobb kéz felől a temetőnk bejáratánál az első sort. Utóbb azonban e sírokat rohamosan eladogatták kriptáknak, mára már alig maradt meg belőlük néhány.

A honvédtetemést követően a magyar közigazgatási és karhatalmi szervek elmenekültek, s a honvédség is harcok nélkül adta fel a falut. Állítólag azért, hogy megóvja a polgári lakosságot a frontvonal okozta vérontástól. Nem így azonban a csatorna jobb oldalán magukat beásó németek. Ők még néhány napig lőtték a falu északi felét is, ahova akkor már bevonultak az oroszok. Mi, magyarok rettenetes félelmünkben napokig nem mertünk kimozdulni bezárt házainkból, csak végső szükség esetén, orvosért, gyógyszerért és hasonlókért. A szerbek meg, velünk ellentétesen, vörös posztóból kivágott és felvarrt nagy csillagokkal sapkáikon férfiak és nők is fegyvereikből lövöldözve „Živeo!” kiáltásokkal éljenezték a felszabadító Vörös Hadsereget, Titót, Sztálint és még ki tudja, kit nem.

Az igazi pokol csak egy jó héttel később, október vége felé, az oroszok átvonulása után állt be. Nem mintha az oroszok itt-ott nem erőszakoskodtak vagy raboltak volna, de azokat azért a tisztjeik meg is büntették, ha tetten érték, vagy ha egyértelműen rájuk bizonyult valami gazság. Megkezdődtek a helyi fiatal szerbekből és a mindenfelől idesereglett vidéki partizánokból toborzott fegyveresek rendszeres és sorozatos razziai, házkutatásai a magyar házaknál, azzal az indoklással, hogy elrejtett fegyvereket és rejtőzködő fasisztákat keresnek. Ez azonban csak ürügy volt. A családfőt – ha véletlenül otthon érték – vagy a már felnőttnek látszó fiatal fiúkat az utcára terelve vagy benn az udvarokban falhoz állítva, arccal a fal felé, felemelt kezekkel tartották sakkban fegyvereikkel néhányan, a többi meg az asszonyokat és gyerekeket maguk előtt lökdösve vagy ütlegelve túrta fel a ház minden zegét-zugát összeszedve közben minden értékesebb holmit: pénzt, ékszert, és ami megtetszett nekik. S nemegyszer a részeg duhajok lövöldözve röhögtek azon, hogy a falhoz állított férfiak összerezzentek, megijedtek a fejük mellett eldőrdült fegyverek zajától vagy a falba csapódó lövedékektől.

E házkutatásokkal egyidejűleg kezdődtek meg a sorozatos letartóztatások és elhurcolások is. Számos szenttamási magyar embert, de gyermeke kezét fogó vagy az apróbbakat karján cipelő asszonyt is lehetett látni, amint fegyveresek kísérik a központ felé. Néhány ilyen esetet én magam is láttam. Fegyveres fiatal szerbek megkötözött kezű embereket maguk előtt lökdösve tereltek állatok vagy rablógyilkosok módjára a központ felé. Később tudtam meg, hogy a gimnázium és a községháza épülete volt a gyűjtőhelyük, ahol veréssel, kínzással, esetenként megcsonkításokkal is vallatták, vállalják el a „bűnöket”, amivel vádolták őket. S ha mindennek ellenére konok hallgatás volt a válasz, akár agyonveréssel is végződhettek az ilyen vallatások.

Ezek az előállítások szakadatlanul, éjjel és nappal egyaránt folytak. A hadra fogható magyar férfiak zöme bevonult a honvédséghez Szenttamásról, csak a fiatalok és az idősebbek maradtak itthon, no meg a kiszuperáltak. Akadtak azonban olyanok is, akik nem engedelmeskedtek a szigorú behívóparancsoknak. Később már nemcsak a fegyvereket, hanem a házak férfilakóit is keresték, s ha megtudták, hogy honvéd, az asszonyokat is előállították és zaklatták, vallja be, hol rejtette el „fasiszta férjét, fiát”. Nem is maradt utánuk épkezláb, munkaképes magyar férfi a faluban, csak öregek és betegek, no meg az apróbb gyerekek. A november végi, decemberi kényszermunkára is csak asszonyokat, lányokat, vézna siheder fiúkat meg korosabb férfiakat tudtak felhajtani a fegyveres hajcsárok.

Bizony az én családomból, illetve rokonságomból is többen odavesztek azokban a végzetes időkben. A férjem és fivérei, a legfiatalabb kivételével, mind a honvédséghez vonultak be a SAS-behívóra meg a dobszó parancsára. A legfiatalabbat meg ezek hurcolták el a Petőfi brigádba. Öt testvér közül csak a »petőfista« tért haza maradandó, tartós betegséggel, és a férjem, többéves orosz hadifogság és Ozna-vizsgálat után. Egyik öccse szintén hadifogságból szabadulva Magyarországon maradt, mert hírül vette, hogy itthon halálra keresik a szerbek, kettő viszont a temesvári orosz hadifogolytábor fertőjében halt meg a férjem szeme láttára hastífuszban.

Az egykori Cico-ház, ma festékbolt
(Ternovác István felvétele a szerző gyűjteményéből)

Számos testvérem és népes rokonságom, vagy tízen is, bizony szintén nagyon drágán, életük árán váltották meg a rövidere sikerült, alig három és fél éves szabadságunkat. Egyik-másik a frontokon honvédként, többen pedig a megnyomorításig menő ütlegetések, kínzások és kivégzések következtében, „felszabadítóink” gyilkos kezétől.

Az egyik legsúlyosabb családi tragédiánk legtöbbet szenvedő alanya Anna nővérem volt, akinek a férjét is és a fiát és menyét is rémfilmekben látott kegyetlenséggel végezték ki. A 30 éves Uglík József a csúrogi Bakos Máriát vette nőül a magyar időben, és odaköltözött felesége házába. Községi parádés kocsis állást kapott, gyermekük még nem volt. A fordulatot megelőző napokban szüleinél, mostohaapja, Szenczi Pál szenttamási tanyáján vendégeskedtek, s úgy döntöttek, ott is húzódnak meg, amíg a fordulattal járó fejetlenség elcsitul. Amikor azonban a fegyveresek megjelentek mostohaapja és annak veje elhurcolására, Józsefet és Máriát is behajtották Szenttamásra, a községházára. Ahogy a verések során kicsikart vallomásokból megtudták, hogy csúrogiak, azonnal odaszállították őket. További ütlegetések és kínzások után saját házuk udvarára vonszolták és fához kötözve, néhány magyar szomszédjukat is odaterelve nézették végig vele, ahogy felesége fejét, hosszú hajánál fogva, arccal felfelé tuskóra feszítették, és fejszével lenyakazták. Ezt követően őt Újvidékre vitték az Oznára, további ütlegetések közt vallatták, majd koholt vádak alapján rövid úton halálra ítélték, és Csúrogra vitték nyilvános kivégzésre, melynek végrehajtásakor, 1945 elején az édesanyját, Anna nővéremet is odahurcolták Szenttamásról, nézze végig »bűnös fia« kivégzését, miközben az összesereglett csúrogi szerbek őt is szidalmazták és leköpdösték. Kivégezték akkor második férjét, Szenczi Pált és annak vejét is, akiket Anna nővérem fiával és menyével együtt hurcoltak el.

Élénken az emlékezetembe vésődött még egy egész életre egy begluki magyar fiatalasszony előállítási jelenete. A tanyára indultam ki gyalog, amikor összetalálkoztam vele, ahogy két fiatal szerb férfi meg egy nő rászegezett fegyverekkel kísérte be a központ felé. Simonyik (Gombos) Treszka volt a neve. Olyan velem egykorú (34-35 éves) lehetett. Az az asszony oly nyugodt, kimért léptekkel ment a ráirányított fegyverek csövei előtt, mintha nem is őt kísérnék. Karján fonalgombolyagokkal teli piaci karkosarat vitt, és menet közben is szorgalmasan kötött, valami nyakravaló sálfélét. Később azt beszéltek, nem is hazulról, hanem az egyik szomszédból hajtották el. Akkor láttam őt utoljára. Annyira megrémített a látvány, hogy rosszul lettem, nem volt tovább erőm kigyalogni a tanyára, visszafordultam.

De nem csak tömeggyilkosságok, harctéri veszteségek és menekülések apasztották akkor a szenttamási magyarság és németiség létszámát. Számos családtól tudtam meg később, hogy tömegesen, egy-két napi élelmet engedélyezve hajtottak be sokszor apró gyermekeikkel, télvíz idején, félutcányi magyar népességet az úgynevezett Zgoda-féle kocsmá udvarára, s gyakran ott fagyoskodva egész éjjel és még fél napig várakoztak fogvacogva a meleg kocsmában dőzsölő és sorsukról vitatkozva határozó kitelepítési bizottság döntésére. Időközben helybeli szerb nyüzsgők járkáltak dolyfösen le s föl közöttük szemrevételezve őket, hogy ki maradhat és ki az, akinek okvetlen tűnnie kell az országból. Ezek a szerencsétlenek többnyire asszonyok és gyerekek voltak, akiknek férje vagy honvédként volt távol családjától, vagy pár nappal előbb már a partizánok hurcolták el családjá köréből. De voltak közöttük

németes nevű családok is, akiktől, ha magyarnak is vallották magukat, szabadulni akart az új hatalom, nehogy ilyen csellel verjék át őket a svábok. Ezekről a dolgokról olyan asszonyoktól tudok, akiket családjukkal együtt a dölyfösen le-föl járkáló szerb ismerőseik vontak ki a vizsgálatok alól, és vezették őket haza. Ilyenek voltak a Tancsik Sándorné két gyermekével, a Szép Imréné 9 éves fiával, Csibri Istvánné három gyermekével, a Jungerné gyermekeivel és mások.”²⁶

²⁶ Hodoniczkyné több alkalommal is kiegészítette vallomását oly módon, hogy számos különféle atrocitás áldozatának azonosításával segítette a kutatást. E tanúnk azonosítószámával megjelölve mindezek az adatok beépültek az atrocitások áldozatainak valamelyik névsorába.

HORVÁTH LÁSZLÓ
(NÁDALJA)

„Az 1944-ben történt véres eseményekkel kapcsolatban a következő adatok is bizonyítják, hogy nagymértékben történtek kivégzések, sok ártatlan magyar embert végeztek ki.

Egy alkalommal a televízióban Brankov Lazar, akit koronatanúként, mint a katonai közigazgatás egyik vezetőjét szólaltattak meg, kijelentette, hogy Bácskában kb. 80-140 magyart végeztek ki, de azok is háborús bűnösök voltak.

Ez nem igaz. Nádálja 1000-1200 lakost számlál, és 1944-ben sem volt több, mégis 50-55 ártatlan embert végeztek ki. Ezek a férfiak és asszonyok többnyire földművesek voltak. Igaz, nem mind magyar volt, volt közöltük német, orosz, sőt szerb is.

A legnagyobb vérengzés a volt csendőri laktanya épületében történt. Ide hurcolták az embereket, megkínozták és kivégezték, majd a csendőrlaktanya kertjében temették el őket.

A partizánok vádoltak, ítéleztek, és végrehajtották az ítéletet. Az áldozatoknak nem volt alkalmuk védekezni.

Sajnos ma már kevesen élnek azok közül, akik átérték a borzalmas napokat, és így nehéz összeszedni a kivégzettek névsorát.

Bakos András kisbírórt elfogták, és élve elásták úgy, hogy csak a feje látszott ki. A fejét addig rugdosták, míg életet láttak benne. Egy gyermeke volt.

Bajai Józsefet (ragadványnevéen Kernya) bekísértek a csendőrlaktanyára, és bestiálisan megkínozták. Puskatussal és löccsel addig verték, hogy az esztét a falról kellett leszedni. Bajai után hat árva maradt.

Egy Ilonka nevű lányt kényszerítették erre a szörnyű munkára, akit takarításra és »másra« is használtak.

Burjakov Aleksát (félkezű orosznek ismerték) elfogták, kihurcolták a nagyjárasi bikaistállóhoz, megkínozták, és nyilvánosan kivégezték.

Csala Imre tanítót a kiásott tömegsírnál végezték ki. Felesége és két gyermeke a kivégzés után titokban elszökött otthagya minden vagyonukat.

Filip nevezetű, Klipannak ismert házaspárt, akik kocsmárosok voltak, Filip feleségével együtt szintén a tömegsírnál golyó által végezték ki.

Basic Milicát a tömegsírnál végezték ki. Nem tudni, mivel vádolták.

Trencsányi Dezső tanító kínzás közben halt meg. Volt egy Fan Branko nevű cigány, akinek az volt a dolga, hogy az agyonkínzott vagy már halott embert kihúzza a kertbe, ahol a tömegsír volt. A tanítót lábánál fogva kihúzta a sír szélére, ott még egy golyót belelőttek a már halott emberbe.

Horváth István harangozót és földművest borzalmas kínzás után golyó által végezték ki, a tömegsírban nyugszik. Hat árvát hagyott maga után.

König Lisella német nemzetiségű hölgyet embertelen kínzások után – a szemtanúk szerint levágták a mellét és besózták a sebeit –, mikor kiszenvedett, a dögtemetőbe dobták.

Kohanez János kétgyermekes parasztember volt. Megkínozták, majd kivégezték, és a tömegsírba temették.

Móricz Antal parasztember volt. Megkínózták, és kivégezték a tömegsírnál.

Jánosi Istvánt (ragadványnevén Kocsis) és feleségét, Bercec Viktóriát kegyetlenül megkínózták, és kivégezték. Hat gyermekük maradt. A gyermekei között volt egy Pali nevezetű fiú, aki később megtudta az egyik gyilkos nevét, bizonyos Mravić nevezetűt, elfogta a kocsmá előtt, és agyonverte. Börtönbe zárták. A szabadulása után azonban nemsokára holtan találták meg a kanálistparton.

Jánosi Lajost, István testvérét, aki legényember volt, a saját házuk előtt verték agyon, a szülei szeme láttára.

Nacsa Andrást és feleségét, Nacsa Ilonát is kivégezték. Három gyermekük maradt árván.

Stanimirov Budimir Buda téglagyár-tulajdonost a téglagyárnál verték agyon, mert nem akarta pénzelni a partizánokat.

Huszágh Péter csendőr parancsnok volt, az elsők között lett kivégezve. Két gyermeke volt.

Sebők Ferencet, Huszághgal együtt végezték ki, és mindkettőjüket a dögtemetőbe dobták.

Sekicki Dušan korábban csendőrzetű volt. Elfogása után a bikaistállónál nyilvánosan végezték ki.

Simon Jánost és élettársát, Tóth Ilonát is kivégezték. Mindketten a tömegsírban nyugszanak. Két árva maradt utánuk.

Hornyik István a szőregi pusztán dolgozott mint főispán. Onnan hurcolták el a turjai partizánok, de nem tudni, hol végezték ki. Felesége kereste Turján, de ott azt mondták, hogy elvitték Csúrogra. Úgy tudni, hogy István két hajadon hűgát is kivégezték a turjai partizánok.

Tošo Đurđevčiant, aki félig ruszin, félig magyar volt, kivégezték, de nem tudni, hol temették el.

Tajzán Mihályt és feleségét, Tajzán Veronát, továbbá Tajzán Mihályt (vagy Józsefet), a fiukat kivégezték, csak lányuk, Juliska maradt életben.

Purać Lazo legényembert a partizánok a saját szállásán verték agyon, állítólag az egyik gyilkos Mravić volt. Ez a gyilkosság már akkor történt, amikor megszűntek a magyarokkal szemben a gyilkosságok.

Mészáros Ferenc talán az egyetlen, a kínzás után nem végezték ki, és hazaengedtek. Azonban annyira összeverték, hogy 1949-ben meghalt.

Jakubec István öt gyermeket hagyott maga után, de a legkisebb már apja halála után született.

Jakubecznét, a feleségét elhurcolták Újvidékre a börtönbe, de mikor látták, hogy közeledik a szülés, elengedték. Az asszony a börtön küszöbén szülte meg a gyermekét.” (Forrás: Teleki 2007, 144–145.)

HORVÁTH VERONA
(SZENTTAMÁS, 1941)

Megadott cím alapján felkerestem néhai Horváth Tamás Csengödi Szenttamáson élő leányát, aki ma magányosan él az apai házban. Kezdetben nem akart nyilatkozni, de ígéretünkre, hogy névtelen maradhat, mégis beleegyezett, hogy megosztja velünk kevés családi emlékét.

„Kislány voltam még, 4-5 éves. Apám alakjára alig emlékszem. Anyámtól tudom, hogy 1944 nyarán berukkolt a honvédséghez. Zomborból, a leventeothonból jelentkezett haza három levelezőlappal 44 augusztusában és szeptemberében, utána soha többé. Egyik katonatársa mondta el később anyámnak, hogy egy rajtaütéssel az oroszok az egész századot elfogták, még mielőtt felocsúdtak volna. Néhányan, sőt elég sokan megszöktek őrzőiktől, köztük apám is (talán a Major nyomdással), de a partizánok elfogták őket, és kivégezték.

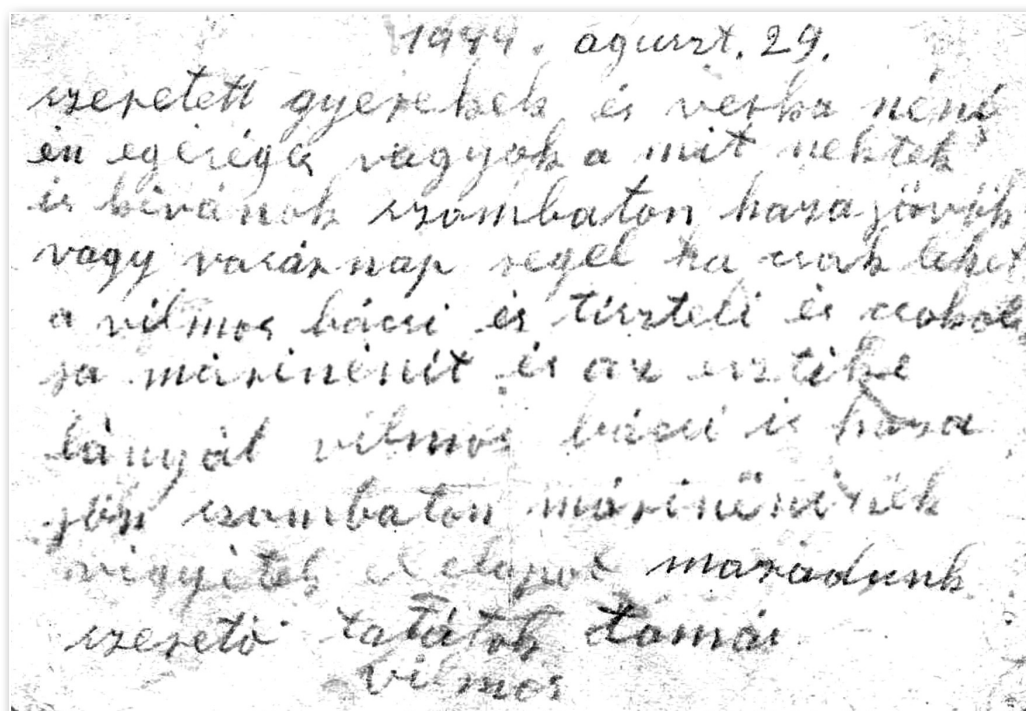
Ha ez segít valamit, adok apámról egy fényképet és ezt a három levelezőlapot, amit megboldogult édesanyám őrizgetett.

Honvédüdvözet a családnak Szenttamásra (A szerző gyűjteményéből)

Kicsiny gyermekkorom idejéből való félelmeim emlékeként visszatér néha-néha a fegyveres félszemű Avram, aki egyik szemén fekete bőrkötést viselt, és ez csak még félelmetesebbé tette számomra, amikor lökdösött bennünket anyámmal a falhoz, amíg társai kutatták, túrták fel a házunkat. Nem tudnám megmondani, hogy apámat-e, fegyvert-e vagy pénzt kerestek. S azt sem, hogy ez 1944-ben vagy később, a beszolgáltatáskor volt.”

A nyilatkozó által átadott három levelezőlap közül kettő augusztusi, egy pedig szeptemberi keltezésű. Ez utóbbit közöljük itt hasonmásban s a rajta található, kézzel írt szöveget betűhíven. A hátlap: „Kelt zombor. 1944 IX. 3. szeretett kislányom margit a lapot megkaptam a mit irtál. Meg értetem hogy egészségesek vagytok és hogy a mama dolgozik. Szeretett árpikis fiam tanujá hogy megne bukja kis fiam lehet hogy csütörtökön lecserélünk és a kor haza megyek és jolegyé szeretett kis veronákám öllelek és csókollak sokszorrádgondolok joegéséget kívánok apukának is meg a mári néninek és a családjainak” A címoldal: „Horváth Tamás szobafestő, Petőfi Sándor 60 Szenttamás B. B. V.²⁷ manci és árpikám a kerbe a gyümölcs fákat minden délután locsoljátok a kerbe és a kis dió fákat szorgalmasan locsoljátok csokolom a mamát is maradok tatátok tamás”²⁸

Az egyik saját kezű honvédüdvözlét a családnak Szenttamásra Horváth Tamás Csengődítől

²⁷ B. B. V. = Bács-Bodrog vármegye

²⁸ A levelezőlap a szerző kép- és dokumentumgyűjteményéből való.

HUGYIK JÓZSEF
(SZENTTAMÁS, 1934)

„A negyvennégyes fordulat idején, alig tízévesen már kivett anyám az iskolából, és elállított egy szerb gazda tanyájára jószágpásztornak, mint más napszámos magyar szülők is a gyermekeiket. Kisegítő kenyérkeresőnek, akit aztán a gazda, ha kedve úgy tartotta, szántani az eke mögé is be-beállított. A keresetemre nagy szüksége volt anyámnak, mert a negyvenes évek elején apám meghalt vérmérgezésben, s ő két kiskorú gyermekét egyedül nevelő, nincstelen özvegy maradt.

Mint a nincstelenek legtöbbje, hitt a földadománnyal kecsegtető ígéreteknek, és ilyen túlélési esélyt látva magyar időben beiratkozott a szegény földigénylők sorába, a Nyilas-keresztes Pártba.

Akkor is kint szolgáltam a tanyán, amikor az Ozren pék és valami »Đodo« – mindketten rendőrök – először állították elő anyámat. Akkor még egy kiadós verés után hazarendték, néhány nap múlva azonban ismét bekísérték, de a Pivnički Stevo és a »Kiždro« (Kisdobranski) apja kimentették azzal, hogy bújjon el, és ne mutakozzon a nyilassága miatt.

Kétheti bujdosás után hazament, de kilesték a szomszéd szerbek, és ismét elkapták. A bátyám és én akkor is kinn voltunk szolgálni szerb gazdáinknál, és csak jóval később, hazajövet értesültünk arról, hogy harmadik elhurcolása után már soha többé nem jött haza.

Őszi szántás a szenttamási határban. Megbízható lovakkal e munkát a magyar kisbéresre is rá lehetett bízni (A szerző gyűjteményéből)

A kiszabadult Kollernének pénzt nyomott a kezébe, adja át nekünk, gyerekeinek. Ő már akkor valószínűleg érezte, hogy többé nem lát viszont bennünket. Ezt a Kollerné mondta el még akkor, felnőtt rokonaimnak. A rettenetes kínzásokról, melyeken akkor átesett, szintén így értesültem. Kezei dróttal voltak hátrakötve, ruhái megtépve és pörkölődve, több ütési és égési sebbel a testén. Kebleikre tűzött égő szalmacsóvával kényszerítették többedmagával, más nőekkel együtt, hogy járják a csárdást.

42 éves volt akkor anyám, erős jellemű, szigorú és parancsoló típus, de egy kivétellel nem volt rossz a viszonya szomszédainkkal. Valószínű, hogy ez az egy csetnikcsalád végeztette ki anyámat bosszúból, mert apám, míg élt, megverte a csetniket, anyám meg a feleségét. Második kiszabadulása után ez a csetnikfeleség fenyegette meg ismét halállal, s ezért bujkált utána két hétig.

Örzse nenámat (40) és Anti sógort (45) szintén elhurcolták akkor, szintén a földigénylés, illetve a nyilaspártiság miatt. A sógort nem is engedték ki többé, Örzse nena meg nemsokára belehalt a veréses vallatások következményeibe.

Anyám szegénységét – ruháit, varrógépét – a későbbiek során felismertem szerb szomszédaimnál. Volt is ezek miatt, no meg anyám emlékének mocskolásáért számos fiatalkori, de felnőttkori verekedésem is ezekkel, de mindhiába, mert még a rendőrök is a pártjukat fogták. Nem bizonyíthattam, hogy ki ölette meg, de azt sem, hogy anyám holmija fosztogatás révén került hozzájuk. Egy biztos: a szolgálás leteltével bátyámmal csak az üres, kifosztott házba tértünk vissza.”

JAKUBECZNÉ CZELLUSKA PIROSKA
(SZENTTAMÁS, 1934 – SZENTTAMÁS, 1999)

„Tízéves lányka voltam, amikor átéltük a »felszabadulást«, úgyhogy nagyon sok mindenre emlékszem, ami akkor itt, Szenttamáson történt. De tudok a férjemtől a turjai és a nádaljai vérengzésekről is, mert az ő rokonságát ott érték súlyos atrocitások.

1. Czelluska Mihály 35 éves napszámos, édesapámnak, Istvánnak a testvérébátyja volt. Tízéves gyereklányként végignézttem, ahogy két társával,
2. Szekrény Károllyal és
3. Varga Istvánnal térdre kényszerítve őket a katolikus parókiával szembeni iskola falánál mindhármukat kivégezték. Gyilkosaik között ott volt a Debeljački Ozren, a pékből vedlett rendőrfőnök és Kaić (Stevo?) hentesmester is. Sokat hallottam, környezetem, a felnőttek beszéltek, hogy ki mindenkit hurcoltak el akkor a szerbek, és ölték meg vagy tüntették el. Ezek közül ma már csak tíz-tizenöt embernek a nevére emlékszem.

A kivégzett férfiak özvegyét ezután nemkívánatosnak nyilvánították, és gyermekeikkel együtt kitoloncolták Magyarországra, házacskájukat pedig mint elmenekült háborús bü-

Az egykori római katolikus parókia épülete. Átellenben, az akkor még le nem bontott katolikus iskola falánál végezték ki nyilvánosan Andróczki Aladárt, továbbá a tanú nagybátyját, Czelluska Mihályt, Szekrény Károlyt és Varga István rendőrt (Ternovác István felvétele a szerző gyűjteményéből)

nősök hátrahagyott vagyonát államosították, és szorongatott szociális helyzetű egyének elhelyezésére használják. Most éppen én lakom az egyik Kálvária melletti ilyen házban.

Voltak magyarok gerinctelenek is, akik néhány nagyobb pofon után együttműködtek az új hatalomtartókkal, és besúgókká, úgynevezett utcai titkárokká lettek sok magyar polgártársukat meghurcoltatva ezzel.

Slavnić Jevrem Pecellói (péterrévei) úti földbirtokos és fia, Slavnić Stevo (Pista), mindketten magyargyűlöletükről ismert szerb emberek többedmagukkal szenttamási magyar asszonyokat, lányokat és fiatal gyerekeket több mint egy teljes novemberi hónapon át fegyveresek felügyelete alatt szerb gazdák és elmenekült magyar és német földbirtokosok tanyáin tartottak fogva, és fehér karszalaggal jelölve, romlott koszton törették velük a földeken maradt kukoricát. Többjüket aztán éjjelenként istállói hálólhelyükről is kiráncigálták és megerőszakolták, néha többen is egymás után. Anyám is ott volt, tőle tudom! Voltak azonban az éjjel így elhurcoltak között olyanok is, akik nem lettek visszalökdösve a többi kényszermunkás társukhoz, hanem – ahogyan akkor mondták – elnyelte őket a sötétség.

A férjem rokonsága Nádálján és Turján élt a háború alatt, s az ő családja, ha lehet, még szörnyűbb tragédiát élt át, mint mi Szenttamáson. Édesapját, anyai nagyapját, anyai nagybátyját és két anyai nagynénjét veszítette el; kit Turján, kit Nádálján. Tartós testi és egészségi károsodást szenvedett a kegyetlen verésektől az édesanyja és anyai nagyanyja; egy anyai nagybátyja meg átmenekült Magyarországra.²⁹

²⁹ Visszaemlékezései közben a tanú a fent közölteken túl a különféle atrocitások számos más áldozatának nevét és adatait is megemlítve segítette a kutatást. Ezek az adatok másokéval egyeztetve és kiegészítve, a tanú azonosítószámával megjelölve mind beépültek az e könyv befejező részében mellékelt áldozatnévsorokba.

JOJINNÉ LJUBINKA UTVIĆ
(SZENTTAMÁS, 1926 – SZENTTAMÁS, 2013)

„A Sargin ragadványnévre hallgató Janković Ivan, valamilyen borac³⁰ cím birtoklásáért megkapta a partizánok által kivégzett Andróczky Aladár Szegedi úti tanyáját.

Debeljački Jovan kerékpárszerelő-segédként dolgozott Fehér István mesternél a Cico-házban. 1944 őszén ő vádolta be mesterét, hogy megszerezhesse magának a jól menő műhelyt minden felszerelésével. Ennek ellenére nem áttalott a családtól ajándékokat, pálinkát és egyébeket elfogadni azt ígervén, hogy lépéseket tesz mestere ártatlanságának bizonyítására és kimentésére, amit persze nem tett meg.

A Cico-ház (Cicini), a Čkoróéval átellenben levő saroképület ma festékbolt. Rendes nevük Kačanski. Állítólag közülük került ki a honvédbevonulást irányító főtiszt elleni merényletkísérletben leleplezett fiatal pár.”

Tanúnk a továbbiakban említést tett még arról is, hogy 1941-ben, a magyar honvédség bevonulása után a fegyverkereső házkutatások során a razziázó Rajda nevezetű nemzetőr testvérpár és a honvédek a meglelt marokfegyverért kivégezték édesapját és annak egyik fivérét.

Kihangsúlyozta továbbá azt is, hogy 1944 őszén ismét volt áldozata a családnak. Sváb származású anyai nagyanyját, a szerb Isakov Marko özvegyét, Schlemender Katalint a Jelo Kurjački fegyveres különítményesei hurcolták el és végezték ki úgy, hogy előbb nyakig a földbe ásták élve. Ez a Jelo uyanis nagyobb pénzüsszeggel tartozott az időse asszonynak.”³¹

³⁰ Borac (szerb) 'harcos'. A titói Jugoszláviában kivételezett kasztnak számítottak azok, akik igazolták, hogy fegyveresen részt vettek az ellenállási mozgalomban. Megkapták a borac státust a vele járó különböző előjogokkal. Az első világháború után ugyanilyen előjogaik voltak a dobrovoljac – önkéntes – státusba kerülteknek.

³¹ Fentebbi nyilatkozata mellett a tanú még számos más, különféle atrocitás áldozatának, továbbá a csak ragadványnevükön ismert és emlegetett hóhérok azonosításával nagymértékben segítette a kutatást. Tanúnk azonosítószámával megjelölve ezek az adatok is, másokéval egyeztetve és kiegészítve, beépültek a könyv befejező részeként mellékelt megfelelő áldozatnévsorok valamelyikébe.

KISSNÉ SZÍVEL ÉVA
(SZENTTAMÁS)

„Anyai ági rokonságomból 1944 őszén elvesztek:

1. Paratzky János eltűnt Romániában, Erdélyben.
2. Kálmán Magda 16 éves hajadon, kivégezték.
3. Czvitkó Mihály, Márton fia, Turján rendőrfőnök, kivégezték.”

A turjai magyar rendőrörs. Középen Czvitkó Mihály rendőrfőnök ül,
a balról és középen állók, Faragó és Hornyik szintén szenttamásiak.
A kép jobb szélén Szabó Ferenc áll, akinek turjai szerb neje és az asszony családja
1944-ben megmentette életét³² (A szerző gyűjteményéből)

³² A szerző magától Szabótól hallotta a történetet az 1960-as évek első felében annak akkori munkahelyén, az akkor még létező turjai bikaistálló melletti beszélgetéskor.

KOLLER ISTVÁN
(SZENTTAMÁS, 1921 – SZENTTAMÁS, 2000)

„Az 1944-es szenttamási vérengzések dandárja idején éppen szökésben voltam hazafelé a felvidéki frontvonalról. Gyalog. Útközben szökevénytársaimmal nappal szárkúpokban bújtunk meg a minduntalan cirkáló orosz és egyéb, számunkra ismeretlen fegyveresek elől, s csak az éj sötéte alatt lopakodtunk tovább. Legtöbbször a földeken még letörtlen kukoricatáblákon talált csövekről morzsolgattunk szemeket, hogy elűzzük a kínzó éhséget, amely a felfedezéstől való állandó rettegés mellett a legjobban gyötört bennünket. Így, meggyötörten, éhesen, lerongyolódva és elcsigázottan, összefagyva csöppentünk bele jó egy héttel 1944 karácsonya előtt abba a helyzetbe, amikor az egész faluban halálfélelemben élő, ajtót nyitni csak remegve bátorkodó asszonyokat, tehetetlen öregeket és gyöngye gyerekeket lehetett találni a magyar a házakban.

Szüleim és rokonaim örömtől könnyes szemekkel fogadták a háború poklából élve megmenekülő fiukat, hozzátartozójukat, majd a másik pillanatban remegve, féltően tanakodtak, hova is tudnának elrejtetni, nehogy az állandóan házaló fegyveresek rám találjanak és elhurcoljanak.

Férfiak, nők, sok esetben öregek és tizenéves fiúk, lányok neveit emlegetve suttoztak erőszakos elhurcolásokról, megkötözött ismerősök utcai ütlegeléséről, testi gyöttrésekről és megcsonkításokról, nők és fiatal lányok megerőszakolásáról, tömeges éjjeli és néhány nyilvános kivégzésről, jeltelen elhantolásokról.

Hazaérkezésem és elrejtésem után még hónapokon át, 1945 első felében is sok esetben előfordult, hogy búvóhelyét elhagyni bátorkodó vagy a honvédségtől szökve éppen hazaérkező »magyar fasiszta csatlósokat« fedeztek fel az ilyenekre vadászó fiatal szerb fegyveresek, s megkötözve, az utcán ütlegelve állították elő őket. Még a később letartóztatott magyarok között is nagyon sok az olyan, aki soha többé nem tért haza. Nyílt titok volt akkor, maguk a fegyveres szerbek hangoztatták, hogy minden munkaképes magyar férfit elvisznek az ország újjáépítésére szervezett kényszermunkára, a többieket meg kitelepítik Magyarországra. Szenttamás magyarságának tehát azt a sorsot szánták szerb polgártársaik, amit a Sajkás-vidékieknek az ottani szerbek: a teljes kiirtást, illetve kitelepítést. Hogy mégsem lett így? Később azt beszélték a beavatottak, hogy egy orosz marsall itt haladt át a már Bolmánál zajló front felé, új állomáshelyére, itt fogadta Jontovics Rudolf és Kosta Nađ³³ partizántisztek riportját, és a községháza pincéjében látott nyöszörgő, véres hústömegek láttán állította le a további tömegmészárlást. Talán az ő érdeme, hogy nem kerültünk a csúrogi, zsablyai és más Sajkás-vidéki magyarok sorsára.³⁴

³³ Kosta Nađ részben magyar származású tábornok a titói Jugoszláv Népfelszabadító Hadseregben. Jontovics abban az időben ugyanott még csupán főtiszt.

³⁴ Az állítás több okból is valószínűsíthető. Más helységek túlélői is említettek hasonló esetet, például a szomszédos Temerin községből. Történelmi tény, hogy Tolbuhin marsall a 3. Ukrán Front parancsnokaként ezen a vidéken járt 1944 utolsó hónapjaiban. Tisztaistvánfalva (Járek, Bački Jarak) Szenttamástól légvonalban mindössze 25 km távolságra esik. Johann Wallrabenstein (szívesen használta a János keresztnevet), az egykori német falu lakója – családja valószínűleg egyetlenként maradt meg a németek közül – azt nyilatkozta az 1990-es évek végén, hogy a marsall egy ideig az ő házában volt elszállásolva.

Alig néhány hét alatt Szenttamásról körülbelül 2-3000 teljesen ártatlan magyar férfi, nő, aggastyán és gyermek tűnt el a legkülönfélébb módon és körülmények között. Nem mind lett kivégezve. A kivégzettek száma megközelítőleg ezer vagy annál valamivel több. A többtől szervezett kitoloncolással, erőszakos üldözésekkel, rémhírek szándékos terjesztésével úgy szabadultak meg, hogy a szerencsétlenek télvíz idején egy szál ruhában, apró gyermekeikkel a hátukon vagy kézen fogva vezetve azokat, kocsikon, de legtöbbször gyalog, menekültek el a beígért és a mások végzetén előrelátott sorsuk elől, hátrahagyva minden ingó és ingatlan vagyonukat. A zsákmányra leső győzteseknek meg éppen ez volt a céljuk.

E szervezett tisztogatás kivitelezői főleg fiatal, tizenéves fegyveres szerb sihederek és lányok voltak egy-egy idősebb – leginkább ismeretlen – vidéki partizán vezetésével, de szélsőséges egyének önálló akciókat is szerveztek. Fegyverrel a kézben házról házra jártak, s név szerint keresték kiszemelt áldozataikat, többnyire a családfőt. Tehát jól ismerték a helyet és az embereket. Többnyire szomszédok, de legalábbis falubeli szerbek információi alapján dolgoztak. Ha a családfőt vagy eléggé fejlett testalkatú tizenéves fiát otthon érték, azt kihallgatás örve alatt fegyveres kísérettel, gyakran az utcán ütlegelve, előállították. Apát és kiskorú fiát gyakran együtt hajtották be a gyűjtőhelyek egyikére. Ha férfinépet nem találtak, fegyvereikkel fenyegetően hadonászva, a megrémített asszonyok és gyerekek feje fölött lövöldözve követelték tőlük, mondják meg, hol bujkál a férj, az apa. S közben gátlástalanul kutattak, túrták fel a gyanúsnak minősítették házáat, nemegyszer ütlegelve is a védtelen nőket, öregeket és gyerekeket, s szedték el tőlük értéktárgyaikat, pénzüket, órát, bőrtáskát, kabátot, sálát, töltőtollat, egyszerűen mindent, ami megtetszett nekik.

E »bűnüldöző nyomozószervek« a felkutatott és elfogott magyarokból a legválogatottabb kegyetlenséggel, megalázással, veréssel, sőt sok esetben testi megcsonkításokkal kényszerítették ki a legképtelenebb beismerő vallomásokat. Ezt követően általában ugyanazok a fegyveresek ítélőbírákká léptek elő. A szerencsétlen vádlottak, miután mindent beismertek, hogy megszabaduljanak kínzóiktól, az úgynevezett népbíróóságok – lényegében a lincselést irányítók – elé kerültek. E szadista csőcselékből összeverődött „népbíróóság” azután sorozatosan hozta meg halálos ítéleteit. Végül sok esetben ismét ugyanazok a fegyveresek hóhérokká is előléptek. Itt már e különítménynek annyi volt a dolga, hogy – mivel sokszor egyenként már nem győzte – tömegesen gépfegyverezte bele az embereket a maguk ásta tömegsírokba.

Andróczky Póla Aladár 44 éves jogász, földbirtokos, községi bíró kivégzése szinte dermedtségbe döntötte Szenttamás magyarságát. A falu első és legtekintélyesebb magyar embere volt. Erős magyar érzelméért és szilárd helytállásáért fizetett életével, vagyonával. Művelt ember volt, mérlegelni tudta tiszttségéből eredő felelősségét. Ha mindennek ellenére maradni akart, és mert tiszta volt a lelkiismerete, hogy nem élt vissza hatalmával és nem ártott senkinek. Annyira biztosan nem, hogy életétől és vagyonától meg kellett volna fosztani. Elretentő példának szánt nyilvános kivégzését a magyar templom, a zárda és a régi parókia közötti téren úgy időzítették, hogy a nagymiséről kijövő magyarokat odaterelik a látványra. Szándékukról valahogy értesült a pap, nagyon lerövidítette a szertartást, és gyorsan hazaküldte a híveit. A kivégzett özvegyét, Gizellát és három gyermekét, Hubát,

Csabát és Hargitát nem deportálták, de az általuk lakott házrészben kívül összes vagyonukat elkobozták, s a csonka család mellé a meghagyott házrészbe bizonyos Janković nevű szerb »harcost« is betelepítettek lakónak. A negyvennégyes szenttamási ártatlan magyar áldozatok százai közül csak Andróczky Aladár sírja lett megjelölve. A hóhérok megengedték özvegyének, hogy koporsóba tegye, és eltemettesse. Sírja ma is ápolva van a szenttamási magyar temetőben.

Szenttamáson sok szegény sorsú asszony és gyerek is áldozatul esett. Általában azok, akiknek a férjük, apjuk valahol a frontokon küzdött. Ha a hőzöngők nem találták meg a keresett családfőt, kiélték magukat a családtagokon. Külön vadásztak a Nyilaskeresztes Párt tagjaira. Az történt ugyanis, hogy a férfiak távolléte miatt családjukat egyedül eltartani kényszerült asszonyok földosztással is ámítgatva beiratkoztak a pártba. Sőt a nagyobb darab föld reményében még serdülő fiaikat, lányaikat is beíratták. Úgy tudom, az ilyen párttagság áldozata lett a 40 év körüli Vörös Piroska 16-17 éves lányával, Vörös Mariskával és 19 éves fiával, Istvánnal együtt. A Szvastár körül, Beglukban laktak, kényszermunkáról hurcolták el őket a partizánok, s veszett örökre nyomuk. Hugyikné Bóha Julcsát szintén nyilas párttagsága miatt hurcolták el két fia mellől, csak mert a remélt föld segítségével ki szeretne volna váltani fiait a kisbéres- és kanászsorsból. Ugyanilyen álmok megvalósításának kísérlete lett a halálos bűne a 45 év körüli Kuglicz Ilka néninek éppúgy, mint a 30 éves korában elhurcolt Tarján Juliskának. Ez utóbbira szintén valami nagy bűn beismerését kényszerítették rá, mert úgy hírlett, pár napra rá már Belgrádba szállították el. Még néhány eltüntetett asszony nevére emlékszem. Az egyik Romoda Mária vagy Mancsi? A másik meg Holló Erzsébet. Egyikük se lehetett sokkal idősebb 30 évnél. Meg valami Trenkánét is emlegettek, de ennek már elfelejtettem a keresztnévét. Volt még egy 16-17 éves gyereklány, Kálmán Magdi vagy Mancsi volt a neve. A kényszermunkára elhajtott nők csoportjából, a kukoricaföldről hurcolták el a fosztogató „fölszabadítók”, adná elő az elmenekült Göttl család kincseit, Magdi ugyanis a Göttl orvos családjánál volt szolgálólány. A fosztogatók valószínűleg nem akartak élő tanút hagyni akciójuk lefolytatásáról és eredményéről, mert Magdi soha többé nem került elő.

A nyomdász Major Lajos felesége, Adél vezetékneve nagyon németes volt, de nem ezért, nem is nyilas párttagsága miatt lett áldozattá. Nyomdájuk a már említett turjaiak kivégzési helyével átellenben állott. Majornét a községházával szembeni épületből (akkor szálloda volt) lefényképezték, s mint nagybátyám társai ellen, az ő esetében is ez a fotó lett halálos ítéletének tárgyi bizonyítéka. Pedig könnyen meglehet, hogy nem is bámészkodni, hanem csak bevásárolni indult hazulról, amikor lencsevégre kapták.

Ide tartozik még egy asszonygyilkosság, Zajgó Boriska halála. Jó barátom, a legidősebb F. Illés mondta el nekem, aki szomszéd sihederként megleshette Boriska drámájának végkifejletét. Szemrevaló huszonéves menyecske volt, aki anyjával a begluki piacteret követő egyik házban lakott. Csak a Mindenható és a haláláig erre vonatkozólag némaságba zárkózó, valószínűleg hasonló véggel megfenyegetett édesanyja lehetett volna a megmondhatója mindannak a borzalomnak, amit az asszony házában a rá szemet vető két helybéli fiatal szerb elkövetett rajta. Köztudomású volt, hogy a később felszabadító harcos címet magának

kikövetelő két fiatal szenttamási szerb napok, hetek óta »szerelmével« eredménytelenül ostromolta a fiatalasszonyt. F. Illés a sivalkodásra és segélyhívásra lett figyelmes, de mivel átmenni nem mert a szomszédba, rejtkehelyről a mezsgyéjükön álló góréból figyelte a házat. Az asszony halálsikolyai megszűntével a két férfi az udvaron át vonszolta elalélt testét, s arról beszéltek közben, hogy fölakasztják. Másnap verés nyomaival, letépett ruházattal meg is találták felakasztva az asszonyt. A barátom a tetteseket is felismerte, az egyik a néhai Pivnički Ilija, a másik pedig a még ma is élő rokona, Đura Ćorić Ćopo, későbbi kocsmáros. A népfőlszabadító partizánhatóság öngyilkosságot állapított meg. A rémtettéről korábban is hallottam, de senki sem tudta, hogy a barátom szemtanúja volt az esetnek, csak nem mert róla szólni.

A »főlszabadítók« nemigen hagytak maguk után olyan élő vallomástevőt, aki esetleg elmondhatta volna a győztesek kegyetlenkedéseit. Áldozataik egy különleges csoportja mégis túlélte a kínzást, némelyikük még láthatta is mind a hóhérokat, mind pedig ártatlan áldozataikat. Mások pedig nem láthatták ugyan a kínzásokat, de látták azok következményeit. Számos fiatal magyar asszonyt és lányt kényszerítettek akkor be veréssel és fegyverrel is, ha kellett, mosni, főzni és takarítani a partizánokra a községházán. Ott aztán a legelképesztőbb dolgok történtek velük. Rablott készletekből főzettek és szolgáltatottak fel velük az ítélkezők, hóhérok és vidéki instruktoraik számára. Mosatták velük a szenyves, sok esetben véres gúnyójukat. Kínzókamráknak használt szobák és pincehelyiségek padlózatáról és falairól szedették velük össze megkínzott és megcsonkított emberek lenyúzott és lemetszett testrészeit. Mindezeket túl szadista, részeg, sokszor még a kínzásoktól véres partizánférfiak erőszakoskodását is el kellett tűrniük, ha nem akartak az áldozatok sorsára kerülni.

E szerencsétlenek legtöbbször sok esetben még otthon, szüleinek is csak suttogva vagy egyáltalán nem mert beszélni erről. Nevüket még hozzátartozóik is eltitkolták. Ezek közül két hölgy ma Belgiumban él, néhai Végel Vica néni két lánya, a nevüket nem tudom. Egy másik asszony, a Bözsi vallja, hogy anyjával együtt hajtották takarítani, a részletek fejtegetését azonban »azokról a borzalmakról jobb nem beszélni« szavakkal mindig elhárította. Még a Nacsa Gizát hallottam, hogy köztük volt, de e témakörben őt sem hiszem, hogy szóra bírná valaki is.

Talán még a korábbi szerb jó szomszédokból lett nyomozókról, hóhérokról sem ártana megemlékezni. Az ő nevüket is meg kell jegyeznie az utókornak úgy, hogy mi tudunk megbocsátani az ellenünk vétkezőknek. Ők ugyanis sokkal többen voltak, mint az életeket megmentő öreg Belićék, és kitartóbban is végezték a »dolgukat«.

Az etnikai tisztogatás egyik élenjárója és szítója, személyes irányítója az a Jelena Kurjački Jelo középkorú özvegy volt, akinek egyetlen egyetlen csetnikfia a tanyájukról csetnikellenállást szervezett. A honvédek bevették a tanyát, ő garantálta, hogy ott sem fegyver, sem fegyveres nincs, és nem is volt. Ennek ellenére a honvédek a tanya padlásán fegyvereket találtak. Ott a helyszínen mind lelőtték őket a fegyvermentességet garantáló fiúval együtt. Az esemény által megtörtnek látszó özvegyet ettől kezdődően éveken át a szomszéd zsidó tanyát bérlő Tóth Sándor segítette ki három fiával a nehezebb paraszti munkák elvégzésében. A fordulat bekövetkeztével az asszonyból a legszívósabb magyarüldöző, a

legvérengzőbb bíró és legkegyetlenebb hóhér lett, aki a leghangosabban követelte minden szenttamási magyar életét egyetlen fia kivégzéséért. Szomszédjának, Tóth Sándornak az önzetlen segítségét meg úgy hálálta meg, hogy őt hajtotta elsőnek a tömegmészárlás vágóhídjára. Mellette, mint említettem, tizenéves fiatalok, de néha idősebbek is jeleskedtek, köztük a Becsei és a Krivaja utca sarkán álló Popović-üzlet tulajdonosnőjének a két fia. Az egyiket Žarkónak hívták, a másik nevét elfelejtettem. Egyik sem itt él ma már, »harcos« szolgálataikért újvidéki zsíros állásokat könyököltek ki maguknak. Nem kevésbé tűnt ki még 1944-ben a Csempeszájú Gavanski nagybirtokos, Zdravko Dobošar, a hulladéktelep későbbi vezetője, Ozren Debeljački pékmester, a Ženski ragadványnevű Rado Belić, aki a magyar időben tanyáján, szalmakazalban, ásott vermekben rejtegette a katonai és munkaszolgálat elől szökdöső, később ellenállókká, partizánokká előléptetett szerb fiatalokat, s ezért Titóéktól emlékérmét kapott, hogy a szövetkezetesítés idején azután tőle is elvegyék feleslegesnek ítélt földjeit.

A zárda pincéje is egyfajta ideiglenes gyűjtőhely volt. A nővéreket előbb átkergették a parókia épületébe, ott meg ideiglenes kórházat állítottak be. Valamilyen vezető szerepet töltött ott be a Žarko »Leđanski« lánya, aki azonban fegyveres fiatalok élén járta a falut is, fosztogató-pofozó küldetésben. A zárdaépület kb. 15 évvel ezelőtti lebontásakor a téglákat fölszedve, a pince alján megtalálták néhány, tisztázatlan körülmények között ott eltemetett ember csontvázát.

Voltak itt magyar emlékművek és kegyhelyek is, mind eltüntették őket. A lerombolt és fölszámolt magyar, német és zsidó temetőket, imaházakat megszenteltségtelenítették, s még az emléküktől is megfosztottak bennünket, hogy így még gyerekeink agyából is kimossák az emlékezőt. Tudták ők, s tudják még ma is, ha egy népnek sikerül kitörölni emlékezetéből dicső vagy fájdalmas múltját, lett légyen egykor bármilyen nagy és erős, el van veszejtve a jövő számára. Ezért először a község telkeit kobozták el a házak alól, ami »közérdek esetén« feljogosítja a hatalomtartókat nemcsak a sérthetetlen magántulajdon felrúgására, hanem a hitközség tulajdonából így elorzott telkek, temetők és létesítmények felszámolására is. A szenttamási Kálvária³⁵ a »felszabadítás« óta mindenki által rongálható, rombolható és elhordható katolikus magyar létesítménnyé lett, egyetlen rongáló elfogása és megbüntetésével nélkül. Még fájdalmasabb a Tuk városrészben a magyar temető kegyeletsértésnek is mondható sorsa. Sok száz szenttamási magyar ápolná még ma is ott legközelebbi hozzátartozója sírját, az ötvenes évek során azonban lezárták, majd a hetvenes években határozottak házhelyeknek való felosztásáról.

Lerombolva, s az új temetőbe való áthelyezési joggal – a hozzátartozó költségén – rengeteg még karbantartott síremléket számoltak fel a nyolcvanas években ott megkezdett építkezések során. Ugyanerre a sorsra jutott már az ötvenes években a jelenlegi magyar temető huzamosabb ideje nem használt déli oldala is. A mai Vasa Pelagić utca mindkét oldalán ide épített házsorok építése folyamán számtalan egykori magyar sír, sőt kripta lett

³⁵ A kálvária a tanú nyilatkozata utáni években a helybeli magyarok adakozásából és önkéntes munkájával újjáépült, s 2000. augusztus 19-én Msgr. Péntes János szabadkai megyéspüspök és ft. Szarvas Péter szenttamási plébános újraszentelte.

fölforgatva úgy, hogy az építőmunkások figyelmetlenségéből emberi csontok is hányódtak a telkeken. De – a szerb kivételével – hasonló sorsra jutottak más magyar – protestáns, újhíti és egyéb – felekezeti, de német és zsidó temetők is, ezekre néhány évvel ezelőtt kezdtek építkezni. E felekezetek most meghalt hívőit más lehetőség híján mind a katolikus magyar temetőben helyezik örök nyugalomra. Voltak azonban a felekezeteknek templomaik is Szenttamáson. A mai Žarko Zrenjanin és a Tito utca sarkán baptista templom állt, most lakóház. A zsinagóga meg a mai Napredna utca 1. számú épülete volt, ma Brasnyó Károly tulajdona.

Szobormű nem nagyon, de magyar emlékművek és emléktáblák szintén akadtak a faluban. A tisztogatók egyik első feladata többek között a magyar emlékezet megsemmisítése volt. Sürgősen meg kellett tisztítani ezektől a »múltból hozott rebellis és fasiszta fertőzősektől« a helységet.³⁶

³⁶ A fent leírt visszaemlékezés közben az említetteken kívül a tanú még számos áldozat azonosításával segítette a kutatást. Mindezek az ő azonosítószámával megjelölve beépültek a könyvünk befejező részében mellékelt áldozatnévsorok valamelyikébe.

MAJOR KÁROLY
(SZENTTAMÁS, 1933 – TOPOLYA, 2002)

Az emlékező tizenegy évesen

„Apám, Major Lajos, néhai szenttamási könyvkereskedő és nyomdatulajdonos és neje, Bömches Adél hivatalnoknő egyetlen fiaként, 1944 őszén a szenttamási magyarellenes razziák során 11-12 évesen vesztettem el az édesanyámat, és körülbelül ugyanabban az időben a honvédség kötelékeiből hazafelé igyekvő apámat is. Gyerekfejjel, úgy emlékszem az eseményekre, hogy egy hűvös október végi, november elejei éjszakán, már úgy éjfél körül, hatalmas ajtó- és ablakzörgetésre ébredtünk édesanyámmal, »Otvori!« (Kinyitni!) bekiabálásokra.

Édesanyám házikabátot öltött magára, és felkapcsolta a villanyt, majd »Jövök már!« szavakkal ment ajtót nyitni a mind türelmetlenebbül és erőszakosabban dörömbölőknek. Három fegyveres férfi és egy nő nyomult be az ajtón, s azonnal elkezdték átkutatni a ház minden zugát. Még az ágyat is, amelyben feküdtem. Nem értettem meg őket, mit kereshettek, mert egymás közt szerbül beszéltek, amiből én keveset értettem. Ma már az arcukra sem emlékszem, csak a puskáikra meg a sapkájukra felvarrt nagy vörös posztó ötágú csillagra. A nő elég rossz magyarsággal mondta nekem, feküdjek csak vissza az ágyamba, mert megfázom, anyámnak meg azt, »vegyen magára valamit, mert be kell mennie a központba egy rövid kihallgatásra«. Amikor végeztek a házkutatással, és szemmel láthatóan nem találták meg, amiért turkáltak, anyámat sürgették, induljon már, mert nekik sok még a dolguk. Anyám még fát akart rakni a tűzre, hogy én meg ne fázzak, meg télikabátot ölteni magára, mire a nő rászólt, ismét tört magyarsággal: »Nem kell az, csak ide megyünk át a községházára, és hamar jössz is a fiadhoz vissza!« Anyám azért csak dobott a tűzre néhány darab fát, a nő meg látva rettegésemet, odaült mellém, az ágyam szélére, megsimogatta a hajam, megigazította a takarómat, és azt mondta: »Ne félj semmit, anyukád gyorsan hazajön. Nem lesz semmi baj. Te csak aludjál tovább!« S elmentek. Az anyám télikabát nélkül.

Persze, hogy nem tudtam elaludni. Rémitő sötét árnyak ugráltak előttem ide-oda a sötét szobában hosszú-hosszú, lassan múló órákon át, egészen virradatig. De az édesanyám csak

nem jött haza. Ekkor a fáradtságtól és kimerültségtől végre elaludtam. Dél előtt 11 óra előtt arra ébredtem, hogy rettenetesen fázom, és hogy éhes vagyok nagyon. Felkeltem, hogy tegyek a tűzre, de az már teljesen kialudt. Erre felöltöztem, még a télikabátom is magamra vettem, hogy ne fázzak benn a szobában, s megkerestem a vacsora maradékát, amit előző este az anyámmal nem fogyasztottunk el, és azt megettem. Ezután felültem az ágyamra, még a takaróval is beburkoltam magam, és csak vártam, vártam. Az járt a fejemben, amit a nő mondott: »Ne félj semmit. Anyukád gyorsan hazajön. Nem lesz semmi baj.« De bizony nem jött. Elérkezett az este, és még akkor sem jött. Ismét nagyon éhes lettem, és nagyon fáztam. A következő éjszaka már a villanyt se mertem lekapcsolni. Magamra szedtem minden meleg ruhámat, és még a fejem is bedugtam a takaró alá. Megint sokáig nem aludtam el. Fájt és korgott a gyomrom az éhségtől. Nagyon hiányzott az anyám. És nem jött. Nagy sokára aztán, ahogy felmelegedtem a sok ruhában és a takarók alatt, elaludtam.

Másnap reggel már virradat után felébredtem arra, hogy nagyon éhes vagyok. Anyám még mindig nem volt sehhol, és a lakás is mind elviselhetetlenebbül hideg lett. Ekkor már nagy bajt sejtettem, és elmentem a szüleim közelben lakó barátaihoz, Ivan Prodanović gyógyszerészékhez, segítenének-e nekem megkeresni az anyámat, mert még az előző éjjel fegyveresek kísérték el hazulról, és én azóta nem ettem, és fázom is nagyon. »Ne znam te ja dete!« (Nem ismerlek én téged, gyerek!), mondta szerbül a magyarul egyébként kiválóan beszélő Ivan bácsi, akit családom az egyik legjobb barátjának tartott, s akivel gyakran el is jártak egymáshoz társalogni. S kezdett kitessékelni a házából. Erre Nado néni, a felesége kiszólt a házból magyarul: »Várjál csak, Karcsi!« S kisvártatva egy nagy darab zsíros kenyérral jött ki a házból, és nyomta a kezembe. S ahogy nézte, amint farkasétvággal pillanatok alatt befaltam az egészet, így szólt: »Várjál, hozok még egy szeletet!« Azt már papírba csomagolva hozta ki, s azt mondta: »Ezt tedd el, majd megeszed később. Most pedig menj szépen haza, zárd be a lakást, és indulj el valamelyik rokonodhoz, amíg anyukád haza nem jön. Ő majd megkeres.«

Így is tettem. Hazamentem, könyveimet, füzetemet beraktam az iskolatászkámba, s a nagy darab zsíros kenyeret is melléjük, bezártam a lakást, a kulcsot a helyére tettem, hogy az anyám megtalálja, ha hazajön, s mivel apám rokonai időközben már elköltöztek Szenttamásról, még aznap reggel elindultam anyám testvérhúgához Topolyára, gyalog. Útközben nagyon jól jött Nado néni második nagy szelet zsíros kenyere, mert teljesen besötétedett, mire 35 km gyaloglás után, teljes egyedül, odaértem a nagynénémhez. Utána ott is maradtam. Nála nevelkedtem.

Topolyán várakoztam még egy ideig a csodára, hogy majd csak megjelenik végre anyám és apám is. Lehet, hogy mind a kettő egyszerre. Amikor aztán már elég érettnek találtak nevelőim az igazság megértésére és elfogadására, elmondták, reménytelen a várakozásom, mert néhány általam is ismert személlyel, Kiss József hentessel, Andróczky Aladár falubíróval, Király István újságáruossal, dr. Dukay Béla ügyvéddel és testvérével, Dukay István szücsmesterrel és másokkal együtt édesanyámat is gonosz gyilkosok hurcolták el otthonunkból, és lötték bele valamelyik szenttamási tömegsírba. S a másik reményem is szertefoszlott. Édesapám sem jött többé haza. Ő ugyanis, amikor már reménytelennek és elveszettnek látta

a haza védelmét, Nagykönyinál³⁷ 1944. december 1-jén megszökött egységétől, a 14. hu. légv. központból, és hazaindult családjához. Zomborig jutott el. Ott többedmagával orosz hadifogságba esett. Az oroszoktól is megpróbálta a szökést, de sikertelenül. Órei szökés közben többjüket lelőtték. Ezt a hírt jóval később egyik társa hozta meg a rokonságnak, aki vele szökött Nagykönyinál, s szökött volna az oroszoktól is, de megsebesült, így végig kellett szenvednie az orosz hadifogságot.

Igazán nagy örömmel fogadtam 50 évvel később a felhívást, hogy a szenttamásiak is megemlékeznek a bolsevizmus negyvennégyes ártatlan magyar polgári áldozatairól. El is utaztam a jelzett napon Szenttamásra, és a szervezők által állított emlékkeresztnél az a megtiszteltetés ért, hogy a szakadó hideg őszi eső ellenére összegyűlt vagy 150 ember előtt az áldozatok családtagjai nevében én koszorúzhattam meg a szerény emlékkeresztet, amelyet később emléktábla váltott fel. Csak hálával tudok ezért gondolni a szervezőkre és a szenttamásiakra is, hogy a névsorolvasásnál nem feledkeztek meg ártatlanul kivégzett szüleimről.”

³⁷ Kicsi falu Magyarországon, Tolna megyében.

MARIČIČNÉ DANICA CVETNAROV
(SZENTTAMÁS, 1923 – SZENTTAMÁS, 1998)

Maričičné 1998 őszén nem tanúvallomás megtételére kereste meg e sorok íróját, habár minden eddigi tanúnál többet tudott volna mondani az 1944–45-ös eseményekről. Az 1944-es vérbíróság egyik tagja volt. Ezt testvérhúga mesélte el többek között e sorok írójának, akivel majdnem két évtizeden át dolgozott egy irodában a szenttamási községi bíróságon.

Danica kártérítési igénnyel folyamodott jogi képviselője, mgr. Bozóki Antal újvidéki ügyvéd által a Magyar Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatalhoz apja, Toša Cvetnarov 1941. április 14-ei meggyilkolása ügyében 1997. szeptember 25-én. 1998. november 19-én Danica megvonta jogi képviselőjétől a megbízatást, állítása szerint »felületesen végzett ügyintézés miatt«, és e sorok írójához fordult saját kézbe vett ügyének intézése, illetve a magyar hatóságokkal folytatott levelezése magyar nyelvre fordítása miatt.

Ekkor, 1998. november 19-én, érdekes és értékes dokumentáció és dokumentációfordítások jutottak a szerző birtokába, melyek hozzájárulnak a balkáni igazságszolgáltatás lényegének a megvilágításához, amely – szerb közmondás szerint – így hangzik: Kadija te tuži, kadija ti sudi.³⁸

Testvérhúga, Lenka elmondása és több meghallgatott tanú egybehangzó vallomása szerint ez a magyar államtól kártérítést igénylő Danica 1944 őszén Szenttamáson a vérbíróság állandó tagjaként – 21 évesen – esetleg több száz ártatlan szenttamási magyar polgári személy, közöttük asszonyok és gyermekek vérenek kiontásáért felelős személy, bűnrészes a kivégzésekben. Nemcsak ítélkezett, de vádolt is, így vett elégtételt a magyarokon apja, Tošo kivégzéséért.

Danica, miután már részt vett az apja meggyilkolásánál jelenlévő Zsellér Tamás kivégzéséről hozott döntés megszavazásában, 1945. február 12-én még fel is jelentette a Megszállók és Segítőtársaik Büntetteit Megállapító Vajdasági Bizottságnál³⁹ az általa már korábban kivégeztetett Zsellér Tamás és a bűntársaként megnevezett, szökésben levő Benkó Vince nemzetőröket, hogy ők ölték meg Szenttamáson 1941. április 14-én az apját, Tošo Cvetnarovot. Zsellér Tamás esetében így az az abszurd helyzet állt elő, hogy a felette végrehajtott halálos büntetést kiszabó testület egyik tagja jelentette fel háborús bűnök elkövetése miatt az egyik, már kivégzett áldozatát. A másik megvádolt, Benkó Vince nemzetőr, kőműves esete tisztább ügynek látszik, de valójában még zavarosabb. Benkó Vince ugyanis szökésben volt hosszú éveken át, emiatt nem érhatték el. Ő ugyanis negyvennégy nyarán dobszóra bevonult a honvédséghez, és hadifogságba esett, ahonnan csak hosszú évek múltán, a zöldhatáron át érkezett meg Szabadkára. Hírül véve, hogy otthon halálra keresik, még néhány évig Szabadkán húzódott meg, és csak nagy sokára bátorkodott haza, amikor már

³⁸ Magyar fordításban: A kádi [török bíró] a vádlód is és ítélőbírád is.

³⁹ A testület hivatalos szerb neve: Pokrajinska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini. A titói állam alakulása kezdetén az egész ország területén működtek hasonló feladattal létrehozott testületek. A központi testület neve Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. A vajdasági bizottság elsősorban a magyarság ügyeivel foglalkozott.

minden fejtámadás megfélelmezett korábbi körözéséről. Esetében is végzetes hiba történt a feljelentésben. Cvetnarov lelövésénél, Zsellérral és a honvédekkel ugyanis nem ő, hanem testvére, Benkó Imre nemzetőr – később rendőr – volt jelen. E ténybeli tévedés ellenére, ha őt a feljelentés idején elfogják, bizonyára nem menekül meg a kivégzéstől.

Középkori balkáni állapotok szerint folyt akkor itt az igazságszolgáltatás. A terheltekből válogatott kínzásokkal kényszerítették ki a beismerő vallomást, majd nyomban agyon is verték, kivégezték. Ha egyáltalán túlélte a vallatás módszereit. Dr. Andrija Kesler és dr. Zdenka Kesler – a vádló-ítélőbíró és orvos is egyben – felügyelte a vallatás és a kivégzés „törvényes” lebonyolítását és megállapította az esetleg „szívbját” okozta halál beálltát.

A szenttamási kitelepítési bizottság egykori székhelye, a Zgoda-féle kocsmá (mára átalakított lakóház), melynek udvarán télvíz idején nappalokon és éjjeleken át várták sorsuk intézését a kitelepítésre szánt magyar asszonyok gyakran apró gyerekeikkel (Ternovác István felvétele a szerző gyűjteményéből)

MILENKO MIKOVIĆ NEMEŠKI
(TURJA, 1924)

A magyar nemesi ranggal bíró, Nemeški ragadványnéven ismert szenttamási szerb család Turjára szakadt tagja. Apja ott volt tanító. Korábbi „harcosi”⁴⁰ minőségben a Jugoszláv Kommunista Párt tagjaként politizált, majd nyugalmazott mérnökként már a Šešelj-féle szélsőséges jobboldali Szerb Radikális Párt képviselőjeként volt aktív az 1996. évi községi választási bizottságban, ahol összehozta a sors e sorok írójával.

A harcosmúltjára büszke ember dicsekedett háborús hőstetteivel. S hogy nem hazudott, abból látszik, hogy elbeszélésének egy-egy mozzanata pontosan megegyezik az akkor Turján postásként szolgáló egyik szenttamási tanú vallomásának részleteivel. Ez a tanú különben meg is nevezte őt mint a turjai rendőrfőnököt kivégző csapat tagját.

Fesztelenül, lelkiismeret-furdalás nélkül mondta el, hogy végzős gimnazistaként részt vett a helyi földalatti partizánmozgalom tanyai bázisaiban zajló aknamunka egyikében-másikában. Kitért arra is, hogy élelmet és takarókat a Turjával szomszédos sváb falvak határaitól úgy szereztek maguknak, hogy kiürítették a kukoricatörő sváb parasztok őrizetlenül hagyott elemózsias tarisznyáit és szekereit.

Egyik alkalommal egy természetes kiskéri [Bačko Dobro Polje]⁴¹ sváb paraszt rajtakapta őket a lopáson, és testi erejében bízva akart magának elégtételt venni hármukon. Az elbeszélő így mondta el a történetet: „Egyik társam, amikor látta a feléje közeledő veszedelmet, ijedtében rálőtt a felbőszült, kiabáló emberre, s oly szerencsétlenül találta el pisztolyával, hogy kettétört az állkapcsa, s a bőrfoszlányon lógó fél állkapocsból patakzott a vér. Úgy bömbölt a szerencsétlen, mint egy sérült szenvedő bika. Nem tudtuk, mit kezdjünk vele, így hát lelőttük, ne szenvedjen tovább. A zajra közben odafutó családjával kocsira rakattuk és hazaküldtük.”

Egy másik alkalommal a következőket közölte: „Részt vettem én egy veszélyesebb akcióban is, amikor a bázisparancsnok úgy döntött, rajta ütünk a turjai helyi rendőrőrsön, és megbüntetjük a kollaboráns helyi szerb csatlósokat is. Megtudtam, hogy a többségében Szenttamáson lakó turjai rendőröket hétvégére hazaengedte a főnökük, és csak ő egyedül maradt ügyeletes az őrsön. Ezt azonnal közöltem is a bázissal. Megszületett a döntés és ötödmagammal, Đurica Jojkic,⁴² a parancsnok, Žarko Pavkov,⁴³ Paja Jojkic, a Skeledži meg én a községházán levő rendőrőrsre mentünk. Amikor odaértünk, a rendőrfőnök már nem volt egyedül, a helyi postással beszélgetett. Pavkov és Jojkic rám bízta a postás őrzését, ők meg kiharcolták a rendőrfőnököt az udvarra, és ott lelőtték. Amikor visszajöttek, a postásnak

⁴⁰ A szerb megnevezés szerint borac, ami azt jelenti, hivatalosan elismerték, hogy a háború alatt Tito hadseregében szolgált.

⁴¹ Szenttamással és Turjával is határos, mintegy 3500 lelket számláló falu. A második világháború végéig szinte kizárólag evangélikus németek éltek benne.

⁴² A Jugoszláv Kommunista Párt Tartományi Bizottságának tagja. A Bácska–Bánát–Baranya területén bevezetett katonai közigazgatás parancsnokhelyettese, 1945. május 20-ától a Tartományi Legfelsőbb Bíróság tagja.

⁴³ A JKP Óbecsei Járási Bizottságának szenttamási pártsejtjéért felelős, és az ellenállást szervező turjai tagja.

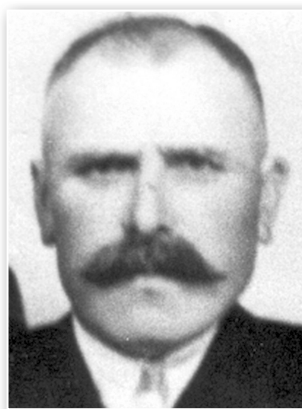
■ azt mondták: veled nincs semmi bajunk, de ha egy szót is szólsz valakinek arról, hogy itt voltál és mit láttál, napokon belül te is a halál fia vagy. Ezután ráparancsolt a Žarko, hogy vezesse el a postafőnök asszonyhoz, nekünk négyünknek pedig meghagyta, várjuk meg, amíg ő visszatér. Nemsokára meg is jött egyedül, a postás nélkül. Bosszankodva mondta, nem talált, csak aprópénzt, mert a bevételt este feladták a vonatra. Ezután összeszedtünk néhány jobb cuccot, csizmákat, bőrkabátokat, töltényt meg pisztolyokat, és távoztunk.⁴⁴

Ott voltam a félkarú Govorčinov vejének a kivégzésén is. Többen is voltunk. Egyik jó ismerős szomszédjával éjjel az ablakán zörögtettünk, és segítségkérés ürügyével átcsaltuk ehhez a szomszédhoz, ott aztán megkötöttük és a falu végére kísértük. Ketten aztán távolabbra vonszolták csoportunktól, és tudára adták, hogy ez számára a vég. Annyit még távolodóban hallottam, hogy kétségbeesetten könyörgött az ember: »Ne tegyétek, Đurica testvér! Bocsáss meg nekem, többé nem fordul elő. Élve még hasznomat vehetitek!« Hallottam még Jojkic felcsattanó hangját is, amikor dühösen rákiáltott: »Ne most szűkölj, Savo, akkor kellett volna gondolkodnod, amikor közéjük álltál!« Aztán jóval távolabbról hallottunk két lövést. Csak ketten jöttek vissza.

Részt vettem én dicstelenebb akciókban is. Egy alkalommal olyan információt kaptunk a bázisban, hogy Nádálja felől néhány tagból álló magyar járőr közeledik felénk. Voltunk vagy tíz-egynéhányan, s a műút két oldalán húzódó kukoricaföldekre siettünk kézfegyvereinkkel, és elfoglaltuk lesállításainkat. Nemsokára fel is tűnt a járőr, de öröm helyett meghűlt ereinkben a vér. Nem messzire mögötte egy egész gépesített hadoszlop követte sok-sok, állig felfegyverzett katonával. Még tüsszenteni sem mertünk, nem lőni rájuk.”

⁴⁴ A titói Jugoszlávia idején kiadott háborús könyvekben nem sok dicsekvésre akadunk a Szenttamáson és környékén feldolgozott diverziós események között. Sretenije Zorkić *Partizanske diverzije u Vojvodini (1941–1944)* [Partizán diverziók a Vajdaságban (1941–1944)] című könyvében (Zorkić 1979) meg sem említi Szenttamás és Turja nevét, Nádálját is csak mellékesen. Talán éppen amiatt, hogy az ellenállók ilyen kegyetlenkedésre szánták magukat.

MUHI ISTVÁN
(PÉTERRÉVE, 1905 – SZENTTAMÁS, 1996)

„Hecker Rozi – vesse ki a föld, ahol van – egyik ilyen látogatóm volt. Valami nagy párttag lett belőle, és biztatott, jelentkeztek csak be nyugodtan a községházán, ő garantálja, nem lesz bántódásom, és nem kell tovább okatlanul rettegnem, keresnek-e, elvisznek-e, vagy sem. Úgy egyheti mérlegelés után be is mentem én bátran, hiszen büntelen voltam, azzal a meggyőződéssel, hogy egy-két órán át elmondom, amit kérdezgetnek, s délre, ebédre már haza is érek, s utána nyugodtak lesznek napjaim. »Tiltott határátlépésért – mondta a pékből rendőrfőnökké előlépett Šuco – fogva kell tartanunk!« Erre bejött egy alak, és hátulról leütött. A községháza pincéjének jéghideg földjén tértem eszmélethez. Hat évvel és pár héttel később tértem haza testben meggyötörve és »lélekben átnevelve«. Csak annyit mondok, a Mindenható Úristen mentsen meg minden anyamagzatot attól, amit ebben az időközben, de főleg az első 2-3 évben velem tettek, amit nekem teljesen ártatlanul át- és túl kellett élnem. De igazságos az Isten. Én még mindig megvagyok és itt élek, hazug vádolóim és kínzóim pedig – remélem – valamennyien a földben porladnak, ha már be tudta őket ez az áldott jó bácskai föld fogadni.

A Zsulyovics Feri akkor már kisbíró volt. Vallatóm szerint ő vádolt meg azzal, hogy egyik nemzetőr társammal, Varnyú Miskával bekísértem és agyonlöttem egy begluki szerbet, s hogy az itt van eltemetve a régi, tuki szerb temetőben, a mai faiskolában. A »forró nyomra találó« szenttamási szerbek hamarosan megtalálták a szerb feleségét és az itt lakó, Turjáról ide, a csőszházba befogadott csavargó szerb kölyköt, Božót, sajnos nem emlékszem a feleségének a nevére sem. Több mint egy héten át ütöttek-verték, ismerjem be, hogy lelöttem az embert. Itt vallattak Szenttamáson, a rendőrségen. A vallatást és a kínzást nem szenttamásiak, vidéki szerbek csinálták, egy mileševői Mišić nevű partizán főhadnaggyal az élükön. Itt a szenttamási rendőrségen Šuco meg szenttamási emberei színleg még meg is pártoltak egy-egy kiadós verés előtt, s ha utána fölloccsolással eszméletre térítettek, színlelt részvétellel segítettek át a mai Elan irodaközpont helyén álló akkori rendőrségi épület egyik helyiségébe, rabtársaim közé. Közben azon licitáltak, melyikük tett többet

érdekemben, hogy megmentsenek, Mišić főhadnagyot ugyanis szerintük erővel kellett lefogniuk, merthogy ő ott helyben agyon akart verni. Még arra is célozgattak, jobb lenne, ha beismerem, amivel vádolnak, akkor megszűnik a verés. Börtönbe csuknak egy rövid időre, vagy lehet, el is engednek, mert parancsra tettem. Ez a Mišić egyik alkalommal azt kérdezte, voltam-e Szőregen. Hogyne lettem volna. Szőregen keresztül fuvaroztuk magyar időben a kendert Dunacsébre. Csak szavaim első részére reagált. »Još i priznaješ?« (Még be is vallod?) – ordította, és puskája agyával – itt van ni – ilyen ronccsá tette a lábujjaim körmeit. Ájulásomból a pincében ébredtem fel. Šuco embereitől hallottam, sokáig vert még ájultan is. A feleségemet nem engedték be hozzám, hogy meglátogasson. A Šuco emberei vették át és adták nekem, amit hozott, amíg Szenttamáson tartottak. Egyik napon aztán egy transzporttal elszállítottak Újvidékre, mert az agyonlőtt szerb felesége a halálatomat követelte, a félkegyelmű turjai kölyök meg bizonygatta, én lőttem le azt a szerbet, akinek a sírját mutogatta a tuki szerb temetőben, ő látta is.

Feleségem, Jankovits Erzsébet ekkor már eladta a tehenet, és egy szerb ügyvédet fogadott Újvidéken, segítsen bebizonyítanom ártatlanságomat. Mišić poručnik (főhadnagy) még Újvidéken is fölkeresett. »Ti si još živ?« [Te még élsz?] – szavakkal támadt ott is rám, és félig ájultan szedtek ki a kezéből. Kidolgozta ott is, hogy súlyosbítsák a vádat ellenem, s már előre a halálraítéltek közös cellájába tetetett át. Olyan emberekkel voltam ott együtt naponként néha többször is ütve-verte, s vártuk a kivégzésünket, mint Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagy és Grassy József vezérőrnagy, a zsablyai Tollszedő József és Bögre Mihály. Az ott megforduló Ozna-s embereknek úgy mutogattak bennünket, mint vérengző, rabul ejtett fenevadakat, akiken már veszély nélkül lehet néhányat ütni, rúgni. Meg is tették. Naponta néha több látogatócsoport is. Válogatás nélkül ütöttek bennünket, de a két magyar főtisztet egyik sem hagyta ki. Fájdalmas nyöszörgésünk töltötte meg ilyenkor az ablaktalan, egy szál villanyégővel megvilágított siralomszobát. A mellettünk levő helyiségből néha hozzánk belökött foglyoktól tudtuk meg, hogy ott van Szombathelyi Ferenc volt honvéd vezérkari főnök, Zöldy Márton csendőr százados és Nagy Miklós,⁴⁵ Újvidék volt polgármestere a miénkhez hasonló cellában. A szerencsétlen magyar tiszték felismerhetetlen hústömeggé voltak verve, mi, a többiek szintén. Akik onnan élve kikerültünk, kivétel nélkül hoztunk magunkkal örökös nyomort jelentő súlyos testi sérülések szabad szemmel is jól látható nyomait, melyekbe a törött bordák nincsenek is beszámítva.

Az én kálváriám a sötét siralomszobában több mint két teljes hónapig tartott. A jeles magyar főtiszték mellett Szügyi Istvánra, a zsablyai Horváth Mihályra, a Gömörre meg a zombori sintérre emlékszem még. Mind-mind halálra lettek ítélve. Kevésnek volt olyan szerencséje, mint nekem vagy a szabadkai Simon Istvánnak, akik a jóisten kegyelméből végül is

⁴⁵ Szombathelyi és nyolc vádlott-társának pere 1946. október 22-e és 30-a között zajlott le Újvidéken. A tanúk által említett történelmi személyek tehát csakugyan ott voltak akkoriban az újvidéki börtönben. Az említett két zsablyai személy neve nem szerepel a zsablyai áldozatok névsorában, amelyet néhai Bakos Pál állított össze, s megjelent Matuska Márton *Hová tűntek Zsablyáról a magyarok?* című kötetében (Matuska 2004). A Zsablyához közel eső Gyöngysziget egyik tanyáján a kilencvenes években élt egy Bögre Antal nevű nyolcvanéves férfi, aki közölte, hogy egy közeli rokona elveszett a háború utáni időben. Föltehetőleg a tanúk által említett személyről lehet szó.

élve kerültünk ki onnan. Minden reggel, de néha a nap és éjszaka más időpontjában is vitték el közülünk soha vissza nem hozottakat. De hoztak a helyükre újakat. 70-80 ember volt mindig a siralomszobánkban. A puszta padlón feküdtünk. Rettegve hallgattuk a marica, a rabszállító kocsi közeledésével járó zajokat. Visz-e, hoz-e? A hozást a lezuhanó testek huppanásából tudtuk. Ha ez nem volt, fölrakodtak, és vitték a bitófára az embereket. Éjjel-nappal dolgozott a bitófa, s állandóan ide-oda hurcoltatták a még el nem ítélt rabokkal a halálra szántakat, de nem a siralomszobásokkal. Közben vallatták és ütötték-verték ott Újvidéken is az embereket. Néha annyira, hogy vissza se jöttek többé közénk. Egy ilyen vallatás alkalmával tűnt el a szenttamási Varga Húsos Pista. Papucsát, ingét és kalapját Szögi Kálmán, az óras, a Pozder Jani meg a péterrévei Árpási Imre találták meg, amikor tűzifát vágni hajtották le őket a pincébe. De Újvidék magyar, Fernbach⁴⁶ nevű főispánja is egy ilyen vallatáson veszett oda közülünk. Emellett nem múlt el éjszaka, hogy új arcok végig nem vertek bennünket. Simonyi István kocsmáros egy kis fészületet tartott magánál, s imádkozva gyűjtögette az erőt a következő verések elviseléséhez. Otthon egy árva, 16-17 éves szerb fiút fogadott maga mellé segíteni, amikor annak a szüleit kivégezték a magyarok. A fiú 1944 tavaszán eltűnt tőle, őt meg többek közt annak a meggyilkolásával is vádolták, s golyó általi halálra ítélték. 1946-ban megjelent a fogadott fiú, szerémségi szerb partizántisztként, s az utolsó pillanatban mentette ki jóttevőjét. A feleségétől tudta meg, hol van, s amikor kiengedték, a kis fészületet feje, arca előtt tartva, térdén mászott ki az ajtón, mert mind a két lába el volt törve.

Már megbékéltem a tudattal, ott fejezem be földi életemet, amikor azzal jöttek értem, hogy az én ügyemet újratárgyalják. Ez azonban nem gátolta meg kíséremet, hogy útközben is rugdossanak és üssenek. Visszakerültem a közös cellába, az ítéletre várók közé. Tanúim a Novic rendőr testvére, a nagy bajúszú Király Józsi meg a Tancsik András bácsi voltak. Ők mindhárman látták, hogy a keresett begluki⁴⁷ szerbet nem én, hanem a Varnyú Miska meg a Toldi Miska kísérték, én ott sem voltam. Erre ismét behozták a turjai félkegyelmű gyereket, a Božót a temetőcsősz házából, aki azt állította, hogy én vagyok a Toldi, s hogy ő látta, én lőttem le az embert, s hallotta, hogy magyarul azt mondtam: »Valamennyiüket le kell lőni!« Az ügyvédem erre magyarul megkérdezte tőle, hogy hívják, hány éves és hol lakik. Majd rászólt szerbül, mért nem válaszol. A fiú erre azt mondta, nem válaszol, mert nem tudja, mit motyog az ügyvéd.

Ügyemet a bíróság lezárta, és 10 évi kényszermunkára ítélt. Ebből ötöt tisztességgel le is töltöttem, nem számítva bele azt az egyet, amit Szenttamáson meg Újvidéken töltöttem vallatáson meg a siralomcellában. Elítélésemet követően több nevelő-javító egyetemen kellett vizsgáznom lojalitásból. A rabsors azonban itt sem volt sokkal kegyesebb hozzánk, mint az elítélés előtt. Mindennapi kenyérünk mellett a mindennapi üteglünket is megkaptuk még

⁴⁶ Az apatini Fernbach Péter temerini földbirtokosról eddig annyit lehetett tudni, hogy őt is perbe fogták a negyvenkettes újvidéki vérengzésért, ám nincs adat arról, hogyan végződött az eljárás. Vádlott nem lett belőle. Egyes adatok szerint kiugrott, mások szerint kidobták a börtönnel egybeépített épülettömbben lévő bíróság emeleti ablakán. A róla közölteket több temerini személy is megerősítette, neki Temerinben volt a birtoka, kastélya, onnan is nősült, a helybeliekhez eljutott halála körülményeinek a híre.

⁴⁷ Begluk = szenttamási városrész.

két teljes éven át, ha látogatóhoz, levélért vagy éppen munkára, cellacserére hajtottak bennünket őrünk. Addig, amíg egy szép napon a Kardelj⁴⁸ meg nem látogatta a börtönünket. Ettől az időtől, egyik napról a másikra minden megváltozott, az ellátástól a bánásmódon át egészen az örökig és az igazgatóig. Odáig azonban nagyon keserves napokat kellett túlélnünk. 1947-ben például Dečaniba⁴⁹ vittek kőbányai és építőmunkára, és a vérhas vett le a lábamról. Azt nem volt könnyű minden gyógyszer és orvosi kezelés nélkül túlélni. Toldi bácsinak köszönhetek sokat, ő mosta minduntalan és fáradhatatlanul a vérszennyes alsóneműmet. Dečaniban, a kötőröben már a kötelező beszélgetések miatt elítélt rabokkal, többek között Odry Janival, Milo Ledénivel, Botka Istvánnal és a péterrévei Vaskalapossal is összehozott a közös sors. Voltam Grockán is rab. Mitrovicán meg a téglagyárban dolgoztunk. Itt történt a Kardelj-látogatás. Fölszólított bennünket, írjuk meg panaszainkat. Mindenkinek adtak hozzá papírt és ceruzát. Két nagy ruháskosár panaszlevelet kapott. Másnap szalmazsákokat és szalmát adtak, csináljunk magunknak emberibb fekhelyet. Tisztálkodási lehetőséget is teremtettek, meg elviselhetőbb lett az élelmezés. Elképzelhető, milyen kevés kell az emberi boldogsághoz, amikor évek múltán az ember először fürödhet meg, kap váltás alsóneműt és feket a meztelen padló helyett puha szalmazsákra.

A kálváriám 1951 januárjának utolsó napjaiban ért véget, de még mindig nem teljesen. Kiszabadultam ugyan, de időnként jelentkezni kellett a rendőrségen. Egyszer Szenttamáson és vagy 8-10 alkalommal Óbecsén. E jelentkezések alkalmával mindig újra provokáltak és sértegettek, hátha sikerül kiborítaniuk nyugalmból. Elfelejtették, én az ő »egyetemükön« tettem sikeres vizsgát önuralomból. Még öt teljes évig – eredeti ítéletem végéig – kellett így, időről időre jelentkezni. Utoljára itt, Szenttamáson, az ipartestület épületében. Ezeknek aztán meg is mondtam, hiába vergődnek, mert mindezt megpróbálták már velem a »nevelő-javító intézetben« és papírt is adtak »egyetemük« eredményes befejezéséről. Föl is mutattam nekik az elbocsátó leveletem, amit azóta, hogy kiengedtek, mindig magammal hordok. Mindenesetre legyen kéznél. Nemegyszer nagyon elázott velem együtt a szegény papírdarab kint a határban, s alig hasonlít már önmagára. Úgy meggyötörte az idő meg a sors, mint minket a fölszabadulás.

Természetes dolog, hogy szabadidőnk is volt. Ha éppen nem dolgoztattak velünk vagy nem vertek bennünket, eszközöket barkácsoltunk, amelyek megkönnyítették az életünket. Én például a kanalam nyelét éles, hegyes késsé fentem, amivel aztán nemcsak ettem, de még faragtam is, például diófából pipát, itt van ni. De nemcsak ezt az egyet, csináltam még vagy ötöt, másoknak is. A kapott cigarettát kettétörtem, s a felét tettem egyszerre bele.

Nagyon cifra dolgokat forgatott ki ránk ez a fene nagy fölszabadulás. Itt van például az Erdélyi Jóska sorsának az alakulása. Kitanulta a hentesszakmát, de paraszt lett, és juhász-kodott is. A magyar időben nemzetőr, majd rendőr lett, s végül a SAS-behívónak eleget téve bevonult a honvédséghez. Onnan szökve szabadult, és sietett haza a feleségéhez, hogy

⁴⁸ Edvard Kardelj szlovén politikus, Tito egyik legkitartóbb munkatársa, talán az egyetlen, aki nem esett ki a kegyei-ből. Egyik főideológusa a kommunista Jugoszláviának.

⁴⁹ A Kosovo–Montenegró–Albánia hármias határa közelében fekvő, abban az időben szinte megközelíthetetlen helység, sok délvidéki magyar rab sanyargatásának színhelye.

segítségére legyen az asszonynak túlélni a válságot. Háza a Téglagyár utcában volt. Juhai már rég elfogytak, az asszony apránként eladogatta azokat egy Živko nevű mézárosnak, aki vásárlás közben beleszokott az Erdélyi feleségébe, a G. Julisba. Nyomban hazaérkezése után el is hurcoltatta szegény Jóskát a szerb a partizánokkal gondoskodva róla, hogy ne zavarja többé randevúit a Julissal. Ki is végeztették a Jóskát, ők meg aztán össze is kerültek. Živko eladta a barán túli tanyáját, Julis meg a Jóska házát, és a Devecser határrészben, a falu alatt építettek egy kis piros cserepes tanyát Erdélyi birtokán. Ma mind a Bezaló Feri tulajdona. Nem élvezhették sokáig aljasságuk gyümölcsét. Živko hamarosan valami gyötrelmes fájdalmakkal járó betegségben meghalt, a magára maradt Julist meg megvakulással verte meg az Isten. Nem hallottam, hogy meghalt volna, azt hiszem, még ma is él, és hányódik-vetődik valahol.

A Varnyú Pistáéknál is nagyon összegubancolódtak a fonalak. Ezt egy kokettálásra mindig kész asszony mesterien meg tudja csinálni, főleg ha a családfő nem tud feladata és szerepe magaslatán állni. Varnyú azok közé a közönséges, dolgozni nem kedvelő, apróbb bűnözésre hajlamos egyének közé tartozott, akik a bevonulást követő napokban inkább az anyagi haszonlesés, mint a nemzeti biztonság céljából léptek nemzetőri szolgálatba. A hozzá hasonló, kétes értékű, úgynevezett magyar hazafiak – voltak ilyenek többen is – nagyon sokat ártottak a magyar tisztességnek és becsületnek. Visszaéltek jogaikkal, parancsvégrehajtás közben meglopták, megverték és megalázták a rájuk bízott foglyokat. Varnyú István például Žarko Piroški előállítására kapott parancsot. A szerbet bekísérte a községházára, zsebeit kiüríttette és megmotozta, de az eredménytelen motozás után elfelejtette neki visszaadni pénzzel teli pénztárcáját. A kihallgatás után Piroškinak volt bátorsága megkérdezni, hogy ha már vétlen és hazaengedik, visszakapja-e a tele pénztárcáját, és kinél tehet jelentést az őt bekísérés közben ütlegető személy ellen. Két magyar városi képviselő, Forgács Péter gazdálkodó és dr. Lőrinc János ügyvéd, aki egyben a polgári rendőrség a nemzetőrség parancsnoka is volt, megparancsolta két másik nemzetőrnek az időközben eltávozott Varnyú István előállítását. Akkor derült ki, hogy Varnyúnak több hasonló cselekedete is volt már, de a károsultak nem mertek följelentést tenni ellene. Az előállított Varnyút lefegyverezték, az elvett pénztárcát bocsánatkérés közepette visszaadták vele, és kizárták a nemzetőrségből. Szerencséje volt, hogy bevonult, mert vagy felesége szintén fegyveres nemzetőr szeretőjével, a még legény Toldi Miskával, vagy 1944 októberében Žarko Piroškiával és társaival kellett volna le-, illetve elszámolnia. Keresték is 1944 októberében Piroškiék mindenhol, s kocsiját és lovát hajtották el bosszúból. Tudta is, hogy veszélyes hazajönni, ezért Szabadkán húzódott meg, s hazüzent a feleségének és kislánának, hazajönne, ha lehet. Felesége – aki akkor már két éve Toldival élt – fölment hozzá és visszatanácsolta, ha nem akarja saját végét. Varnyú vissza is ment, de az asszony nem ment utána. Még azután sem, amikor a legény szerető élettársát is elhurcolták szintén valami nemzetőri disznóság vádjával. Varnyúné talált magának egy harmadik élettársat.

A Rencsár Tamás elől egyik hozzádrótozott halálraítélt társa fogta fel a halálos golyót s lökte maga alá a tömegsírba. Mozdulatlanul, csendben maradt egy ideig, amíg a haldoklónak kegyelemlövést adó hóhérok vidám lármáját távolodni nem hallotta. Ekkor kibogozta

drótkötélékét, és úgy, ingre-gatyára vetkőzve, a hideg novemberi éjszaka homályában ki-mászott halott vagy még nyöszörgő társai teteme alól, és elmenekült haza. Így, összefagyva, a padláson húzta meg magát, a kémény melegéhez simulva töltötte az éjszakát. Később az állandóan zárt kapun, ha valaki zörgetett az utca felől, a kemencébe bújtatták. A fejeadászok valahogy hírért is vették, hogy megszökött, s egy-két alkalommal ki is mentek a házhöz körülnézni, de szerencsére oda nem néztek be, ahol éppen rejtőzködött. Ilyenkor meg is fenyegették a családját, jobb, ha előadják, megmutatják, hol rejtőzik, mert ha megtalálják, minden házbélit lelőnek, mint a kutyát. Ezek után még a kémény mellé a padláson egy hűsfüstölő félét is falazott a család, amelyben még biztonságosabban húzhatta meg magát, mint lenni, a kemencében addig, amíg a hivatlan látogató el nem ment a házból. Két teljes évet bujkált így a Tamás a kemencében és a kémény melletti füstölőben. De később is állandóan zárva volt a kapu, habár az életveszély már elmúlt. Még vagy 20 évet élt úgy, hogy élete végéig nem lépett ki az utcára. Személyazonossági igazolványa sem volt.

Volt itt a magyar időben, a háború vége felé egy első világháborút megjárt, nagy élettapasztalattal rendelkező falubíró, akit magyarok, szerbek egyaránt becsültek, és bizalommal kérték ki tanácsát életbevágó sorskérdésekben is. Molnár András bácsi jó tájékozottsága és helyes helyzetfelmérése sokakon segített a magyar éra végnapjaiban, de főleg a SAS-behívók és a dobszóra történő bevonulások idején, többek között én is az ő véleményét kértem ki, mit is tegyek. A nyilas vezetőktől azért féltünk, mert felkoncolással fenyegettek meg bennünket, ha megtudják, bőrünket féltve nem fogtunk fegyvert a haza védelmében. Másrészt a szerb oldalról szintén felkoncolással fenyegettek mindnyájunkat, aki valamilyen módon kiszolgált a magyar rendszert. Ez a Molnár András nekem, de sok más magyarnak is, azt tanácsolta: »Vonuljatok be és vigyázzatok magatokra, akkor túlélhetitek a háborút, de ha itthon maradtok, biztosan a szerb és kommunista bosszúállók áldozatai lesztek!« Megfogadtam a tanácsát, és bevonultam. Igaz, számos életveszélyes kaland után, de valóban életben maradtam. Sokan viszont, akik akkor itthon maradtak, már az első partizánterrorinak áldozatul estek. Később, hazatérésem és börtönéveim után tudtam meg, hogy András bácsi csak nekünk, magyaroknak tanácsolta a bevonulást. A hasonló kérdéssel hozzá forduló szerbeknek azt mondta: »Mentsétek a bőrötöket úgy, hogy néhány hétig ne legyetek szem előtt. Úgysem tart ez már sokáig!« Ezek a szerbek aztán ki is álltak András bácsi mellett, amikor bírói tisztségéért meghurcolták.

Ami börtönéveimet illeti, számos olyan emlékem maradt rabtársaimról, emberekről, amelyek összegyűjtve akár vaskos kötetnyi könyvbe se férnének bele. Voltak keménykötésű emberek, akiket a legkíméletlenebb és legkegyetlenebb verésekkel és kínzásokkal sem lehetett „átnevelni”. Ilyenek voltak például a szenttamási Kucserka testvérek.

Voltak viszont olyan akarat erővel és önuralommal rendelkező, szintén kemény és szívós, életerős emberek, akik látszatra ugyan elfogadták az »átnevelést«, de a fő célkitűzésük a túlélés volt, ha lehet, ép testtel és lélekkel az embertelen viszonyok közepette is. Ilyen volt például a Tiszta Pista bácsi, a szenttamási rendőr, aki ezzel a beletörődöttnek látszó nyugodt önuralmával és magatartásával elérte, hogy életfogytig szóló ítéletét először 20, majd 10 évre csökkentették. S 9 év után szabadon is engedték. Nekem ez a magatartásforma felelt

meg. Pista bácsi lett a mintaképem, és mindig vele igyekeztem társalogni Mitrovicán is. Be is vált a viselkedési taktika, az én büntetésemből is engedtek el, s így jó hat év után szabadon engedtek, de a még hátralévő négy alatt időről időre Óbecsén, majd Szenttamáson kellett jelentkeznem a rendőrségen.

A Kucserka testvérek bátorsága, hajthatatlansága és magaviselete viszont nemcsak csodálatra méltó, de egyenesen bűnügyi filmekbe illett volna. 1941 húsvétján beléptek a nemzetőrséghez, és a huszárokkal Tukban razziáztak bujkáló csetnikek és elrejtett fegyverek után. Szélsőséges viselkedésük miatt el lettek tanácsolva a nemzetőrség kötelékéből, de 1944-ben már a Nyilaskeresztes Párt szenttamási szervezetének alapító tagjai között voltak, és mint ilyenek, nemcsak a szerb, de a magyar lakossággal szemben is kirohanásaikkal jeleskedtek, főleg a párttagság toborzása, de a bevonultatások terén is. 1944 késő őszén a szerbek valahogy becserkészték rejtekhelyüket, s mindketten a mitrovicai börtönben folytatták kálváriájukat. Végül megfigyelték, hol a legkevésbé őrzött a börtön. A vágóhid felől álló egyetlen őrt leütötték, megköztözték, száját betömtek, és fegyverét magukhoz véve gyalogosan indultak el a Szerémségen és Bácskán keresztül Magyarország felé. A börtönvezetés és az Ozna vérebekkel hajtvadászatra indult utánuk. Többé soha senki nem hallott róluk sem a börtönben, sem Szenttamáson, de ők sem adtak életjelt magukról.

Az átnevelő partizánegyetemen folytatott tanulmányaim utolsó évében a feleségem azzal a hírrel látogatott meg, hogy a haláloamat követelő begluki szerb asszony fölkereste őt és kérte, bocsássunk meg neki. Kiásatta ugyanis a tuki temetőből a férjének hitt halottat, de az nem a férje volt, hanem egy szerb katona, akit a Varnyú meg a Toldi lelőttek. Hát nekem ezért kellett átélnem életem legnyomorúságosabb hat évét ártatlanul.

Koncepciók pörök, de nagyon véres színjátékok voltak ezek, amelyek egyrészt a magyarság ellenállásra képes része megsemmisítését, a jómódúak vagyonának fosztogatását, másrészt meg a megmaradtak egy egész életre szóló megfélemlítését, a kollektív büntudat elhintését szolgálták.

Visszatérek még a pipafaragáshoz. Több mint egy teljes hónap összes szabadideje kellett ahhoz, hogy hegyesre és élesre csiszolt kanálnyéllel meg a hegyesre csiszolgotott dróthuzalokkal kifaragjam, kifúrjam. Ekkor a vasalása következett. Ott abban az időben szinte mindenhol találtunk eldobott réz töltényhüvelyt. A fegyházi javítóműhelyben ezeket titokban az ottani vasvágó eszközökkel kiszabtam. Aztán betonhoz dörgölve csiszoltam megfelelővé a diófából készült dohányüreg széleinek beborítására, valamint a rézkupak elkészítésére. Ez a vasalás is igénybe vett egy hónapot.”⁵⁰

⁵⁰ Tanúnk azonosítószámával megjelölve az általa közölt adatok másokéval egybevetve, egyeztetve és kiegészítve beépítődtek az atrocitások változatai szerint elkészített és e kötet zárórészét képező áldozatnévsorok valamelyikébe.

NACSA GIZELLA
(SZENTTAMÁS, 1922 – SZENTTAMÁS, 1996)

„21 éves voltam, amikor bejöttek az oroszok. Az első, sikertelen házasságomon túl. Pár nappal a fordulat után kezdték az embereket összefogdosni. Beidéztek őket, vagy bekísérték a fegyveresek, ahogy mondták akkor kihallgatásra vagy »rohamunkára«.

Nagyon féltünk mindannyian, magyarok és németek is, mert a beidézettek közül sokan nem tértek haza, vagy ha mégis, úgy összeverve, hogy nem lehetett rájuk ismerni. Ezek közül nagyon sokan, egyedül vagy családotul mindenüket hátrahagyva, fejvesztve menekültek Magyarországra, mert ezt tanácsolták is nekik azok a helybéli szerbek, akik kimentették őket a kínzókamrák verőlegényei kezéből. Voltak, akik ártatlanságukban bízva továbbra is maradtak hajlékaikban, családjuk körében. Ezek aztán második előállításuk után többé már nem tértek haza.

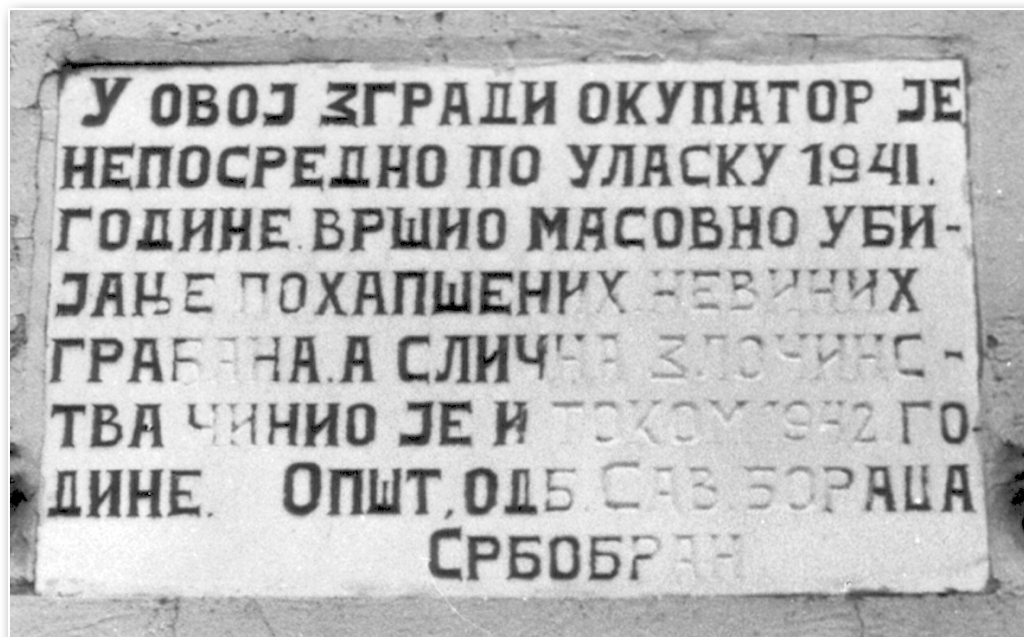
Egyik napon szétfutott a hír, hogy asszonyokat is szednek össze, méghozzá fiatalokat. Még jobban rettegtünk, mert már az oroszok bejövetele után gyakran lehetett hallani fiatalabb asszonyok, lányok megerőszkolásáról. Suttogtak az emberek éjszakai, fájdalmas, pincékből, főleg a községháza pincéjéből, de a gimnáziumból és más épületekből is hallható jajgatásokról és nyöszörgésekről is. Beszéltek, hogy ütik-verik, kínozzák a magyarokat.

Az utcákon fegyveres szerb fiatalokból, férfiakból, nőkből álló csoportok cirkáltak. Egyes csoportok, 4-5 ember, meghatározott címekre mentek, mások meg házról házra jártak, és kutattak, túrtak fel mindent, padlást, pincét, éléskamrát, hálósobát, ágyakat, istállót, ólakat. Mindenhol »elrejtett fegyverek«, máshol »bujkáló fasiszták« után kutattak. Így ment ez éjjel-nappal. Néha foglyokat, főleg férfiakat, de nőket is kísérték fegyveresek a központ felé. Némelyeket megkötözve, másokat lökdösve vagy ütlegelve, legtöbbjükét azonban csak fegyvereik csöve előtt. A legborzalmasabbak az éjjeli razziázások voltak. Rémült asszonyi és gyermeksikolyok, zokogások verték fel a csendet az éjszaka sötétjében. Itt-ott egy-egy lövés is eldördült. A rémálomnak tűnő valós esemény másnap reggel folytatódott. A szomszédok, ismerősök terjesztették a hírt, hogy ezt vagy azt az éjjel elhurcolták. Nemegetszer a család felnőtt tagjait elvitték apró, nevetlen, alvó gyermekeik mellől, s a szomszédok csak akkor tudták ezt meg, amikor a gyerekek reggel náluk keresték szüleiket, hogy éhesek. Az éhes, magára maradt jószág éktelen bögéssel, nyerítéssel, visítással követelte a reggeli ellátást. Ezekért aztán jöttek a partizánok, és elhajtották őket. A gyerekek meg nagyszülőkhöz, rokonokhoz kerültek, és azoknál nevelkedtek tovább.

Nálunk úgy október 25-e körül jártak. Apámat és anyámat az udvaron a falhoz állították, engem meg maguk előtt lökdösve kényszerítettek, nyissam ki a szobák, a mellékhelyiségek, padlás, istálló és ólak ajtaját. Amikor nagyjából mindent átnéztek és nem találtak az égvilágon semmi számukra érdekeset, a vezetőjük rám parancsolt, öltözzem melegebben, mert velük kell menjek. Hiába volt apám könyörgése, anyám rimánkodása, hogy inkább ő menne be helyettem, mennem kellett előttük a községházára. Vezetőjük még visszazólt a szüleimnek, ne féljenek, csak dolgozni visznek, nem esik semmi bajom.

A községházán az udvari hátsó szárny egyik helyiségébe tuszkoltak be, ahol már 8-10 velem hasonló korú, és mint én is, megrémült fiatal magyar menyecske és leány várakozott. Megmondom a neveiket is, de arra kérem, ne írja be azokat sehova, hiszen még szinte valamennyien élnek, vagy esetleg a gyerekeik, és nem vennék jó néven, ha ennyi idő után nyilvánosságra kerülne, hogy milyen munka végzésére kényszerítettek ott mindannyiunkat. S később úgy engedtek szabadon, hogy halálosan megfenyegettek bennünket, ha bárkinek, akár csak szűkebb családuknak, szüleinknek elmondjuk, amit láttunk és csináltunk. Egyesek takarításra lettek beosztva, mi, a többiek meg a konyhára és a mosodába. Napról napra főztünk a rengeteg partizánra a népkonyhán, és mostuk a szennyes alsóneműt, amely nemegyszer bizony véres is volt.

Én a konyhára kerültem, krumplit hámoztam, mosogattam, később meg már főztem is a partizánokra. Egyik alkalommal, amikor hamarabb végeztünk, estefelé felszólított az egyik partizán, menjek vele. Nem találtam gyanúsnak a hívást, mert korábban is elhívtak egyet-egyet közülünk egyet-mást megtenni nekik: alsóneműmosást, vasalást és egyebet, s aztán visszahozták közénk. Voltak az ügyeletes partizánok között rámenős alakok, de erőszakra egyik visszatérő lány sem panaszkodott, vagy mert nem volt, vagy mert nem mert panaszkodni.

Az ártatlan magyar polgári személyek, férfiak, nők, gyerekek 1944–1945-ös legszörnyűbb tömeges kínzását, megcsonkítását és agyonbotozását látott községházai pince, és falak ma büszkén hirdetik a vérengző gyilkosok ellenkező állítását, hogy a fasiszták 1941 és 1942 során követtek itt el tömeges kínzásokat és gyilkosságokat (Ternovác István felvétele a szerző gyűjteményéből)

Engem nem mosásra szemelt ki az ügyeletesünk, hanem a községháza pincéjébe vezetett le helyettesíteni az egyik ott dolgozó takarítólányt, aki rosszul lett, és orvoshoz vitték. Amit ott én láttam, az egy életre nyomot hagyott bennem, tönkretette az emberek jóságába vetett bizalmam. Söprűkkel, vaslapátokkal szedték fel a pince aljáról a lemetszett emberi füleket, orrokat, kéz- és lábujjakat, kebleket, hímveszőket, alvadt vérbe fagyott bőrdarabokat, kinyomott szemgolyókat, és rakták azokat vashordókba a takarítólányok. Én sem bírtam pár óránál tovább a látványt és a munkát, rosszul lettem, és felvezettek vissza a konyhába. Ott volt éppen az ügyeletesek parancsnoka. Megkérdezte, mi történt velem, s amikor megtudta, hova vittek, és mit csináltattak velem, rettenetesen elkezdett kiabálni, káromkodni, leszidta az ügyeletest, aki oda levitt, és büntetést helyezett kilátásba számára, ha még egyszer a konyhai személyzetet olyan munkára fogja. Olyan valamit mondott, hogy ő válogatós, és hogy aki neki főz, tálal, kenyeret szel, az nem csinálhat mást, csak tiszta konyhamunkát.

Ezekről a borzalmas dolgokról, a kínzókamráknak használt helyiségekben talált állapotokról, ezek takarításáról, a falak és a padlózat felmosásáról, új, tiszta szalmaalj beterítéséről a következő váltás fogoly alá nagyon kevesen és keveset beszéltek. Egyrészt mert minden ott munkára fogott fiatalasszonyt, lányt, hasonló kínhalállal fenyegettek meg, mint amilyenek a nyomait eltakarították. Másrészt meg saját tisztességük hírének a megőrzése érdekében, nehogy saját népük ítélje meg őket, amiért »lepaktáltak a gyilkosokkal.«⁵¹

⁵¹ A tanú visszaemlékezései során számos adattal, a különféle atrocitások áldozatainak azonosításával segítette a kutatást. Ezek a tanú azonosítószámának megjelölésével beépültek a kötet befejező részeként mellékelt áldozatnévsorok valamelyikébe.

NACSA J. – NÉVTELEN ADATKÖZLŐ
(NÁDALJA)

„Nacsa András, az apámat Huszágh Péterrel együtt 1944. október 22-én, vasárnap végezték ki a nádaljai csendőrlaktanya kertjében. Itt is temették el őket. Engem, aki akkor 13 éves voltam, a falhoz állítottak, majd körülövdöztek.

Nacsa Andrásnét, az anyámat és több asszonytársát, miután megölték, a sintérház udvarában kifőzték szappannak.” (Forrás: Teleki 2007, 145.)

NÁDINÉ GÁL MAG KATALIN
(SZENTTAMÁS, 1919 – SZENTTAMÁS, 2006)

1919. szeptember 8-án született Szenttamáson. 1944. november derekán hat hónapos gyerekével két partizán bekísérte a gimnáziumba, s annak tornatermében tíz napig tartották fogva, mintegy 200-250 sorstársával együtt. Az alábbi nyilatkozatot 1995. szeptember 9-én adta:

„Abban az időben a Kálvária környékén laktunk. Egyedül voltunk a kisfiammal. A férjem, Nádi Lajos, elmenekült, bujdosott valahol a tanyavilágban, mert nyilas volt. Őt keresték, de mivel nem tudtam megmondani, hol van, hát bevittek engem. Délelőtt vittek be. Bepólyáztam a gyereket, és vittem őt is. Bekísértek a gimnáziumba, két partizán rám tartott puskával. Én meg vittem a nyakamban a gyereket. Mellettem jöttek két oldalról. Útközben nem találkoztunk se magyar, se szerb ismerőssel, aki megkérdezte volna, hova visznek. Meg voltam rémülve. Fölhajtottak a gimnázium emeletére, a tornaterembe. Voltak ott más asszonyok is. Mari Julcsa például, azt ismertem. Meg a Zóni Éva néni az unokájával, nem él már. Olyan éves kislány volt az unoka. Emberek⁵² azok sokan voltak. Körül volt az a nagy tornaterem, olyan 8 × 12 méteres. Azok már előttem ott is éjszakázhattak. Voltak vagy 200-250-en. Nagyon sokan. Szalmán feküdtek környes-körül a falnál, meg a közepén is volt két sor úgy, hogy a fejük volt egymásénál, a lábuk meg szétfelé. A tanári dobogón volt egy asztal, annál ültek a partizánok. Engem oda tettek, a dobogóra, mert lent már nem volt hely. Egész nap a dobogón voltam a gyerekekkel. Aztán valamikor másnap tettek le a többi közé a sorba, az ajtó mellé. Asszony, ember, gyerek egymás mellett, mind abban az egy teremben voltunk bezúfolva, mint a szardíniák a dobozban. A partizánok az asztalnál nem kérdezték az ott levőket. Ittak, cigarettáztak meg vigyáztak ránk. Este kezdődtek a kihallgatások, és ahogy esett, úgy mentünk a másik szobába. Kísértek bennünket a partizánok a folyosón egy kisebb szobába, és akkor ott hallgattak ki bennünket. Kihallgatás után visszakerültünk a tornaterembe. Volt, aki nem jött vissza. Én azelőtt se jártam ott, de azóta se. Kisebb irodaféle volt. Ott ültek a fejesek, vagy mik voltak. Nem név szerint, hanem sorba szedtek bennünket és vittek oda. A folyosón állt egy bódé is, abban verték a foglyokat. Engem oda nem vittek be. Vittem a karomon a gyereket a kihallgatásra is. Kihallgatás után a partizánok visszakísértek. Előtte azt mondták, a gyereket tegyem le és hagyjam ott, de én nem hagytam. S volt ott egy Ozren nevű pék is, őr, ismerősünk, s az megpártolt, hogy a gyereket ne hagyjam el, mindig vigyem magammal, ne tegyem le. Kihallgattak. Voltam-e nyilas? Hát nem voltam. Akkor hajtogatták a könyvet, amelyikbe be voltak írva a nyilasok, de nem találták a nevemet.⁵³ Az uramét megtalálták, de az enyémet nem. Kérdezték, voltam-e köztük, mondtam, hogy nem, volt nekem a gyerekekkel elég dolgom. Az a könyv a nyilasok névsora lehetett. Engem nem

⁵² Emberek = férfiak.

⁵³ A hatóság szinte az egész nyilas párttagság névsorát megtalálta, és elküldte minden helységbe. Magát a Nyilaskezes Pártot fasisztának minősítették központilag, s kimondták, hogy aki ennek a tagja volt, az háborús bűnös. Valójában tehát kivégezhetőnek minősítette a katonai közigazgatás.

bántottak egyáltalán. A többieket nem ilyen simán hallgatták ki. Én nem láttam ugyan, de az egyik mászva, a másik a lábán ugyan, de alig bírt bejönni. Volt, aki négykézláb jött be, vagy belökték, ott elesett, és ott jajgatott. Voltak csúnya sebek is az ilyeneken. Ezek semmit nem mondtak, hogy mi történt velük, csak jajgattak meg nyöszörögtek. Nem lehetett ott beszélgetni. Nem engedték azok, akik ott ültek az asztalnál, a dobogón. Még sugdolózni sem mertünk egymás között. Nem emlékszem, milyen nap, hányadika volt, de tudom, hogy november derekán történt az elhurcolásom, és tíz napig tartottak bent. Hoztak be enni a partizánkonyháról. Főztek paprikást, disznókat vágta, meg marhát is talán. Egyszer hoztak paprikást, egyszer sült húst, de hoztak savanyú levest is. Aki bírt, evett, aki nem, hát nem. Én nem nagyon ettem, mert ideges voltam, és nagyon félttem. Nem tudtam akkor gondolkodni azon, hogy hova lettek azok, akiket nem hoztak vissza közénk. A Mari Julcsa mondta, hogy agyonverték őket. Sugdosta. Amikor kimentek a partizánok, vagy amikor egymással beszélgettek. Hogy az agyonverteket lovas szekereken kivitték valahova. Ő ivott is, cigarettázott is, és volt egy partizánja, akitől sokat megtudott. Állítólag azért hozták be közénk, mert valamilyen szomszédos boltokból valamiket ellopott, és hazavitt. Nem hinném, hogy besúgónak tették volna közénk. Nem maradt senkije. Fogalmam sincs, utólag sem, hogy hány emberrel történt ez meg. Százával. Tíz napon át minden áldott este kihallgattak. Le akarták biztos nyomozni, nem hazudtam-e, vagy mit tudom én, miért kellett tízszer is elmondanom nekik ugyanazt. Mindennap nagyot változott körülöttem a foglyok összetétele. Nem mind, de sok nem tért vissza napról napra, s helyükbe mindig hoztak másokat. Mi ott azt gondoltuk, hogy elmentek haza, elengedték őket. Amíg a Julcsa meg nem súgta mi lett velük. A Zóni Éva néni végig bent volt velem, és egyszerre mentünk haza is, de őt már korábban bevitték, mint engem. Két partizán kísért bennünket haza a becsei úton. Este, a kihallgatás után mondták az öröknek, hogy engedjenek kettőnket haza, de akkor éjszaka mégsem engedtek még, hanem másnap. Éva nénivel együtt.

A lelkünkre kötötték, hogy arról, amit láttunk, nem szabad senkinek semmit beszélnünk. Nem is mondtam el soha senkinek, csak a családban meg a testvéreknek. Másnak nem, egészen máig. Én a nyilasok közé azelőtt nem jártam, így a férjem nyilas cimboráit sem ismerhettem fel ott, még ha velem voltak is. Vele ezekről a dolgokról soha nem beszéltem, mert ahogy sokáig bujdosott, ott összeszokott valakivel, és el is hagyott, azután többet nem éltünk együtt. Ő ma már nem él. Elment később Szabadkára, s ott meg is halt.

Volt egy asszony, a Horvát Puker Jakab felesége, a Julcsa néni, az leugrott az emeletről. Az ablakon át váratlanul leugrott, de nem ment bele tönkre, a szomszéd Sijačić-ház udvarába mászott át a kerítésfalon, és behúzódott a nagy kutya házába, s a kutya a keresésére induló partizánoktól megvédte annak ellenére, hogy előbb őt is megharapta. A házigazda később kiengedte az utcára, s gyalog kimenekült a radicsi dűlőben levő tanyára, de nem mert bemenni, a szalmakazalban bújt meg, hogy a keresésére indulók ne találják meg. Két napra rá hiányos, megtépett ruhában, félig megfagyva találtak rá a szülei, s amint erőre kapott, átmenekítették Bácsalmásra az odamenekült nemzetőr férjéhez a gyerekeivel. Ezt később hallottam másoktól. Ott benn a Pentz Kornél mellett feküdt. Az már bent volt előbbrol, de aztán eltűnt. A férjem később, amikor már lecsillapodott a helyzet, előjött, Szenttamáson

élt még sokáig, s nem is keresték, le sem fogták tudtommal. 1945 tavaszán jött elő, s másik asszonnyal, asszonyokkal élt. Engem sem bántottak azután. Én soha nem mentem el a tömegsírokat megnézni. Nekünk itt volt egy másik temetőnk a Tukban, apám, anyám, testvérem itt volt mind eltemetve, s én amoda nem jártam soha. De mondogatták az emberek, hogy ott voltak a tömegsírok, ahova később a hullaházat építették. Sokat gondoltam akkor is, később is arra, milyen közel is voltam a halálhoz, hogy milyen szerencsének köszönhetem, hogy Isten kiségtett abból a pokolból. Pentz Kornélt láttam is, amint egy beszélgetés miatt – mert megkérdezte szomszédjaitól, mért vannak bent – puskatussal szétronsolták a lába ujjait. A másíknak is a puskaagglyal – azzal vertek – oldalbordáit törték. A Tóth Misa bácsi is köztünk volt, és eltűnt. A tanyája a Jelo Kurjačkié mellett volt. No, a Jelo is sokat járt-kelt köztünk. Borzasztóan szidott bennünket. A kicsi gyereket, ahogy tartottam a karomban. Rámutatott, és azt mondta: „Még ezt is ki kell irtani! Magjuk se maradjon.” Nem volt partizánnak öltözve, szoknyában járt. Olyan vad volt, hogy az örület. Még a Kiss Eper Lacinak az apja, Eper bácsi is velem volt, onnan tüntették el. Meg egyik Rajda, meg a Dosztán Feri. A Rajda neve Sándor volt. A Jelo kirohanásai alkalmával csak reszkettem és fogtam, szorítottam magamhoz a gyereket, nem mertem semmit se szólni. Be-bejött, és ott randalírozott közöttünk. Kérdezgette egyiket-másikat, miért vagy te bent, és miért te? Majd sorolta ő az emberek bűneit, olyanokat mondott, hogy megáll az ész. „Paprikást akarok minden magyarból.” Odajött énhozzám is, és szerbül mondta: »Sve ovo treba iseci, pa u paprikaš s njim.« [Ezeket mind fel kell aprítani, és paprikásba velük!] Rugdosta a fekvő embereket, lábukat, derekukat, ahol érte. Téli cipő volt a lábán. Rengeteg embert elhurcoltatott. Akire rászállt, eszébe jutott, csak küldte ki értük a partizánokat, és vitték be a szerencsétleneket. Nem volt már akkor sem fiatal. A 60-as évek végén halt meg eléggé elhagyottan.

Látogatókat nem engedtek be egyikünkhöz sem. Volt egy terem, ahova csak szerbek voltak becsukva, de nem tudom, hogy miért. Azokat a hozzátartozóik meglátogathatták. Velük volt egy Zeremski rőföskereskedő is. Annak a felesége megsajnálta a picivel, s hozott be egy kislábast meg grízt és tejet, hogy etessem meg, mert már nagyon sírt a gyerek. Volt ott egy rezsó, amin engedték a partizánok megfőzni. A Zeremskiék már nem élnek. Valószínűleg azért is volt bezárva az ember, hogy mindig jó volt a magyarokkal, kiségtette őket, a szegényebbeket. Hozott még krumplit is, azt is megfőztem a gyerekeknek.

Az örök se egyformán viselkedtek irántunk. Volt, aki megcirógatta közülük a gyereket, volt, aki leköpte. Az a kisfiam felnőtt, s most Párizsban él. Ha valamelyik ör rám akart ütni, az Ozren pék nem engedte neki. „Ő nem bűnös, az urát keressük” – mondogatta amazoknak. Ő olyan jobb lelkű volt. Bár velem szemben. Az kísért haza, meg egy másik. A másikat nem ismertem. Az őreink közül kettőt-hármat ismertem, azok szenttamásiak voltak. Az Ozren, akkor a Bane, 25-30 éves lehetett. A többit nem ismertem. Voltak, mint a gersei ördögök; oly sokan is, oly veszedelmesek is.

Tudtam én arról, hogy a Nyilas Párt megalakult, meg hogy az uram belépett. Meg amikor a kisfiam megszületett, akarták, hogy a nyilaskeresztes zászló alatt kereszteljék meg, de én nem engedtem. Volt, akit úgy kereszteltek, a Halláék Józsi gyerekét, meghalt. A nyilasok

két sorfala közt, felemelt, nemzeti karszalagos kezeik alatt vitték be megkeresztelni a gyereket. Az én gyerekem apja, annak ellenére, hogy nyilas volt, s hogy SAS-behívót is kapott, sem arra, sem a dobszóra nem vonult be. Elhúzódott a birkáihoz, mert juhász volt. Én meg csináltam a tarhót.

A kihallgatáson mindig azt kérdezték: hogy hívnak, hányban születél. Mindig fel is irkálták, minden kihallgatáskor. Nem tudom, megvan-e még valahol. A kérdezők nem idevalók, becseiek voltak. Úgy mondták a partizánok, hogy onnan jön a sudija [bíró]. Nem kaptam semmilyen papírt arról, hogy benn tartottak tíz napig. Csak hazakísért a két partizán, s rám parancsolt, ne menjek sehova hazulról, és hogy tartsam a számat, hallgassak.”⁵⁴

⁵⁴ A tanú által közölt nevek és egyéb adatok az ő azonosítószámával megjelölve mind beépültek a különféle atrocitások változatai szerint összeállított és e kötet végén mellékelt áldozatnévsorokba.

NAGYNÉ VÖRÖS GIZELLA
(SZENTTAMÁS, 1923 – SZENTTAMÁS, 2002)

„Apám a magyarok bejövetelekor nemzetőr volt, utána meg községi rendőr. Nem tudok róla, hogy hivatása gyakorlása közben valamilyen bűnt követett volna el bárki ellen is. Irén nővérem és én az első házasságából születünk. Anyánk halála után újránősült, elvette özv. Pasztfiákné Halla Rozáliát, akinek volt egy Gábor nevű fia, s apámtól született egy Bori nevű lánya.

A honvédség visszavonulását megelőzően apám és néhány társa parancsot kapott a polgári lakosság azon részének elszállítására, akik nem voltak hajlandók bevárni az oroszokat. Rengetegen voltak ilyenek, nemcsak az anyaországi tisztviselők és ide települt értelmiségiek, hanem a helybéli egyszerű pórnép soraiból is az oroszok istentagadó és -tiltó társadalmáról, erőszakoskodásáról és kegyetlenkedéséről, a kollektív házasságról és egyebekről keringő rémes hírek hatására.

A rendőrség feladata az volt, hogy a saját kocsikkal nem rendelkező személyek számára szerezzen be a módosabb tanyás gazdáktól, akiknél két lónál és egy kocsinál többet találnak. Össze is szedtek vagy 20-25 ilyen fogatot, és az útrakész karaván mellé rendőri kíséreként őket rendelték, s ha akarták, magukkal vihették a családjukat is. Gábor, a mostohatestvérem nem akart a családdal menni, mert hamarosan megnősült, a Pozder János bácsi Bori nevű lányát vette el, és a Pozderéknál maradt.

Hosszú, többnapos, viszontagságos kocsikázás után, többszöri ellenséges repülőátadás, gépfegyverezés és bombázás után halottainkkal és sebesültjeinkkel megérkeztünk Bácsalmásra. Ide több szenttamási menekültkaraván is befutott, úgyhogy majdnem több volt a szenttamási ismerős, mint az ismeretlen helybéli. Nagyon sokan itt találkoztak a frontról hazafelé igyekvő, szökött vagy fogságból szabaduló hozzátartozóval, rokonnal vagy éppen családtaggal. Tájékoztatták egymást az emberek arról, hogy mi van otthon, hogy van az otthonmaradt család, van-e áldozat, vagy esetleg, hogy mi vár egyesekre, ha hazamennek.

Nekem otthon Bergel Gusztáv már vőlegényjelöltem volt a nagy utcáról, nővéremnek pedig az óbecsei származású Ribár Ferenc, még mielőtt bevonultak volna a honvédséghez.

Odaát apám is, mi is mindent megmozgattunk, hogy összehozzuk velük a találkozást, még mielőtt hazaindulnak. Már azért is, mert Gusztáv szülei testvérével, Bertával egyik előző kocsikaravánnal, saját fogatukkal már átmenekültek Magyarországra.

Miután egyikükről sem tudtunk meg semmit, azzal a hittel, hogy más útvonalon hazatértek, nővéremmel visszazöktünk. Akkor még nem volt nagyon szigorú a határ őrizete, mindkét irányba szökdöstek az emberek. És a partizánok is át-átrándultak razziázni a hevenyészett menekülttáborokba.

Itthon aztán ismét hiába kerestük párjelölteinket. A mi házunkba is meg a Gusztávékéba is akkorra szerb partizántelepések költöztek be. Egy kis ideig még hányódtunk egyik rokontól, ismerőstől a másikig, majd úgy döntöttünk a nővéremmel, hogy visszazökünk apámékhoz.”

Ekkorra azonban a szerbek már megszigorították a határ őrzését, és a két bátor lányt elfogták, még mielőtt átértek volna.

Tiltott határátlépési kísérlet vádjával mindkettőjüket vasra verve szállították az Udba elé, majd a bíróságra, ahol 2-2 évi szigorú fogházbüntetést szabtak ki rájuk. Požarevacon raboskodtak 1900 rabtársukkal. 40 asszony feküdt egy szobában, földre terített szalmán, csapnivaló élelmezés mellett. Példás magaviseletüknek köszönhetően mindketten kegyellemmel szabadultak. 1947. november 29-ére, két hónappal az ítélet lejárta előtt szabadon engedték őket.

Már itthon vették hírért, hogy mostohatestvérük, miután elvette a Pozder Borit, mégiscsak átszökött Magyarországra, s hogy ott a Bori testvérbátyja, a Pozder Jani feleségül vette Gábor húgát, a mi féltestvérünket. Ez a Jani szintén nem mert hazajönni, mert honvédtiszt volt, és hírért vette, hogy itthon halálra keresik a szerbek. Lesújtóbb hír is várta őket. Az országhatáron át-átportyázó partizánok Bácsalmáson elfogták az apjukat, és visszatoloncolták Jugoszláviába. Nem tudni, hogy Szenttamáson-e vagy máshol, de míg lányai a börtönben sínylődtek, az édesapát kivégezték.

Nővérenek a vőlegénye végtére is hazatért a hadifogságból, és egybekeltek, az övé viszont vagy a háborúban veszett, vagy megtalálta a szüleit Magyarországon, és nem jött haza, nem is jelentkezett többé.

Külön kérdésre a tanú közölte: „Minden értelmiséginek számító vagy jelentősebb anyagi bázissal rendelkező kereskedő, üzemtulajdonos, földbirtokos vagy kisiparos magyart – szerb kollégáinak konkurenciát jelentő személyt – kíméletlenül kivégeztek vagy elűztek, hátramaradt vagyonukat meg szétlopták, illetve államosították. Az úgynevezett húsdarálóból kimentettek között egy ilyen ember sem szerepelt. Csupa kisparaszt, napszámos vagy iparossegéd volt befogva és utána kiengedve.”

Ezt követően Gizella azokat az ártatlan magyarokat kezdte sorolni, akiknek tudott a kivégzéséről. Hét közeli rokona nevét sorolta el, megemlítve mindegyiknek az életkorát is, majd egy pillanatra megállt, hosszan elhallgatott, s végül így folytatta: „Nem mondom tovább. S arra kérem, hogy az eddig elmondottakat se tegye közzé, amíg én életben vagyok. A fiamék tartanak el, s van egy nagyon derék, jóra való menyem, akire rá leszek utalva azért az utolsó egy pohár vízért. S ő szerb. Megérti, ugye?”

Megértettük. És ígéretet is tettünk kérése tiszteletben tartására. Kértük azonban, folytassa a megkezdett felsorolást, mert nem biztos, hogy az általa emlegetetteket mások is azonosíthatják. Biztosítottuk, hogy életében az ő neve nem lesz megemlítve ezek felsorolásánál. A folytatott névsorban összesen 38 általa azonosított szenttamási szerepel. Sajnos Gizella időközben végleg elköltözött teremtőjéhez, s ezzel felmentett minket adott szavunk köteléke alól. S reméljük, az utolsó pohár vizet sem vonták meg tőle.⁵⁵

Szenttamási látkép a felújított Kálvária-kápolna tetejéről

⁵⁵ A tanúk által felsorolt áldozatok neve az ő azonosítószámával megjelölve beépült az mellékelt áldozatnévsorok valamelyikébe.

N. JÁNOS
(SZENTTAMÁS, 1950)

„Valamikor a nyolcvanas évek első felében vagy derekán, amikor a ravatalozót építették, a szenttamási közművesítő vállalat alkalmazottjaként dolgoztam, többek között a szenttamási magyar temetőben is.

Egy alkalommal megkeresett az igazgatóm és a belügy egyik embere, és odarendeltek az épülő halottasház alapjainak kiásásához. Éppen csak megkezdtek a gödör ásását, mintegy 30-40 cm vastagon hányták el a földréteget. Az volt a feladatom, hogy az így megbolygattott és kiforgatott emberi csontmaradványokat teljes mélységig ássam ki, az utolsó darabig szedjem össze, rakjam műanyag zsákokba, és a zsákokat tároljam a római katolikus magyar temető »közös kriptájában«, azaz mentő sírkamrájában, ahova egyébként az elhanyagolt, újból eladott, sírhelyekből kiásott emberi csontvázakat szoktuk elhelyezni. Ez a sírkamra egy 5 × 10 × 3 m átmérőjű, nagyobb vízaknaszerű, jelöletlen üreglétesítmény a temető főbejáratánál levő keresztől mintegy 20-30 méterre, kissé balra.

Csak ott kellett leásnom, ahol az építendő halottasház alapjának ásásakor megbolygatták a tömegsírokat, vagyis 3-4 helyen. Az árkot az alap szélességében 150-180 cm mélyre kellett ásnom, hogy az összes csont és egyéb, főleg hajmaradványt elérjem. Megközelítőleg mintegy 100 műanyag zsák telt meg az összevisszaságban egymáson fekvő, legkülönfélébb nagyságú, tehát különböző életkorú áldozattól eredő embercsontokkal, köztük félméternyi és még hosszabb hajfonatokkal. A tömegsíroknak az a része, amelyet az épülő objektum alapjainak ásása miatt nem kellett bolygatni, érintetlenek maradtak. Ezek a részek ma vagy a felépített halottasház helyiségeinek padlózata, vagy pedig az épülethez vezető járdák betonja, illetve az épületet övező füves kert alatt maradtak.

Anyámtól, de másoktól is úgy tudom, hogy a felépített halottasház térségében négy nagyobb, a sarokba telepített fák alatt pedig még néhány kisebb tömegsír van. A korábbi évek során ez a rész egy elhanyagolt terület volt kisebb-nagyobb süppedt, laposabb felülettel, ahová a temetőt látogató hozzátartozók mindszentek táján egy-egy szál vagy egy egész csokor virágot ejtettek el.”

PAPP FERENC
(ÚJVIDÉK, 1928)

„Testvérbátyám, Papp György 1921. április 2-án született Szilágyin. Apánk Pál, anyánk Halasi Viktória. Bátyám 1942 nyarán egy levante-segédoktatói táborozás után segédoktatóként dolgozott Újvidéken, majd 1942 őszén önkéntesként bevonult a Kecskeméten állomásozó tüzérséghez. 1943 folyamán középfülgyulladás miatt hosszabb kezelés után leszerelt, és még abban az évben meg is nősült. Feleségével, az újvidéki Mókus Etelkával Szenttamásra költöztek, és a becsei út végén álló Pelva csárdát kibérelték. A lakásuk is ott volt. A front közeledte miatt apánk a családdal menekülésre szánta el magát. Egy lovas kocsira felpakolva Topolyáig jutottunk el, ott az oroszok leállították a menekülők menetét. Visszatérve Szenttamáson megszálltunk a katolikus templom közelében levő Órendiházban. Bátyám ismeretsége folytán az egész családnak kiment Kačanski Makro birtokára, amely mintegy hét kilométerre lehetett a falutól, hogy ott várjuk be, amíg elvonul a csatazaj.

Nem emlékszem pontosan, mikor, de tudom, hogy az én Adler sebességváltós kerékpáronon bátyám egyszer bement a faluba, és onnan nem tért vissza. Két nap múlva egyik ismerősünk jött ki a birtokra jelenteni, hogy Gyuri náluk fekszik, jöjjünk el érte. Lovas kocsival mentem érte, dunnát, párnát, pokrócot vittem magammal.

Bátyámat összezerve találtam az ágyban, de észnél volt. Elhelyeztük a kocsira, és hazafelé indultam vele a tanyára. Menet közben hatszor-hétszer is hangosan kifogásolta, miért nem megyünk a megszokott dűlőúton, ahol a Makro szokott menni, miért ezen az úton megyünk. Hasztalanul győzöttem, hogy az említett úton haladunk, ő az övét hajtogatta.

Hazaérve ágyba helyeztük, de az állapota rosszabbra fordult, félrebeszél, továbbra is panaszkodva az útírány miatt. Én a másik szobában lefeküdtem, elaludtam. Álomból anyám rázott fel:

– A Gyuri meghalt, nem lélegzik!

Fölugrottam, valóban megszűnt lélegezni. Azon nyomban a karjaival múltlégezést végeztem, majd a mellkasára alapos lökésekkel, száj a szájra módszerrel, nagy rángásokkal

kísérve megindult a lélegzés. Anyám nem engedte, hogy ismét lefeküdjek, amire később szükség is volt, mert még vagy háromszor végeztem mesterséges lélegeztetést vele. Amikor másnap úgy-ahogy helyreállt az állapota, anyámék a feleségével, Etuskával egy nagy dézsában megfürdették, lefektették, megetették. Akkor lehetett rajta látni az ütlegelés nyomait. A lábujjai, körmei csupa vérbe futottak, a fején, a tarkóján, az egész hajjal benőtt részen a vér a hajban keményre megalvadtt, a mellkasán és a hátán véraláfutások voltak.

Apánk senkinek sem engedte meg, hogy bármit is kérdezzünk tőle. Három napra rá azonban ő maga hívott be bennünket a szobába, de úgy, hogy a bátyám az ágyból ne lásson bennünket, megparancsolta, hogy egész idő alatt szótlanok és bátyám számára észrevehetetlenek legyünk. Lassan, óvatosan kezdte kikérdegetni a bátyámat, aki lassanként elkezdte elmondani a történeteket.

A nemzetközi úton, orosz teherautók mellett haladva eljutott Szenttamásra, majd a szerb templomig. Ott három fegyveres civil leállította, és követelte tőle a kerékpárt. Bátyám nem adta mondván, hogy az nem az övé. Erre az egyikük puskatussal úgy mellbe vágta, hogy a kerékpáron keresztül a járdára zuhant. A másik ráfogta a géppisztolyát, és a falhoz állította. A kerékpárt a harmadik felvette, majd elkerekedett vele, a másik kettő meg őt bekísérte a gimnázium udvarába, ahol már tolongtak az odacitált magyar férfiak. Egy nagyobb csoportot kifelé lökdöstek a fegyveresek. Őket betoloncolták az épület dísztermébe. Az ajtó mellett két hordóba be kellett dobni mindent, ami a zsebükben volt. Majd körül, a falhoz állítva kellett felsorakozni. Amikor megtelt a díszterem, bejött egy pepita kabátos magas férfi géppisztollyal a kezében, és lefasisztázta mindnyájukat. A bátyám így folytatta:

– Háttal álltunk a falnak, a sarkunk már a falhoz ért, ő mégis követelte, hogy a lábunkat húzzuk még beljebb. A faltól már beljebb nem lehetett. Erre odaintett egy puskás embert, s az puskatussal csapkodott a lábujjainkra. Fel-felordítottunk, mire ő visszaordított.

– Rek’o sam ti, povuci još nazad! [Megmondtam, húzd még hátrább!]

És odavágott még egyszer. Egyszerre csend lett. A bejárati ajtóban megjelent egy egyenruhás orosz tiszt. Szót váltottak a pepita kabátossal, majd kimentek. Rövid időre rá mindketten visszatértek, és a pepita kabátos bejelentette, mehetünk haza. Az orosz rámutatott a hordóba dobált holmira. Erre a pepitás hangosan bejelentette (szerbül), mindenki válogassa ki a holmiját a hordóból, és tűnjenek el. Természetesen senki sem válogatta a holmiját, hanem a lábukat húzva, vérnyomokat hagyva maguk után kitolakodtak.

Később a bátyám megemlítette, hogy a gimnáziummal szembeni üzletsorban levő mechanikusmestert az előtte levő csoportban hajtották ki a temetőbe, de az embernek, akinek igen gondozott rövid szakálla és bajsza volt, fogóval tépték ki a szakállát és a bajsztát.

A bátyám tíz-egynéhány nap múlva tudott lábra állni, amikor is behívták a községházára, és besorozták a Petőfi brigádba mint önkéntest. Olyannyira önkéntes volt, hogy a háború befejezése után a Nagyikikindán levő tüzerlaktanyából Magyarországra menekült.”

PINTÉRNÉ SZÉP ERZSÉBET
(SZENTTAMÁS, 1935 – SZENTTAMÁS, 1997)

„Élcelődve koravén kislánynak meg anyókének becéztek a nagyok, aki felnőttek, többnyire asszonyok társaságában növekedett a világháború eseményei során, 6-10 éves korában. Élő enciklopédiaként szívtam és raktároztam el magamba, véstem emlékezetembe a felnőtt környezetem által gyakran emlegetett, néha többször is ismételt neveteket, adatokat és eseményeket, gyakran olyanokról is értesültem, akiket személyesen nem, de e beszélgetések során névről nagyon jól megismertem. Gyakran szinte berobbanva beszélgetéseikbe, ki is javítottam a felnőttek elmondását, ha azok eltértek az általam korábban hallottaktól. Volt is ezért nem egy vitám az anyámmal, aki megdorgált, hogy ne szóljak bele, ne avatkozzak a felnőttek dolgába.

Háborús emlékeim közvetlenek és közvetettek. Legtöbb az ismerős személyek, rokonok, szomszédok körül, illetve velük történt eseményeknek a környezetemben felnőttek általi megvitatása során maradt meg emlékezetemben. S valahogy ezekre a gyerekkori emlékekre tisztábban látok rá, mint a tegnapi történetekre. De nem is mindennapos események voltak azok.

Hatéves voltam 1941 tavaszán – a későbbiek során jegyeztem meg, hogy húsvét napja volt –, amikor nagy sürgés-forgásra, az utcánkbeli asszonyok futkározására lettem figyelmes. Egymásnak szinte sikoltozva, örömmel kiabálták: Jönnek a magyarok! Ideértek a magyarok! S futottak be házaikba, magukra terítették az akkor gyakori, gyapjúból kötött-horgolt nagykendőt, s így, ünneplőbe öltözve, csoportosan vagy egyedül futottak a főutca felé. Berohantam én is a házunkba elmondani a hírt. Erre az anyám is az előbbiekhöz hasonlóan reagált. Magára terítette ünneplő nagykendőjét, megfogta a kezem, és rohantunk ki az utcára. A kiskapun belépő apámnak odakiáltott: Mindjárt jövünk! Megyünk megnézni, hogy jönnek a magyarok!

Futottunk is lélekszakadva a Beglukon át, a Szvastártól keresztül a vásártéren, hogy a legközelebbi, a szerb temető utcáján kijussunk a főutcára. Amikor mi odaértünk, az utca mindkét oldalán rengeteg ember álldogált, mind magyarok, és főleg asszonyok gyerekkel vagy azok nélkül, vagy haladtak lépésben, az úttesten vonuló honvéd menetoszlop mellett

kiabálva, éljenezve, kendőiket és magyar zászlócskákat lengetve integettek a mosolygó honvédeknek. Én is így haladtam a járdán a központ felé anyám kezét fogva, integetve és nézve a sok-sok katonát. Valahol már – a mai első villanyrendőr táján – Bezzegh Géza bácsi mai háza körül haladhattunk, amikor heves puskatűz, lövöldözések zaja ért hozzánk. A báméskodó és örömujjongó asszonyok erre rémült sikoltozásba kezdtek, és menekültek, ki merre látott. Gyerekfejjel nem értettem a dolgot. Mosolygott mindenki, ünneplott, boldog volt, még a honvédek is az őket ünneplő és éljenező emberekkel a járdákon, s egyszerre csak mindenki sikoltozva menekül. Három embert láttam ott az úttesten összerogyni. Kettő civil ruhában, a harmadik meg honvéd volt. Anyám erősen megragadta a kezemet, és: Gyere! Gyere gyorsan! biztatással bevonszolt a fő utcát keresztező első (ma Petar Drapšin) utcába, és a házak, kerítések falához lapulva futott, vonszolt engem is magával, egészen a mi templomunkig, majd a Becsei úton sietve hazáig.

Így fogadtam én jó hatévesen a Szenttamást felszabadító magyar honvédeket. Ma sem értem, hogy nem ragadott magával engem is a kitörő pánik, ami a felnőtteket fejvesztett menekülésre kényszerítette. E viharos események után hamarosan megbarátkoztam én a honvédekkel. A mi házunknál valami fogatos egység szállt meg, a kocsijukon főztek is a honvédeknek. Engem, a mindig körülöttük okvetetlenkedő, sokat kérdező és bőbeszédű kislányt hamar megkedveltek és kényeztettek is. Felültettek lovaik hátára, és apró-cseprő ajándékokat is kaptam tőlük, de már nem emlékszem, mik is voltak ezek. Így ment ez háborús megsebesülésემig. Akkor is a lovak körül sündörögtem, mint mindig. Abrakostarisznya volt a fejükre húzva, nem láthattak, s így történt meg, hogy az egyik oly szerencsétlenül kapott a tarisznyában levő abrakért, hogy fogával a tarisznya anyagán át felrepezttette a fejbőrömet. Nyomban előntötte az arcomat a vér. Orvosuk látta el a sebemet, azóta is itt hordom a fejem búbján a hajam közt sebesülésem forradásának nyomát. Vége is lett ezzel a mozgalmas életnek. Mire a sebem begyógyult, a nálunk megszálló honvédek is elvonultak, és már messze jártak.

A háború vége felé az apám, anyai nagybátyám és több távolabbi rokonom, szomszédok és ismerősünk tömegesen tettek eleget a SAS- és a dobszóval kihirdetett behívóparancsnak, és elmentek a háborúba. Anyám óbectesi nagyszüleim támogatásával tartotta fenn a háromtagúra apadt családot, mígnem ismét katonaság szállta meg az óbectesi főút melletti házunkat. Ezúttal az oroszok. Akkor éppen nem voltunk otthon, apám szülői házánál húzódtunk meg a Tukban, özvegy nagyanyámnál, ahova a honvédség kivonulása, Szenttamás feladása után mentünk el.

Bejöttek az oroszok. Mindenki félt, rettegett. A magyarok – mi is a nagyanyámnál – bezárkóztak házaikba, a fiatalabb asszonyok, lányok besározták, kormozták arcukat, hogy csúnyábbak legyenek, és ha tehették, napokig ki se mozdultak. A lövöldözések és a láрма elcsendesedésével egy reggel anyám összeszedte minden bátorságát, és elment megnézni, mi lett a házunkkal meg a kis szegénységünkkel, mert úgy hallatszott, a németek a csatornán túlról két-három házat is szétlőttek arra mifelénk. Egész nap vártuk vissza, de csak jó estefelé érkezett meg orosz terepjáró kocsival és orosz katonai kísérettel értünk, hogy hazavigyen minket is.

Az történt, hogy elhagyott, lakatlanul álló házunkban az Óbecse felől érkező egyik orosz egység tisztikara szállt meg. A sors iróniája: szintén mozgó konyhájukkal. Nagyon megörültek a hazatérő háziasszonynak, mindenfélet, élő és lelövöldözött baromfit, disznót hoztak a házhoz, két hízót is beteltek az akolba. Húst, zsírt, lisztet, babot zsákszámra hordtak össze és főzettek vele. S hogy jobb kedvre derítsék a pityergő asszonyt, aki kérdésekre gyermekeitől való elszakítására panaszkodott, autóba tették, mutassa meg, hol vannak a gyerekei, és értünk jöttek. Így lett a mi házunk ismét katonai konyha és tisztí törzskar hadiszállása. Egy jó hétig tanyáztak nálunk. Nem is volt semmiben sem hiány. Hoztak mindent, ami a konyhára kellett, s nekünk is velük együtt kellett ennünk. Még csak részeg duhajkodás sem volt, mint ahogy az később hallatszott más helyekről. Hiszen ezek ott nálunk mind katonatisztek voltak, ha oroszok is. Igaz, távozásuk után fizetségül annyi tetűt hagytak hátra, hogy anyám, a nagyanyám és apám húga hetekig dolgoztak, amíg meg nem szabadították a házat a vérszívóktól. Tizedik évesen már én is segítettem nekik a fertőtlenítő nagytakarításban.

Az oroszok távozása és nyomaik eltakarítása után a mi családunk számára is vége lett a békés »felszabadulásnak«. Október végétől, november elejétől a falu magyarságát rettegésben és halálfélelemben tartó, állandóan razziázó, férfiakat és nőket egyaránt, sőt egész családokat is elhurcoló és nyomtalanul eltüntető fiatal szerb fegyveresek végül a mi házunkat is felkeresték. Kezdetben csak éjjelenként, lopva, de később már fényes nappal is zajlott az ilyesmi. Apámat és a fegyverét követelték. Amikor anyám nemleges válaszból megtudták, hogy apám nem jött haza a háborúból, s hogy fegyvere soha nem is volt, falhoz állították őt is és 14 éves, de fejlett bátyámat is, engem meg maguk előtt lökdösve alaposan feltúrták a házat. Mi akkor úgy gondoltuk, semmi, számukra érdekeset nem találtak. Az egyik 16-17 éves fegyveres lány azonban meglátta bátyám iskolás bőrtáskáját, kifordította belőle a könyveket, füzeteket, töltőtollat, s a táskát meg a töltőtollat magához véve eltávoztak.

Az anyám úgy jó 15 év után felismerte ezt a fegyveres fosztogatót: bírósági hivatalnokként dolgozott, Tošo Cvetnarov kisebb lánya volt. Anyám csak később vette észre, hogy kevés megtakarított pénze is eltűnt akkor. Még két alkalommal keresték meg ilyen fegyverkutatósi trükkkel a házunkat, de akkor már azonkívül, hogy mindent jól megnézték maguknak, nem vittek el semmit.

Úgy a karácsony előtti napokban – miután anyámat és a szomszédasszonyt Gaša Kurjački kimentette a fehér karszalaggal megjelölt, kényszermunkára terelt magyar asszonyok csapatából – egyik este, sötétedés után nagy csörömpöléssel tört be az utcai szobánk egyik ablaka. Anyám erre leoltott minden világítást. Fél téglákkal dobálva betörték a szoba másik ablakának üvegeit is, és valami fáklyafélével benyúlva meggyújtották a függönyöket. A támadók így, kintől látták a benn lévő asszonyt két gyerekével, de mi bentől senkit sem láthattunk a támadók közül. Ekkor már bennünket, bent lévőket megcélozva dobáltak be tégladarabokat a szobába. Anyám erre maga után szólítva bennünket kimenekített az udvarra, majd a kerten át a szomszédba, Kancsár Pisti bácsiékhöz, hátrahagyva mindenünket. Másnap, amikor visszabátorkodtak Pisti bácsival, volt mit látniuk! A teli ruhásszekrényeket, a téli-revalóval megrakott éléskamrát teljesen kifosztották. A padlásra aggatott sonkákat és

oldalszalonnákat is elvitték. Csak az üres ház a betörött ablakaival és az ágynemű nélkül hagyott csupasz bútor maradt meg.

Jóraivaló emberek, szomszédok és rokonok adományainak köszönhetően ünnepeltük meg a szeretet ünnepét, és éltük túl a csoda nagy felszabadulás első telét. Anyám később felismerte saját és apám egy-egy elrabolt ruhadarabját azokon a szerb ismerősökön, akiknek a fiatal fegyveres családtagjai razziáztak nálunk. De ki mert volna akkor, 1944 karácsonya körül magyarként feljelentést tenni az Ozna-nál, meggyanúsítani rablótámadással olyan embereket, szerbeket, akik »felszabadítottak« bennünket fegyverrel a kezükben. Akkor, azon a karácsonyon, amikor itt-ott még hurcoltak halálba Szenttamásról magyarokat.”⁵⁶

⁵⁶ Erzsébetnek nem egyszeri beszélgetés során emlékezetfelpörgetéssel, hanem a kutató szerző házastársaként majd egy évtizeden át folyamatosan felszínre jutott emlékeztőredékeiből állt végül is össze mozaikképszerűen emlékanyaga. Varrónóként, de egyébként is társalgási készségre mindig hajlamos ember lévén, nagyon sok szenttamási embert és családot ismert névről is. Könnyen teremtett barátságos beszélgető viszonyt az emberekkel, s az így bizalmasan beszerzett információival a szerző mellett hasznos munkatársnak is bizonyult. Nem egyszer a Csizmárnéval, Faragó Veronkával, Gertner Sándorral, Hodoniczkynéval és más tanúságtévőkkel saját vagy éppen a beszélgetőtárs lakásán, közös emlékezetfelidézéssel, egymást segítve újították fel emlékeiket. Amellett, hogy a tanú széles körű ismeretsége kapcsán számos embertől beszerzett információit lelkiismeretesen és szorgalmasan lejegyeztette, és a kutatás rendelkezésére bocsátotta, főleg Gertner Sándorral, de másokkal is figyelmesen átnézte folyamatosan a begyűjtött dokumentációs és fényképanyagot, s ha kellett, pontosította és kiegészítette, illetve megerősítette a más forrásokból befutó információkat. Rengeteg beszerzett és feljegyzett névvel és adattal Erzsébet nemcsak hathatósan segítette a kutatást, de ő maga is számos különféle atrocitás áldozatát azonosította több mint félszáz esetben. Ezek tanúnk azonosítószámával megjelölve mind beépültek az e kötet zárórészében mellékelt áldozatnévsorok megfelelőjébe.

ROMODA FERENC
(SZENTTAMÁS, 1925 – SZENTTAMÁS, 1996)

„Nem szívesen emlékszek vissza azokra az időkre, még kevésbé beszélek az akkori eseményekről. Megmondom azt is, hogy miért.

Inas voltam a magyar időben Fehér István kerékpárszerelő-mesternél. Műhelye a Sár-gakúttal átellenben levő úgynevezett Cico-házban volt. Egy szerb nemzetiségű segéd, a Debeljački Jovo volt még állandó alkalmazottja. Fehér mestert rögtön a szovjet átvonulás után ez a segéd hurcoltatta el és verette agyon, hogy kisajátíthassa magának a jól felszerelt műhelyt és a szerszámokat, s ezt sikerült is elérnie.

Nem szívesen emlékszem és beszélek azért sem, mert egy egész életre is sok keserűség és fájdalom ért akkor.

Engem az első körben besoroztak a Petófi brigádba. A háború veszedelmei közepette szerzett sokkhatások mellett hazatérésem után ért a legnagyobb. Amíg én a fasizmus ellen harcoltam a »haza felszabadításáért«, az új sovinszta-bolsevista szerb hatalomátvétel előzetesében tobzódó csőcselék kivégezte a soha senkinek nem ártó édesapámat.

Számomra ez a rendszer nem felszabadulást, hanem fájdalmat és gyászt hozott, olyan lelki sebeket, amelyek soha be nem gyógyultak, s amelyek miatt elutasítottam minden kedvezményt, amit az új rendszer a harcosoknak juttatott. Elutasítottam, mert főleg olyan harcosok lettek a kedvezményezettek, akik még az ellenség által felkavart porfelhőt sem látták, hanem itthon fegyvertelen, védtelen és ártatlan polgári személyek, magyarok vérében tobzódva vitték véghez gyalázatos tetteiket, amiket hősi cselekményekként ismertettek el a rendszerrel, s ebben a rendszer segédkezett nekik.”

SCHNEIDERNE ANDRÓCZKI KATALIN
(SZENTTAMÁS, 1934 – SZENTTAMÁS, 2012)

„Tízéves lány voltam a fordulat idején. Apám, Andróczki József (1911) dobszóra rukkolt be testvérével, Andróczki Sándorral (1907) és Tóth Sándorral (1911), anyám testvéreivel. Mindössze 3 hétig voltak Mohácson, ott fogságba estek, majd együtt megszöktek az oroszoktól, és 1944 novembere elején szintén együtt érkeztek haza.

1. Tóth Mihályt, 63 éves anyai nagyapámat (János fiát) az új hatóság akkorra már névre szóló idézéssel berendelte a községházára. Előbb azonban ő utasította a nagyanyámat, Molnár Terézt, menjen el a félszemű Avram szerb kupechez, akit barátjának tartott, védené meg őt, ha bajba kerül. Az Avram nem akart segíteni. Megmondta nagyanyámnak: »Ha bűnös, ne várd haza.« Soha nem adott többé hírt magáról. A nagyapámnak 7 felnőtt gyermeke volt. Csak Sándor volt nős. A zsidó Natan József tanyás birtokát bérelte a falu végén. Onnan hurcoltatta be szomszédja, a szenttamási magyarok réme, Kurjački Jelo. Ez a nő nyíltan hangoztatta: az ő doktorátusra készülő fia életéért 100 magyarnak kell életével fizetnie. A testileg törékeny, de szívós akarattal rendelkező néember sokak szerint megközelítőleg be is váltotta fogadalmát.
2. Tóth Sándor 33 éves bérgazdálkodót, anyai nagybátyámat, amint bevonulása után 3 hétre hazaérkezett, a Jelo rögtön lefogatta. Óbecsére vitték el az Ozna-ra. Étlen-szomjan, kegyetlen verések közepette vallatták, mígnem a Bergel Piros férje, a zsabylai pecás, Deda Bačo el nem ment érte és tanúsította: »Ez az ember nem bánthatta a Jelo fiát, mert akkor nem is volt Szenttamáson.« Akkor még a Bačónak sikerült kihoznia. Ahogy a Jelo megtudta, hogy hazajött, ismét bevitette, s azóta soha semmi hír nem érkezett róla.
3. Andróczki József, az apám 33 éves asztalos, az öreg Pavić koporsósnál⁵⁷ húzódott meg, s biztonsága fedezéséért és élelmezéséért ott kulukolt éjjel-nappal, csinálta a koporsókat. Én az anyámmal néha ott, a Pavićéknál látogathattam meg.

Tízéves lányként rettegve hallgattuk éjjelenként a fegyverropogást. Azt már másoktól, a temető környékén lakó magyaroktól hallottuk, hogy egy-egy transzportból jó néhány erősebb rabot leoldottak a csoportos kötelékből, és velük ásatták meg, temettették be a tömegsírokat.

4. Drenyóczky István 33 éves gazdálkodó, apám katonatársa 10 hold földjén és tanyáján gazdálkodott. Háza a Fenyvesi Gábor bácsié mellett volt. Halálra keresték, s amikor a honvédségtől megszökve hazaért, előállították, és többé nem adott életjelt magáról.

⁵⁷ Dušan Pavić asztalost a szenttamási magyarirtás kezdeti szakaszában, az Ideiglenes Népfelszabadító Bizottság megalakulásának másnapján bevették ebbe a végrehajtó szervbe, amely a helyi hatóságot jelentette.

5. Drenyóczky Istvánné Góbor Gizella 30 év körüli háziasszonyt egy kis batyuval a hóna alatt a Zgoda-ház, – magyar időben Hám-féle kocsmá – (a mai Svetozar Marković és Omladinska utcák sarkán) udvarába kísérték be, s onnan aztán kitoloncolták Magyarországra.
6. Drenyóczky Lajost, István idős édesapját szintén fegyveresek hurcolták el a tanyáról, s örökre nyoma veszett. Házukat, tanyájukat és 10 holdnyi földjüket elkobozták, a rengeteg jószágot és elmozdítható értéket a faluban lévő házból is és a tanyáról is szétlopták a razziázó szerbek.”

Egyházi és világi megemlékezés a római katolikus magyar temetőben az 1944–1945-ös mártírok emlékére közadakozással állíttatott emléktáblánál 1999. november 2-án (Balassa Tibor felvétele a szerző gyűjteményéből)

SKALLÁKNÉ ÖZV. EPER TYÚROM JUSZTINA
(SZENTTAMÁS, 1924 – SZENTTAMÁS, 2002)

„A temetővel átellenben volt apámnak a háza a nagy tragédia idején. A környéken lakóknak szinte egyetlen nyugodt, gépfegyverkattogástól mentes éjszakájuk sem volt. Néha egyetlen éjszaka többször is gépfegyvereztek. A házak ablakait be kellett sötétíteni, és megparancsolták lakóinak, nehogy leselkedni merjenek sem ablakból, sem padlásról, mert akit rajtakapnak, nagy baj éri. Nem is mertünk még az ablakok közelébe se menni, nemhogy az elsötétítő függönyt félrehúzni.

A központi magyar temetőt csak egy árok választotta el egy nagyon régi, talán soha nem használt, félholdnyi, úgynevezett régi szerb temetőtől, ezt meg az úttest (ma: Laza Kostić utca) a szembeni házsortól. Ezekbe (így hozzánk is) minden láрма, de még az ütlegelt, egymáshoz drótozott áldozatok fájdalmas fohászai, sóhajai, nyögései is behallatszottak. A gyalogosan hajtott áldozatokat ugyanis ott, az ablakok előtt, a járdán terelték a vesztőhelyre. A Szokola Vera néni egy reggel megtalálta a kapuján belülről üzenetként bedobott nagykendőt, ami a Bóha Julcsáé volt. Akiket az úton szekereken szállítottak, azok már csendesek voltak.

Az úttest és az árok közötti részben ásatták ki saját sírjaikat, és oda gépfegyverezték bele az egymáshoz drótozott szerencsétlen áldozatokat. Öt-hat tömegsírrol tudok, ezekből négy nagyobbat itt a temetőnek ebben az említett részében, a nagyobbak voltak olyanok, mint ez a szoba (kb. 3,5 × 2,5 m). Itt, a Magyarországra elmenekült vagy kitoloncolt Gion kereskedő házába egy folyton gúnyolódó telepés partizán költözött be. A következő transzportnak kiásott gödrökre mutogatva azt mondogatta, ne féljünk, nem agyonvert magyaroknak készültek, hanem fákat szedtek ki onnan az éjjel. Jó nagy gödrök voltak, mélyek, mint a sírok. Erre mi még jobban féltünk tőle, hiszen tudtuk, hogy ott sohasem voltak fák.

Másik éjjel ismét kattogott a gépfegyver. A »faszedés« gödrei be voltak temetve, és újabbak lettek reggelre kiásatva. Még a temetőcsőszöket sem engedték ki házaikból, csak ásót, lapátot kértek tőlük esténként, melyeket aztán hajnalban visszaraktak a kapun belülről. A Gavlik Lukács bácsi meg a Greguss Lajos bácsi voltak akkor a temetőcsőszök, utánuk meg a Morell. Mi, a férjemmel már csak később. Már a Lukács bácsi idejében nagyon besüppedtek a tömegsírok. Nagy lyukak maradtak a helyükön, melyeket aztán temetői hulladékkal és a készülő kriptákból kiásott földekből töltöttek fel.

Rengeteg embert földeltek el akkor itt. Hetekig tartott az öldöklés, minden áldott éjszaka. Egy-egy éjjel több tízet is kihoztak ide. Volt olyan is, hogy teherautókra rakták föl a tetemeteket, és máshova szállították el őket elföldelni.

Mondtak olyanokat is, hogy valakinek az áldozatok közül sikerült megszöknie. Ezt én nem tudom elhinni, mert úgy álltak körül őket hóhéraik, mint az ujjam. A Morvai Feri mondta ezt az édesanyjának.

Ez a Morvai Feri, a Jóska bácsi és Boris néni 19 éves villanyszerelő fia volt, aki a villanytelepen sokszor késő éjszakáig dolgozott. Egyik este bepofozták a halálba menetelők közé, mert azt hitték, hogy lesi őket. Szerencséjére valaki felismerte, hogy tényleg villanytelepes,

és kimentette a sorból. Amikor hazaért, félholt volt az ijedtségtől, s anyja dorgálására, hogy ily zűrzavaros időben ilyen későig elmarad, csak annyit mondott: »Örüljön, hogy egyáltalán hazaértem, anyám. Tudja maga, hogy én hol jártam? Bekísértek a temetőbe, a gödrökhöz!« Többet azonban már nem mert mondani, csak később. Hogy egy kíséző fegyveres felismerte, félrehúzta és hazaküldte azzal, hogy egy szót se merjen senkinek se szólni arról, amit látott. Akkor még megmenekült, de nemsokára elvitték a Petőfi brigádba, és a harctéren kellett meghalnia. Hazahozták, ott van eltemetve a honvédsírok mögött.

A hóhérok ittak, mint a bolondok. Ordibáltak. Trágár szerb és néha magyar szavak kíséretében ütöttek-verték áldozataikat egészen a légépfegyverezésig.

Az apámat is bevitték a fordulat után. 1879-beli volt, 65 éves. Ő élve maradt, de tartós testi károsodással. A gimnázium épületében kínozták. Szíját, sapkáját, kabátját elvették, kezén, lábán szétverték a körmeit, tépték a bajuszát, mert be akarta hajtatni a magyarok bejövetelekor a csendőrökkel Piroški Žarkón annak adósságát, azok meg végül is őt verték meg. Többé szinte élete végéig alig mert az utcára kimenni. Végül egy turjai ismerőse

Koszorúzással emlékeztünk az aradi vértanúkra is haláluk évfordulóján
(Szép Emil felvétele a szerző gyűjteményéből)

mentette ki és vezette el támogatva egy darabig. A házunkhoz közel már csak térdein és könyökein tudta magát vonszolni szétroncsolt körmei miatt.

Engem édesanyámmal együtt hat hétig, november elejétől december derekáig fehér karszalaggal megjelölve kényszermunkára hajtottak kukoricát törni a szerb gazdákhhoz.

A szenttamási csoportos kivégzések idején, 19-20 évesen én is ott éltem a helyszíni szomszédságában, apám házában. Az első néhány fős kivégzés már az orosz katonaság átvonulása után megtörtént. Ezt követően aztán mind gyakoribb és tömegesebb lett. A nagyobb csoportok, tömegek gödrökbe gépfegyverezése 1944 októbere végén és november elején történt meg és jó két hétig tartott. Ezekhez áldozataikat mindig meg- és egymáshoz kötözve, gyalogosan terelték a gyűjtő-, kínzó-, vallatóhelyekről a vesztőhelyükig, s velük ásatták meg sírjaikat. A gödörbe gépfegyverezések előtt néhányukat leoldották a csoportról, s a mézszárlás után velük dobáltatták a gödörbe azokat, akik a gödör szélén rogytak össze, és velük is hanyattak földet a néha még nyöszörgő, haldokló áldozatokra. Őket a munka elvégzése után lövöldözték le, és maguk a hóhérok temették el.

Négy nagyobb és több kisebb tömegsír van itt, a nemrég felépített halottasház alatt és környékén. De vannak még a piactér alatti, egykori fűrésztelep gödreiben, a szabadkai (nemzetközi) út melletti néhány, akáccokkal beültetett helyen és a turjai úti egykori mézszégetőben is.

1944 novemberének derekától már csendesebben és csak elvétve voltak kivégzések, s inkább csak egy-két embert. Két esetben nyilvánosan is. A többit meg titokban, éjjel. S nem is itt, hanem elhurcolva Óbecsére, Újvidékre, Szabadkára, de még Belgrádba is, az Ozna-ra.

Az Ozna által elhurcoltak többsége átélte ugyan a kínzás közepette lefolytatott vallatásokat, és ezek után már nem a biztos halál következett, hanem a koncepciós perek során lefolytatott gyalázatos színjáték, amelynek végén koholt vádakra és hamis tanúvallomásokra épülő formális ítéletekkel akár több tízéves, sőt életfogytig tartó börtönbüntetéseket szabtak ki.⁵⁸

⁵⁸ A tanú összesen 67 áldozatnak az azonosításával segítette a kutatást. Ezek a tanúink azonosítószámával megjelölve beépültek az áldozatnévsorok megfelelőjébe.

STEFÁNNÉ BRIJÁK ILONKA
(SZENTTAMÁS, 1930 – SZENTTAMÁS, 1995)

„Az oroszok és a partizánok bejövetele idején 14-15 éves voltam, s a szüleimmel és a húgommal kinn éltünk a péterréveai országút mellett, egy tanyán. A határban általában békésebb és nyugodtabb volt az élet, mint benn a faluban. A családok nagyobb része annyira önellátó volt, hogy a tűzrevalótól a kenyéren át a vágóbaromfiig és a hízódisznóig mindent maga termelt meg és készített el a mindennapi betevőhöz, s csak hetenként vagy kéthetenként egyszer kellett bekocsikázni vagy gyalogolni sóért, cukorért, petróleumért vagy a tanyán saját készítésben nem előállítható szükséges áru beszerzése, esetleg a saját árufölösleg, főleg baromfi piaci értékesítése céljából.

Az átvonuló orosz katonaság okozott azonban sok riadalmat. A lovainkat fáradt, apró termetű, lesérült állatokra cserélték le erőszakkal, a védtelen fiatalabb asszonyokat-lányokat zavargálták. A tanyákat azonban nehezebb volt kirabolni. A nagy testű kutyák miatt is, tőlük még a fegyveres bandák is tartottak. A faluban mindennapos volt a lárma, lövöldözés, a tanyákon ez is kevésbé hallatszott, s nem borzolta az emberek idegeit. Nappal viszont a neszes kutyák jelzésére már jó messziről láthatók voltak a kocsikkal vagy lóháton cirkáló fegyveresek, és útirányuk is kikövetkeztethető volt a nagy távolságból. Így ha éppen a tanya felé kanyarodtak be az országútról vagy dűlőútról, hát volt még idejük a lakóknak elrejtteni becsesebb dolgaikat, vagy elbújtatni azt a családtagot, akiről úgy gondolták, veszélyben lehet, a már jó előre elkészített menhelyekre: szárkúpokba, szalmakazlakba és egyéb megfelelő helyekre.

Egyik alkalommal a tanyánkra érkező fegyveresek egyikének feltűnt apámnak a családneve. Úgy tudta, a faluban keresnek egy ilyen nevű rendőrt. Valóban volt is ilyen. Az egyik nagybátyám apám számos testvére közül magyar rendőr volt. Ezek a fegyveresek be is hajtották apámat akkor a gimnáziumba vagy a községházára, s egy nap és egy éjjel brutális veréssel akarták rávenni, vallja be, ő volt a rendőr. Amikor meg már elhitték neki, hogy a testvére volt, akkor meg azért kezdték el verni, mondja meg, hol rejtegeti őt, és utána szabadon hazamehet, de ha nem, neki kell az életével fizetnie testvére helyett is.

Ez idő alatt anyám egyik szerb szomszédtól a másikig szaladozott, és rémülten rimánkodott a segítségükért, hoznák ki apámat, hiszen ő egy szegény földmunkás ember, aki soha nem ártott se szerbnek, se magyarnak, csak dolgozott, hogy megéljen a családjá. A szomszédok nem vállalták a közbenjárást, nehogy őket is lefogják bűnpártolás miatt. Hallhattak ők esetekről, amikor a pártfogó szerb embert is belökték a magyar foglyok közé. Másnap reggelre anyámnak eszébe jutott a begluki Miladin Srđanov kereskedő, akinél a szüleim a tanyáról jövet-menet mindig megálltak bevásárolni. Volt eset, hogy hitelre is, ha úgy hozta a sorsuk. S valamilyen mezőgazdasági termékkel fizettek neki később. Ez a kereskedő bácsi aztán be is ment nyomban a partizán hatóságokhoz, megkereste az apámat, és kezességet vállalt érte bizonyítva azt is, hogy az egész magyar időben valóban nem ártott senkinek, s hogy a szerbekhez is becsületesen viszonyult, soha nem maradt neki se adósa. Estére már nemcsak hogy kihozta, de haza is kísérte apámat, s utána mindvégig békén hagyták.

Apám számos rokonságából, de a szomszédok és ismerősök köréből is sok embert elhurcoltak akkor ilyen vagy olyan okkal. Közülük nem csekély azoknak a száma, akiket elhurcolásuk után – mint akkoriban mondták – elnyelt a sötétség. Így veszett oda a már említett magyar rendőr nagybátyám, de egyik unokafivérem is, aki tizenévesen lett elhurcolva és besorozva „önkéntesként” a Petőfi brigádba, s esett ott el. Holttestét a szülei csak nagyon hosszú utánajárással tudták hazahozni és itthon eltemettetni. A rendőr nagybátyám meg az egyik kukoricatörő kényszermunkáscsapatból lett felszedve és elhurcolva. Akikkel együtt dolgozott, tudni vélik, hogy Kaćanski gazdának odaadta megőrzésre becses zsebóráját, amíg őt kiengedik a kihallgatásról. Soha nem ment az órájáért.

Mindkettőjükről adok egy-egy fényképet, közzé is teheti, de arra megkérem, hogy amíg élek, a nevemet, azt ne írja meg, mert ha azok az idők jutnak eszembe, még ma is nagyon félek, s nem szeretném, ha amiatt, hogy beszéltem, nekem vagy a családomnak valami baja esne.

Elmondom még azt is, amit a férjemtől hallottam. Ő is a Petőfi brigádba lett elhurcolva »önkéntesnek«. Ott volt, amikor a szenttamási Katona gyereket néhány bácsföldvári és topolyai társával elrettentő példaként nyilvánosan, bajtársai szeme láttára kivégezték, mert meg merték kérdezni feletteseiket, hogyan képzelik azok el, hogy ők fapuskákkal, aknamezőn át, golyózápor közepette sikerrel meg tudnák rohamozni és kifüstolni az ellenséget állásaiból. Parancsmegtagadás volt a vád, s golyó általi halál a büntetés. Erre bizony volt rendes puskája és éles töltenye is a parancsnokságnak.”⁵⁹

⁵⁹ Ez a tanú is több áldozatnak az azonosításában segítette a kutatást. Adatai az ő azonosítószámával megjelölve megtalálhatóak e kötet zárórészében a mellékelt áldozatnévsorok valamelyikében.

SÜGE MÁTYÁS
(SZENTTAMÁS, 1914 – SZENTTAMÁS, 2001)

„Való igaz, hogy a Jelo Kurjački 96 magyart agyonveretett. Embert, asszonyt, gyermeket, nem válogatott. Velem, a Dudás Bandi bácsival, a bádoggossal, Tumbásszal meg a Csibri Sándorral, a juhással akarta kikerekíteni százra. Hogy száz magyart eltehessen az ő fia haláláért. Minket 1947-ben, 1948-ban kezdett vádolni. Az 1944-es vérengzések idején engem nem bántott, pedig még 1944 nyarán is hordtam ki hozzá a leveleket a tanyára, és elbeszélgettünk, közben ott láttam a partizánokat, de akkor nem szóltam róla senkinek. A leveleket nem a tanyájára címezte, hanem az utolsó saroki boltba. De én kihordtam neki egészen oda, nem messze volt a falu végétől.

Többször is keresett engem Rado Kuljan, a kisbíró, a Szegedi út 5. alatt élt. Kérdezgette, hogy hívnak, mert ő ismer engem, de nem tudja a nevem. Azt válaszoltam neki, fontos, hogy ismerjük egymást, majd aki nekem küld bentről valamit, az tudja a nevem is. Néhány próbálkozás után a kezembe nyomott egy idézést, Süveges Mátyás névre. Nem vállaltam azzal a magyarázattal, hogy nem vagyok Süveges. Valakitől aztán csak megtudta a nevem, mert pár napra rá már Süge Mátyás névre hozott idézést. Óbecséről járt ide, Szenttamásra valami fejés, ügyész vagy bíró, ahhoz. A mama is bejött velem. Előbb a szememre hányta, hogy már háromszor nem fogadtam el az idézést. Mondtam, nem így van, én nem fogadtam el a Süveges Mátyás idézését, mert van az is, és én nem az vagyok, s a nevemre szóló elsőre máris jelentkeztem. Erre rám kérdezett, igaz-e, hogy ott voltam a Baba Jelo fiának a megöletésénél. Nem igaz, mondtam, nem is ismertem a fiát. Az anyjától tudom, hogy Belgrádban tanult, s hogy aztán Németországban járt tanulmányúton. Ügyvédnek tanult a Dukay Bélával együtt, annak a barátja volt. Ezt a Bélát különben Szabadkán elfogták, amikor szökött hazafelé a honvédségből, és halálra ítélték. Tito azonban megkegyelmezett neki, életfogytiglanra változtatva, de ő ezt elutasította, mire aztán kivégezték.

Ezután Óbecsére hívtak be a bíróságra, és ott szembesítettek a Jelóval. »Ti si ubio mog sina« [Te ölted meg a fiamat] – kiabálta. »Nije istina! Nisam ni poznavao vašeg sina« [Nem igaz! Nem is ismertem a fiát] – válaszoltam. Megkérdeztem, emlékszik-e, hogy

1944-ben partizánokat láttam a tanyáján, s nem adtam fel. Emlékezett. Megkérdeztem, emlékszik-e, hogy 1945-ben a községháza kapujában kifelé jövet ráköszöntem, amikor a braziliai bosnyákkal ment befelé. Emlékezett. Megkérdeztem, emlékszik-e, amikor 1946-ban a ganés kocsival leállított, s kérdezte, mit csinállok, s mondtam, látja, hordom a Debeljački földjére a ganét. S hogy akkor panaszkodott nekem, látom-e, mit csináltak a nemzetőrök az ő fiával. Emlékezett. És arra is emlékezett, hogy mondtam, én nagyon sajnálom, de erről nem tehetek, hiszen jól ismer már évek óta. A bíró erre megkérdezte, mióta ismer engem. Ő is megerősítette, hogy évek óta. Erre a bíró azt mondta neki: »Ha igaz volna, nem vártokozott volna maga 3-4 évig, hogy csak most vonassa felelősségre a fia haláláért.« Jelo erre felém fordult, s azt kiabálta: »Nije još došao na red!« [Nem került még sorra!] Én erre ott a bíró előtt azt mondtam neki: nem tartott ő be semmilyen sort, soron kívül szedette össze az embereket. Ez aztán felbőszítette, s a nála lévő esernyővel nekem jött, hogy majd üt, de a bíró közénk lépett, elkapta ütésre emelt kezét, és rászólt, ott nem csinálhat rendetlenséget, botrányt, s utasította, hogy elmehet haza. Engem megátvezetett egy másik szobába, és adott egy széket, hogy üljek le. Nagy szoba volt, pultok voltak benne tele könyvekkel. Az ajtó üvegén nem volt függöny, így átláttam a bíró szobájába, meg ő is hozzám. Ekkor behívatta Dudás bácsit is, a Tumbászt is meg a Csibrit is. Végül aztán a Proko bácsit is, aki akkor már a Szekrény Sanyi öreganyjával élt. A Prokót a Jelo tanúként hívatta be, hogy ő látta volna, mi is ott voltunk a fia kivégzésekor. Ez a Proko ásta el ugyanis a fiát a szerb temetőben, amikor azt a honvédek lelőtték. Az emberrel együtt szolgáltam előbb a Kačanskiaknál, jól ismert. Mondta is még behívásunk előtt: »Matyikám, egy az Isten, egyforma a vérünk, én csak azt mondtam, amit láttam.« S közben a szíven tartotta a kezét. »Azt akarja a Jelo, hogy tanúsítsam, ti is ott voltatok a fia gyilkosai között.« Nem is tanúskodott egyikünk ellen sem. Volt már jó dél, mire a bíró mindnyájunkat hazaküldött. Ahogy az állomásra kiértünk, hát a Jelo is ott ült a váróteremben a Kuzman cigánynak az anyjával, s ahogy beléptünk, elkezdte kiabálni: »Evo, ti su mog sina ubili, i opet su ih pustili!« [Itt vannak, ezek ölték meg a fiamat, és megint elengedték őket!] A Kuzman anyja nem szólt rá semmit. Mi meg a Tumbással és a többiekkel távolabb húzódtunk. A vonat indulása előtt azt láttuk, hogy a bírónk is arra vonatra szállt föl egy nővel. Igyekeztünk vele egy vagonba bejutni, minél távolabb attól, amelyikbe a Jelo ült be. Így tudtam meg azt is, hogy a bíró nádaljai volt. Ott szálltak le. Gyorsan utánaléptem és megkérdeztem, hívat-e még az ügyben, mire azt felelte, úgy hiszi, hogy nem, hiszen látszik, maguk nem bűnösök.

Később aztán egy másik bíró lett, és még egyszer behívatott mindnyájunkat Óbecsére. Ez szabadkai bunyevác volt, jól beszélt magyarul. A Dudást hívta be először, aztán meg engem. Megkérdezett, ismerem-e Tojzán Istvánt. Fél évvel korábban jött haza fogságból, s az örökmozgó Jelo már az állomáson lefogatta, hogy az ütötte agyon az ő fiát. Mondom a bírónak, ismerek én Szenttamáson öt Tojzán Istvánt is, mert van ilyen: Rigó, Csajda, Bódogi, Csonka meg kettő is. Azt mondja: nagy, csontos ember, vályogvető volt. Mondom, a Rigó is meg a Csonka is nagy csontos, mindketten vályogvetők voltak. Erre letelefonált, vezessék föl az embert, hogy megismerem-e. Megismertem. S mondtam a bírónak, hogy ezt az embert 1937 óta nem láttam. Akkor én berukkoltam, s mikor 1938-ban leszereltem, már

nem volt Szenttamáson. Azt mondja az ember: 1937-ben elköltöztem Ókérre, ott dolgoztam a téglagyárban, amíg a magyarok nem vittek be a honvédséghez. A bíró megkérdezett, a magyar időben láttam-e Szenttamáson. Mondtam, hogy nem. Erre a bíró elvezettette. Hat hónapi vizsgálati fogságot töltött le a Csonka. Őt is a Jelo vádolta be. Harmadnap a piacon találkoztam vele, Jeszenszki Kati volt a felesége, az is vele volt. Ott mondta el, hogy akkor már vagy el kellett ítélni, vagy szabadon engedni. Elengedték. Nem tudom pontosan megmondani, 1948-ban vagy 1949-ben volt-e ez, ősszel. Akkor mondtam neki: »Ide hallgass! Nem akarok rosszat, de tűnj el Szenttamásról, mert ezek nem hagynak békén.« Azt mondta: »El is tűnök nemsokára, látom, hogy mi megy itt.«

Az én ügyemben a bíró behívatta a Mašićokat, de csak a fiú jelent meg, az apa nem. Aztán a bíró személyesen kijött ide, Szenttamásra. A Csabrajetz utcája nekimegy ennek a háznak, ott volt a rendőrség a Manojlović-házban, ahova aztán behívtak bennünket megint. Az öreg Mašić megint nem jött, odavolt Szőregen aratni. A fia bejött, s azt a bíró elküldte az apjáért, hogy délután két órára legyenek ott, mert rendőrökkel viteti őket egyenesen a fogságba. Minket meg hazaküldött ebédre azzal, hogy két órára menjünk vissza.

Meg is jelent az alak. Mi már ott ültünk sorban a folyosón. Ránk se nézett, csak bement a bíróhoz. Hogy mit tárgyaltak odabenn, azt csak ők ketten tudják, de amikor ment el, a bíró kikísérte egészen az utcára. Talán, hogy valamelyikünk le ne keverjen neki ott egyet. Visszajövet hozzánk fordult, hogy mi is mehetünk haza, mert az ügy itt befejeződött, mert végül is alaptalanul lettek maguk vádolva. A Csibri erre elpanaszolta neki ott, hogy a Jelo az utcán vagy bárhol találkozik velünk, ránk támad, hogy a fia gyilkosai vagyunk. Azt a választ kapta, hogy amennyire lehet, kerüljük el, hogy ne is találkozzunk vele.

A Czeller nagyapát szintén letámadta a Jelo az után, hogy hazaérkezett a hadifogságból. Előbb pedig még fizetett is neki egy pálinkát a kocsmában. Azután, ha az utcán ülve meglátta a Jelót jönni, gyorsan behúzódott az udvarra előle. Valamiért rászánta magát, hogy őt is megvádolja a fia legyilkolásával. Talán kezdte kevesellni a majdnem száz magyart, akit egymaga vádolt be és küldetett halálba. Később, amikor a hatóságokba már kellett magyar is, mint régi jugoszláv ellenzékit, a Czeller nagyapát is bevásztották bírósági ülnöknek. Tőle hallottam, hogy ott egy alkalommal a kezébe akadt egy könyv, amelyikbe szenttamási jegyzőkönyvek voltak bekötve, sorba az 1944–1945-ös vérengzés áldozatainak vérbíróság előtti kihallgatásáról és elítéléséről.⁶⁰ A nevek 1030-as sorszámig voltak benne, és sok esetben ez a két Mašić, apa és fia bizonyította a vádakát, amelyeket ellenünk is felvonultatott a Jelo. Ezek ott laktak a falu végén, nem messzire Jelo tanyájához, s gyakran voltak neki munkásai is. 1944 októberében és novemberében itt Szenttamáson ez a kettő csak megjelent az ügynevezett vértörvényszék előtt, s aláírt, hogy látta volna a szerencsétlen vádlottat a Kurjački gyerek gyilkosai között. Rengeteg ártatlan magyar vér száradt ennek az asszonynak a lelkén. Meg is tébolyodott a végén. Volt egy szerb cselédje korábban, s azzal intim kapcsolatot tartott. Még telket is íratott rá a faluvégi földjéből. Végül azonban az a cseléd is elhagyta, megnősült

⁶⁰ Feltételezésünk szerint a névsort az Ozna állította össze, ezt a másikat pedig a Községi Népfelszabadító Bizottság elnöke, Kačanski, aki a likvidált személyeket írta össze. Radoslav J. Subić könyvében (Subić 1996, 317–320.) arról ír, hogy Tolbuhin marsall 1944 novemberében első napjaiban Szenttamáson, Svetozar Cveta Kačanski házában rendezte be főhadiszállását, s innen irányította a III. ukrán front hadműveleteit.

és családja is lett, majd egy ideig pörösködött is az öregasszonnyal, egy alkalommal még nagyon meg is verte. Aztán valami csúnya fekélyek törtek ki rajta, és meg is hibbant. Nem tudnám megmondani, ki ápolta végül, és hogy kinek a keze alatt múlt ki.

Rettenetes történeteket fűztek aztán a nevéhez, s nem is alaptalanul. A tanyája felé eső faluszélen magyar többségű utca volt. Ebben valóságos tisztogatást végzett. Velem dolgozott a malomban egy Kersch Ádám nevű ember, azt is, és a feleségét, Nagy Gizellát is ő hurcoltatta el. Ezt a lányuktól tudom. Azzal vádolta meg őket, hogy ők jelentették a csendőröknek, hogy a tanyáján partizánbázis van. Ha tényleg följelentették volna, a Jelo már nem érthette volna meg, hogy ennyi magyart kivégeztesen. Hasonló vádakkal hurcoltatta el másik szomszédját, Pruzsánnét, Katalint is, aki már idősebb, sváb származású asszony volt. Unokája maradt meg, később egy szomszéd szerbhez ment férjhez. Több helyen apró gyerekeknek apjukat, anyjukat agyonverték, így a Kocsicska gyerekek szülei is a Jelo révén tűntek el, meg a Schröder Mátyás bácsi is. A Szőke Illés bácsit meg a feleségét úgy összeverette, hogy egy életre belerokkantak, soha többé nem heverték ki sérüléseiket. Ötven éve már ennek, valamikor több névre emlékeztem, de az biztos, hogy a Káty nevű falurészt a Jelo jól megtisztította a magyaroktól. Főleg azt a három utcát, amely végével a tanyájához rúgott. (Utvić Cveto meg Utvić Đuro, a Đuro volt a Pruzsán Kati néni veje. A lányuk, az unoka itt van férjhez a Szegedi úton, bal kéz felől az első tanyán. Beszél is perfekt magyarul.)

A Šuco péknek, a Stojić-házzal szemben, volt egy öccse is, aki a bátyja oldalán szintén a tisztogatók között volt. Đuro volt a neve. Ő volt a három testvér legfiatalabbika, apró termetű, vézna emberke volt, s úgy bizonyította képességeit, hogy fegyverrel a gimnázium udvarán térdre kényszerítette a jó két méter magas Molnár Kanász Pétert, a Haska Vera urát, és hátulról egy furkósbottal nyakcsigolyán ütötte. Tőle jött ki később a dolog, eldicsekedte, hogy egy olyan apró ember is, mint ő, egyetlen csapással agyoncsaphat akár egy kétméteres óriást is. Az a Péter pedig egy bárányszelíd ember volt. A légynek sem vétett.

Akkor a hóhérok kényük-kedvük szerint élhették ki ferde hajlamaikat az ártatlan embereken. Egyik túlélőtől tudom – él még ma is –, hogy az úgy ment akkor, hogy házaknál, utcán, tanyavilágban fegyveresek éjjel-nappal szedték össze az embereket, sokszor anélkül, hogy a nevét is megkérdezték volna, s állították elő, mert valamilyen létszámnak meg kellett lennie. Férfiakat, nőket, öregeket, még tizenéves gyerekeket is. Beterelték őket a községházára vagy más gyűjtőhelyre, ahol egy fegyveres őr és egy furkósbottal felszerelt verőlegény várta és vette kezelésbe a szerencsétleneket. Ismerősöm húszéves volt. Két nappal korábban az utcán szedték fel a fegyveresek, s a gimnázium épületébe kísérték be. Elég nagy helyiség ajtaján lökték be, melynek ablakai függönyökkel el voltak elsötétítve, úgy, hogy amíg az ember szeme meg nem szokta a homályt, nem is látott. Egy fegyveres alak partizánsapkával a fején az ajtó mellett, egy másik, apró termetű, vézna cigány gyerek – a Grujić Tanasije sógora – meg furkósbottal a kezében a helyiség közepén levő széken ült. S várta az új – a sötétségtől elvakított – érkezőket, és azonnal hozzáfogott a veréshez kérdés nélkül. Ütött, ahol ért. Agyon is ütött ott embereket. A megvertéket aztán a helyiség falához állította, arccal a fal felé. Körül volt a szoba emberekkel. Ismerősömet, ahogy belökték az ajtón és elterült, máris

kezelés alá akarta venni a szoba közepén ülő cigány. Szitkozódva rúgott bele, hogy álljon talpra, de az ajtónál álló fegyveres őr rászólt: »Ne diraj! On je moj drug!« [Ne bánts! Ő a barátom!] S ahogy föltápáskodott, rákérdezett, hogy ő miért került oda. Elmondta, hogy elfogták, azt sem tudja, kik, és hogy miért. Megkérdezte, ismeri-e, és amikor látta, hogy ismerősöm nem biztos a dolgában, a vállára csapott, s megmondta neki, hogy egy padban ültek az iskolában. Így volt, aki kezeskedett érte, sőt később haza is kísérté. Persze az ilyen megmentők mindig és többször is elvárták a hála anyagi megnyilvánulását.

Engem is leállítottak számtalanszor, de a Keszler orvosnő jóvoltából én kaptam a partizánok egyik parancsnokától, a Bačićtól egy igazolást, ami mindenkor megóvott azokban a végzetes, 1944 végi hónapokban. Októberben, novemberben a fiam másfél éves volt, anyám súlyos fekvő beteg a lakásban, én meg a szalmakazal oldalában kivájt lyukban, a kutyaól mögött laktam és éjszakáztam, s lestem ki rettegve, amikor jöttek házról házra az emberekért. Közben elvitték a Kucserka Mihályné, a Rozit a sarokról, a Kucserka Sándor feleségét az előttünk levő házból, átellenből a Rozmaringné, Etel nénit a sarokról, ennek a Lotyka Palinak és a Bözsinek az anyját. Fényes nappal nyújtotta a rétestésztát, a Bözsike 4-5 éves lehetett, elvitték, és soha többet nem került elő, agyonlőtték. Én a kazalból hallottam a lépteiket és a beszélgetések foszlányait is, például hogy: Ne hozd a gyereket! Reggelre elvitték őket a csecszopó kisbaba mellől is. Többnek az mentette meg az életét, hogy vitte

Süge Mátyas magyar kerékpár-nyilvántartási igazolójegy

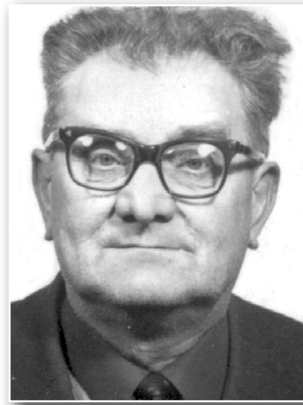
a gyereket is, és nem tudtak vele mit kezdeni. Aki rájuk hallgatott, és gyerek nélkül ment velük, nagyobb része többé nem jött haza. A Bosnyák Marist, a Paska Joci feleségét is bevitték. Annak a Vaso Munjin nyíltan megmondta bent: »Ha a feleségem leszel, kimentelek, ha nem, meghalsz.« Az Ozren pék is így valahogy nősült meg. Elvitte a lány apját, még a lábába is belelövetett. Amikor a lány megadta magát, Ozren kiengedte az apját.

Az Ozren is rengeteget elhurcolt. Mentem kifelé a szüléékhez a tanyára, a Péterrévei útra, s az útkaparóházon kívül jött velem szembe a község kocsija. Elöl ült a kocsis meg puskával az Ozren, hátul meg hárman. A Vörös Pista felesége, a Feró Piros meg két gyereke is. A lánya a Hangya-bolt gépíronője volt, meg pénztárosa, olyan 17 éves lány volt, meg a fia, azt hiszem, azt még lánykorában megszülte, mindhárman a kocsiderékban ültek. Kint a járáson dolgoztak kényszermunkán, onnan hozta be őket az Ozren. Mind a hármukat agyonverték. Még egy gyereke volt, akkor olyan 10-12 éves lehetett, az maradt otthon egyedül. Éjjelenként a szerb szomszédok zörögtek be hozzá, hogy elrémisszék, és menekülésre késztessek, hogy aztán széthúzhassák a kis valóságukat, de az se éjjel, se nappal nem hagyta el kislány létére a házat. Egy idő után az apja, Pista bácsi hazajött a fogságból, de őt akkor már nem bántották. Ha akkor itthon találják, őt is kivégzik, azért, mert nyilas volt. Általában ilyesmi miatt végezték ki a szenttamási magyarokat. No meg azért, mert magyarok voltak, és ezt meg is vallották.

Egy másik forrásból úgy tudom, 1150 magyar személy, férfi, nő, öreg és gyerek nevét jegyezték be abba a szenttamási fekete könyvbe, amely a halálraítéltek névjegyzéke volt. De ezek csak a gimnáziumban és a községházán vallatott és elítélt magyarokra vonatkoztak. Pedig rajtuk kívül még sok-sok szenttamási esett áldozatul a „felszabadítóknak” máshol is, akiket nem itt, hanem Újvidéken, Belgrádban, Óbecsén, Szabadkán és ki tudja, még hol jegyeztek vagy nem is jegyeztek fel sehol. Amikor az egykori szenttamási zárdaépületet iskolaépítés alá bontották, a téglafal kerítés tövében két emberi csontvázat, a pincében pedig még hármat találtak, mellettük honvédegyenruha-foszlányokat és katonagombokat. A nővéreket ugyanis – azt követően, hogy bejöttek az oroszok – kilakoltatták onnan, és a zárdát kórháznak használták, amíg a frontvonal el nem távozott, utána meg begyűjtő-vallató központ volt egy ideig, mint a gimnázium vagy a Dunderski-féle ház, búzaraktárak stb. A szegedi út kiépítésekor a második – a Belic-féle tanyánál – a töltésárok ásása közben szintén három honvédtetemet ástak ki, amit a honvédruhák foszlányai, gombjai és jelvényei alapján lehetett kikövetkeztetni. Az egykori péterrévei és a becsei út találkozásánál levő Kári/Nicin-tanyák egyikén 1944. október 20-án egy holtfáradt honvéd kért egy éjszakára szállást. Elmondta, hogy bácsfeketehegyi [Feketić], és hogy megszökött a honvédségtől, és hazafelé igyekszik. Éjjel a magyar béreslegény zajra ébredt, s ahogy kinézett az ablakon, látta, amint a gazdája és annak szomszéd tanyán élő testvére kicipelik a honvéd elalélt testét, és a már kiásott gödörbe betemetik. Senkinek sem mert erről szólni, még évtizedekkel azután sem, hogy elköltözött a tanyáról.⁶¹

⁶¹ Más helységekből is vannak arról szóló értesülések, hogy a magyar hadseregből megszökött magányos honvédeket meg kisebb-nagyobb, magukat megadó egységek tagjait egyszerűen likvidálták Tito fegyveresei.

SZÉP IMRE (SZÉP ÁDÁM FIA)
(SZENTTAMÁS, 1912 – SZENTTAMÁS, 1997)

„Czvitkó Mihály Turján rendőrfőnök volt, én meg postás. Sógorságot tartottunk, mert a felesége Szép lány volt, a Maris. Vittem egyszer egy este a postai bevételt az állomásra, s talákoztunk Mihállyal. Hívott, forduljak be hozzá az irodájába, mert ügyeleteskedik. Postásegyenruha, bőrkabát és kamásni volt rajtam, hűvös október 17-e volt. »Tedd magad kényelembe!« – mondta. Kérdésemre, hol vannak a többiek, azt mondta: »Egyik elment haza, a másik erre, a harmadik arra.« Azt hiszem én, gyanút fogott mind, és szétszökdöstek. Ő nem hagyta el a helyét. Jó meleg bőrkabátom volt, levettem és a szék karjára tettem. A postától kaptam cipőt is, kamásnit is, jól voltam öltözködve. A családot előző nap már én is hazaküldtem Szenttamásra.

Minden rendőrágy fejénél volt szög, s rajta lógott egy-egy puska. Mondtam is neki: »Miért tartod itt szem előtt a puskákat, még rád törnek, és elviszik.« Még hozzá robbanógolyós (dumdum) puskák voltak. Valami neszre figyeltünk fel a folyosóról ott a turjai községházán, mire fölpattant az ajtó, s állig fölfegyverzett alakok szegeztek ránk a fegyvereiket. Német és magyar katonasapkáikra nagy vörös csillag volt felvarrva.

Száz szerencsém, hogy ott volt közöttük Milenko Miković, még iskolás diák, akivel jó ismerős voltam. Akik bejöttek, a Pavkov Žarko meg Skeleđić és Miković Jovica volt. »Šta je ovo?« [Mi ez?] – kérdeztem a Milenkót, mire ő: »Ti ćuti!« [Te hallgass!] Megrettenve hallgattam is egy rám meredő pisztolycső előtt, Mihályt meg megragadták, és valamivel hátrakötötték a kezeit. Kivitték a községháza udvarába, engem meg a Žarko Pavkov a postára kísért, fölébresztette velem a magyarországi postásasszonyt, és ránk parancsolt, nyissuk ki a postát. A főnöknő rémüldözve kérdezgetett, mi történik, de nem mertem szólni, csak azt, hogy semmi, semmi, csak nyisson ajtót.

Žarko mindjárt kitépte a postai huzalokat, összeszedte a viharlámpákat, pokrócokat, esernyőket, értékesebb ruhaneműt, ezt-azt, ami kellett nekik. »Imaš li pištolj?« [Van-e pisztolyod?], kérdezte tőlem, s nemleges válaszomra még hozzáfűzte: »Nemoj da najebeš, ako ti nađem, najebaćeš!« [Nehogy rá...sz, ha talállok nálad, rá..szol!] Az aprópénz a kasz-

szából nem kellett neki, »Mani u pičku materinu« [Hagyd az anyja pi.....ba!] – mondta. A nagyját kissé előbb küldtem el vasúton Szegedre.

»Ti se ništa ne boj, nek se ni gospoda ne boji, vama nećemo ništa!« [Te ne félj semmit! A nagysága se féljen. Titeket nem bántunk.] – mondta, amikor elindult a zsákmányával. Egy öreg bakterral találkoztunk, azzal ölelkezett, s amikor az öreg engem igazolni próbált mondván, hogy jó ember vagyok, senkit se bántok, és neki viszem a nyugdíjat, azt mondta: »Znamo mi bolje, nego ti!« [Jobban tudjuk, mint te!], és elment. Ekkor hallottam a lövést a községháza udvarán. Mihályt oda vezették ki, és ott tarkón lőtték akkor este.

A főnökasszony rimánkodott, ne hagyjam ott magát. Mentegetőztem, el kell mennem a kabátomért, de mire odaértem, a kabátom már nem volt meg, elvitték a partizánok.⁶² Csizmát, bőrkabátot hogyan vittek volna el. Soha nem tudtam meg, melyik lőtte le a Mihályt. A Nemeški, Miković Milenko, a szenttamási Miković tanító fia volt a Káposzta utcából. Amikor megláttam a Mihályt leterítve, elfogott a félelem, s azt néztem, hova bújjak el. A másik utcában laktam, de haza már nem mertem menni, se vissza a postásasszonyhoz. Átugrottam a falon a szomszédba. A Petar Drapšin anyja és nővére laktak ott egyedül. Lyukat fúrtam a szalmába, és behúzódtam, de egy kis kutya egész éjjel csaholt, nem hagyott nyugton. Alig vártam a reggelt. Amikor megvirradt, visszaneztem, Lis Ilija, a tollkereskedő éppen zsebelte ki a halott Mihályt.

Már egészen megvirradt, amikor megérkeztek kutyákkal a csendőrök Szenttamásról. Ott volt a turjai bíró, a Vujin Leso és a jegyző, Govorcsin Boldizsár.

Azon az éjszakán három szerbet is agyonlőttek. Maletin Cvetót, az 50 év körüli községi pénztárnokot, a félkezű Govorcsinovnak a Savo nevű vejét. A harmadik egy nyugalmazott altiszt volt, annak nem is tudom már a nevét.

Értesüléseim szerint Benkó Imre lőtte agyon még valakivel a Tošo Cvetnarovot.

Forgács Pétert egyszer az oroszok kivették a szerbek kezéből, de ahelyett, hogy elment volna, itt bujdosolt, amíg meg nem találták. A gimnáziumban volt bezárva, s ott verték agyon. Barátaival, a Kramer kendergyárossal meg a Nagy Jóskával nagy zsúrt csináltak a Mlakán, csendőrökkel hozták össze a szerb kurvákat. Úgy hallatszott, a Lekić Stanimir verette agyon, mert ott a feleségét állítólag megerőszakolták. Pedig az önként szokta magát adni tiszteknek, uraknak, meg aki kérte.

Hornyik Imre rendőr volt Turján. Még nőtlen. Elmenekült a karavánnal. Két lánytestvérrel azonban ott Turján csúnyán elbántak, megcsonkították, harapófogóval lecsipkedték a mellét és a községházán elásták a ganéba. Lányok voltak még. Olyan cigány elszármazások voltak ezek a Hornyikok. Az apjuk valódi rendes cigány volt, az anyjuk magyar. Szép fekete, barna lányok voltak, körülbelül 19-20 évesek lehettek. Az Ilka húgai voltak, ő mondta el ezt nekem. Az Imréjük 1913-beli, együtt voltam vele katona Szarajevóban, és ez a két lány

⁶² A bőrkabát iránti partizánigény, nyilván sok tapasztalat alapján a Délvidéken belekerült egy átköltött magyar katonadalba is. A *Pilótagyerek sose kesereg...* kezdetűnek a refrénjében ez a szövegrész is van: „Hoci a pipát, hol a bőrkabát? / Csapj föl öcsém pilótának, a rézangyalát!” Ez az utóbbi mondat így módosult: „Elvitték a partizánok, a rézangyalát!”

állandóan a csendőrökkel barátkozott a magyar időben. Úgy hallottam annak idején, azért vezették ki őket, mert hangosan szidalmazták és gúnyolták az utcán a szerbeket.

Ami a szenttamási honvédbevonulást illeti, a Hustyi Péter meg a Blazsanyik Géza nemzetőrök voltak. A bevonuló honvédek és az orvlövész csetnikiek tűzharca során érte őket találat. A Blazsanyik belehalt, a Hustyi felépült sebesüléséből.

Az 1944–1945-ös események vészterhes időszakában én már orosz hadifogoly voltam Odesszában. A dobszó behívóparancsára vonultam be, és csakhamar hadifogságba estem. Csak a fogságból szabadulva, hazatérésem után értesültem feleségemtől és népes rokonságtól az itthon lezajlott borzalmakról. A feleségem mondta el azt is, hogy a családomat is bekísérték a Zgoda-féle kocsmának az udvarára, ahol a rengeteg kitelepítésre ítélt, sorsuk alakulására váró családdal, télidőben fagyoskodó és reszkető emberek között, páváskodva le s föl sétáló szerbek szemrevételezéssel méregették a potenciális áldozatokat. Volt, akit megütöttek, akibe belerúgtak, leköpdösték és szidalmazták, de voltak emberek, főleg asszonyok apró gyermekeikkel, akiket ezek a szemrevételezők kivezettek a csoportból, kezességet vállaltak értük, és haza is vezették őket. A feleségemet egyik turjai ismerősünk látta meg, ismerte fel és vezette el a fiammal együtt haza. Így menekült meg a családom a kitelepítéstől távollétem idején.

Egy idő után a kivégzett, elűzött, kitelepített és elmenekült szenttamási magyarok és németek ingatlan vagyonát összeírták és államosították. Ezeknek az ingatlanoknak a legtöbbször a titói rendszer az »arra érdemes harcosok« és a népes balkáni telepes had között osztotta ki. A feleségnek bizonyult családi házakat pedig szabályos árveréseken adta el a község. Én is egy ilyen árverésen vettem meg a házam, amely a magyar időben egy német iparoscsaládé, a gyűjtőtáborok egyikébe elhurcolt Fiszter mesteré volt. A népes sváb család sorsáról néhány évvel ezelőtt értesültem, amikor az egyik, akkor még tizenéves fiú érett emberként, már felnőtt családjával nosztalgiautazáson járt a szülőföldjén Németországból. Többek között fölkereste gyermekkorra még meglévő emlékeit, így a szülői házat is, amelyben az új tulajdonosokkal (családom egyes tagjaival) és régi (még élő) szomszédaival le is fényképezkedett. De nemcsak az én házamnál, több helyen is történtek Szenttamáson ilyen nosztalgialátogatások.⁶³

⁶³ Ez a Szép Imre unokatestvérével, az azonos korú szintén Szép Imrével együtt több alkalommal is fogadta e sorok íróját, hogy egymás emlékezetét is serkentve elmondják népes rokonságuktól és ismerőseiktől begyűjtött információikat. Teljes nevük, sőt fényképük közlését is engedélyezték az általuk begyűjtött több mint két és félszáz személyre vonatkozó különféle adathalmaz hitelességének igazolására. Fáradtságos és lelkiismeretes gyűjtőmunkásságával a két idős ember nemcsak tanúként, de munkatársként is hathatósan segítette a kutatómunkát a különféle atrocitások számos áldozatának azonosításával. Az általuk közölt nevek és adatok a tanúk azonosítószámával megjelölve bekerültek az atrocitások változatai szerint elkészített áldozatnévsorokba.

SZÉP IMRE (SZÉP ISTVÁN FIA)
(SZENTTAMÁS, 1912 – SZENTTAMÁS, 1999)

„A negyvennégyben menekülő magyarok szekérkaravánjának ügyével kapcsolatban én két kocsit esetről konkrétumokat tudok. Az egyik: a csendőrök egy Pekać nevezetű tanyagazdát agyonlőttek (Slavkóé ma a tanya), mert nem akarta adni a fogatát a rendőrök, tanítók, tisztviselők menekítésére. A másik kocsit a Paroskától hallottam, hogy elvitték. Azt követően már én is elmentem, dobszóra berukkoltam. Azt gondoltam, inkább elmegyek, minthogy itthon agyonverjenek.

A községháza előtt gyülekeztünk és ültünk sokáig, mert még vonat se volt már. Amikor aztán lett vonat, ott az állomáson valami Kaplarski nevű patikust is agyonlőttek. Volt akkor már minden a nagy kavarodásban. Ahogy mentünk, Verbásznál egy nő ordított ránk a szerelvény mellől: »Kud bežite sad, jebó vas otac, kud sad bežite?« [Hova szöktök most, ba...on meg az apátok, most hova szöktök?] Olyan dühös lettem, hogy ha fegyverem lett volna, hát lelövöm. Pedig a háborúban végig nem lőttem agyon senkit. Fene tudja, hány nap meg hány éjszaka mentünk aztán a vonaton. Ígérték akkor nekünk azt is, hogy biztosan visszajövünk még, felszabadítjuk Szenttamást.

Hadifogolyként Temesvárra kerültem. Volt ott magyar, német, de még szerb is. Ez egy borzasztó nagy láger volt Romániában. Dróttal részekre volt szétkerítve. Az egyik részben ott volt a Hodoniczki Bocskor Misa. A Feri is velünk volt katona, de arra nem emlékszek, mi lett vele, haza azonban ő se jött soha. Misa a mellettünk levő ketrecbe volt bekerítve. Jött volna közelebb hozzánk a dróthoz, s mint a lipántos csirke beleragadt a sárba. Én meg a testvérem, a Bocskor Antal együtt voltunk egy másik – a Misáé mellett levő – blokkban, és mentünk volna át hozzá, de az ő nem engedett át. Misa ott úgy beleragadt a sárba, hogy képtelen volt kimászni belőle, arra már nem emlékszem, ki vitte el onnan. Antal ott sírt, látta a testvérét, és nem bírta neki segíteni.

Az én blokkomban 11-en voltunk szenttamásiak. Akkor dühöngött ott a tifusz. Mint egy szoba, olyan gödröket ástak, 7-8 méter hosszúak is lehetek. De mélyebbek is voltak egy szoba magasságánál. Még élő embereket is vittek oda, és csak dobálták őket bele. Egy szerb siránkozott ott: »To je moj komšija!« [Ez a szomszédom!] Sírt, mint egy gyerek. A gúnyjájért képesek voltak kivinni az elalélt, még élő embereket, hogy levetkőztethessék

és eladhassák ingét, gatyáját annak a magatehetetlennek, akit a tífusz már ledöntött. Csak elkezdtek fosni az emberek, és amikor kifosták magukat, már végük is lett. Volt ott még pestis is, meg hastífusz is. Amikor tele lettek a gödrök halottakkal, akkor rájuk hányták a földet, és egész halom emelkedett a tömegsír fölé. Mikor az oroszok megtudták, hogy jön valamilyen delegáció a Vörös keresztől, széthányatták azokat a dombokat simára, hogy ne látsszanak a testhalmok. Megérkezett egy nagy teherautó is, tele volt aggatva szalonnával, és beállt a fészerbe. A másik is megjött, abból meg egy szobába lapátolták egy fél méter vastag terítésben a borsót, csak úgy szállt belőle a lipé [lepke] meg a szizsik. Amikor a delegáció elment, a szalonnával megrakott teherautó is elment, biztosan azért, hogy előbb odaérjen a következő helyre, ahova a delegáció ment. A borsó maradt nekünk, de a levesbe már oly ritkán került, hogy úgy kiabáltak egymásnak a szemek.

Kátránytetős barakkunk volt, s arról literes üvegbe csurgattam esővizet inni. Kátrányízű volt, bűdös, de tisztábbnak gondoltam, mint a tábor ásott kútjának a vizét. Azért, mert ott a táborban százával temették el a halottakat. Mindennap meghalt körülbelül száz ember. Gyűjtőtábor volt. Minden nemzetből akadt, de magyar volt a legtöbb, német, bolgár, még orosz is. Azok között asszony, gyerek, minden volt. Akik a németek oldalán harcoltak, azokat családostul hajtották oda. Úgy mondták, kivégezni viszik őket.

Amikor a fogságból hazajöttem, nem bántottak, hanem a beszolgáltatások idején jó időre el kellett tűnnöm, ne találjanak se otthon, se az utcán, mert baj lett volna. Úgy hallottuk, szedték föl a halottakat, és vitték el innen a temetőből, nehogy a visszajövő magyarok rájuk találjanak.

Azt is tudni vélték többen, hogy a mai piactér betonja alatt is tömegsírok vannak. Az Ozren pék asszonyának az apja, az öreg Jutka zenész mondta el, hogy leszidta a szerb juhászt, ne legeltesse ott a birkáit a magyar emberek hasán.

Az öreg Jutka Istvánt nagyon összeverték a szerbek 1944-ben. Egyik még a lábába is belelőtt. Az Ozren akkor kimentette. Azzal zsarolta a lányát, ha nem megy hozzá, nem védi tovább az apját, hadd lőjék agyon, akik elvitték.

Gelányi Julis urát, Erdélyi Jóskát a Živko mészáros verette agyon, aki aztán élt a Julissal. Kovačić Živko volt a rendes neve. Ezt persze a nép szemére vetette a Julisnak aztán, amikor néhány évvel később súlyos rákban meghalt a szerbje. Úgy tagadta esküdözve, hogy vakuljon meg ő, ha az igaz. Meg is vakult nemsokára, és már vagy harminc éve él úgy, vakon.

P. Jucit Miković Danilo fenyegette meg elhurcolással, ha nem megy hozzá, mert korábban a Jucinak magyar csendőr szeretője volt. Szép lány volt, a magyar időben pénztárosnő a Hangya-boltban. Jóval később elváltak. Juci a családját magyarnak nevelte.

Kálmán Magdiért kimentek a szállásra, ahova kihajtották az asszonynépet kukoricát törni, s elvitték. Mert mesélte ott az asszonyoknak, hogy kileste a házukból, hogyan lőtték bele a partizánok tömegsírjukba a magyarokat, asszonyokat, gyerekeket is. Az én testvérem is ott volt kint, amikor elhurcolták a Schwarz-szállásról. Azt mesélte a nép, hogy mezítenül tartották fogva néhány nap, s az ment keresztül rajta, aki csak akart a partizánok közül. Közben ütötték-verték, s mondogatták neki: „Ezután mehetsz apácának.” Végül is agyonverték.

Zajgó Bori, rendes nevén László Borbála Kádas Jánossal élt először, később Trenka Glavics Misának is volt felesége. Mikor azt agyonütötték, szerb fiatalok hajtottak rá. Ezek aztán, a Pivnički Ilija meg a Čopó néven ismert Čorić Đuro annyira összeverték, hogy alig lehetett ráismerni, majd így összetörve fölakasztották. Abban a házban, ami most a Dosztán Janié a begluki piacnál. Borinak az anyja is Zajgó Bora volt, és egy első világháborús orosz fogolytól született ez a nagyon szép lánya. 20-21 éves lehetett, mikor ezt megtették vele. Az anyja élt a Fullajtár Vámos Antallal is. Nem tudok róla, hogy családja maradt volna.

A Palanački Leso kertjéből a magyarok portát osztottak ki Géza testvéremnek is, aki épített is rá házat. Még nem hurcolkodott be, amikor a fordulat bejött. Nem is volt itthon, bevonult. A Leso ekkor kiszedte belőle a villanyvezetékét, és a sajátjába szerelte, a házat meg eladta Bíró Antalnak, s fel is vette az árát.

Hallottam olyasmit is, hogy több koporsót temettek a szerbek kriptákba, de nem halottak, hanem dokumentáció volt a koporsókban, így rejtették el a magyarok elől a leleplező bizonyítékokat korábbi gazságaikról.

A Kurjački Arsen kocsmáros volt, a Velez Treszka kocsmáját tartotta. Nagyon hallatszott a népektől, hogy sok magyar vére szárad a lelkén. Nem is bírta végig ép ésszel, végül megbolondult, le kellett kötözni, úgy hurcolták el a bolondházba. Úgy látszik, így kellett vezekelnie bűneiért.

A fiatal Stevo Slavnić nevét is sokat emlegette a nép, hogy garázdálkodott. A járason gazdaember volt, perfekt beszélt magyarul is. Sokan Pistának becézték.

Šarčev Milivoj is rossz hírű volt a szenttamási és a dreai (Kutas) magyarok körében. A Szegedi úton, a pálinkafőző végében volt az apjának a háza. Körülbelül 1910-beli lehetett, de lehet, hogy fiatalabb is. Hallatszott, hogy a Jelóval ő is garázdálkodott Dreában. Meg az is, hogy a Pentz Kornélt ő üttette agyon.

Volt még egy garázda nő, a Nina kocsmárosné. A háza ma a Tojzán Fercsié. Az urát kivégezték a magyarok, s ezt megbosszulandó garázdálkodott 1944-ben az asszony.

Elmondom még, hogy katonai szolgálatom alatt kinek a sorsáról értesültem.

Király Istvánt a felvidéki Lelédnél géppuskájával együtt találata érte, és elesett honvédként. Korábban, még idehaza dr. Nagy Iván⁶⁴ újságját árulta.

Két azonos nevű földim is bajba került, elveszett ott Lelédnél. A Herpai melléknevű Tojzán Antal és a Rigó melléknevű Tojzán Antal ott esett hadifogságba.

Van értesülésem Jelo ügyéről is. Egy idő eltelte után már a jobb belátású szerbek is megsokallták a vérengzését, s kérdezték, hogy ki volt a fia, hogy olyan sok embert kellett kivégezni miatta.

Én is ott voltam 41-ben, amikor vártuk a magyarokat, így láttam a lelőtt nagy és kövér asszonyt, hallottam a halálhörgését. Volt egy szerb zsandár is a halottak között. Én már a lövések után értem oda.

Nem tudom, mi lett a Piontek gyerekekkel, aki föladta a kendergyárban bujkáló turjai legényeket. Nem tudom, hogy kivégezték volna, hihetőleg Magyarországra menekült.

⁶⁴ Nagy Iván a két háború közötti idők egyik vezető délvidéki politikusa, szélsőjobboldali. A háború végén elmenekült, és haláláig San Franciscóban élt álnéven.

Egy másik hóhér a csempe szájú Lazo Gavanski is csúfosan, családjától elhagyva, más istállójában rothadva, saját mocskában pusztult el. Ha jól emlékszem, fia is, lánya is volt.

Benkó Vince vezette fel a honvédeket a szerb toronyba. Rettenetes ember volt. Csoda, hogy élve maradt.

Forgács Péter szép, derék, előkelő, eléggé gögös, gazdálkodó kupecember volt, 40 év körüli, vadász is. Azt is beszéltek, hogy egy ideig a tuki nádasokban bujkált, ott fogták el.”⁶⁵

⁶⁵ Szép Imre a másik Szép Imrével együtt több alkalommal is fogadta kálvária melletti házában e sorok íróját, hogy elmondják számos rokonuktól és ismerőseiktől begyűjtött információikat. Teljes nevüknek, sőt fényképüknek felhasználását is engedélyezték az általuk begyűjtött több mint két és félszáznyi név és ezekkel kapcsolatos adattár hitelességének igazolására. Fáradságos gyűjtőmunkájával a két idős ember tanúként és munkatársként is hathatósan segítette a kutatást a különféle atrocitások számos áldozatának azonosításával. Ezen adatok a tanúnk azonosítószámával megjelölve beépültek az áldozatnévsorok valamelyikébe.

SZÉP LÁSZLÓ
(SZENTTAMÁS, 1935)

„Apám postás, levélkihordó volt Turján a háború alatt. Abban az időben anyámmal a Petőfi Sándor utcai házunkban itt laktunk Szenttamáson, mert Turján nem volt magyar iskola. Csak szünidőben mentünk át rövidebb-hosszabb időre apámhoz, Turjára. A magyar idő utolsó napjaiban ment el dobszóra az apám a honvédséghez, s mi anyámmal ketten maradtunk, vártuk be az orosz átvonulást és utána a rendszerváltást. Gyerekkoromból emlékszem, hogy a magyar Tuk több utcájából, így a miénkől is egész utcasorból fegyveres partizánok hajtottak be minket, magyarokat pár napi étellemmel és váltásnyi ruhával a hónunk alatt egy kocsmá udvarába.

Ott fagyoskodtunk télvíz idején az udvaron, és vártuk a kocsmában ítélező partizánok döntését, hogy megyünk vagy maradunk. Közben sok helybéli szerb járkált le s föl közöttünk kiválogatva és elvezetve egy-egy családot. Felnőtt férfiak nemigen, csak öregek, nők és gyerekek voltak a befogottak között. Hajnal felé anyámat felismerte az apám egyik turjai szerb ismerőse, s rákérdezett, mit keres ott, amire persze nem tudott anyám válaszolni. Ez a szerb aztán kivezetett bennünket, s elküldött haza. Csak később tudtuk meg, hogy az oda begyűjtötteket, ha éppen nem állt jól értük senki, mind kitoloncolták Magyarországra, s házukat, vagyonukat »érdemes« vagy telepes szerbeknek osztották ki azután, hogy a hajcsárok már előbb szétlopkodták belőlük az értékesebb holmit. A mai Petőfi Sándor, az Ady Endre, a Kis utca és Dubrovnik utca szinte minden házának lakói össze lettek szedve, egészen a Csányi sarokig, illetve a Szkopje utcáig.

A mi családjunkat nem érte túl súlyos atrocitás. Anyám testvérét azonban igen. Lányuk, Rozi már férjénél volt a Lencsárnál, aki honvéd volt, az idősebb fiukat besorozták a Petőfi brigádba, mire a többször is meghurcolt édesapa az anyával és a fiatalabb, tízéves fiúval Magyarországra lett toloncolva.

Édesanyámtól, de másoktól is hallottam, hogy Maričić Ilija Čaruga és későbbi felesége, Cvetnarov Danica Gavanski Miletával együtt a vérbíróság tagjai voltak. Azután, hogy apám hazatért a hadifogságból, a mai Laza Kostić utcában árverésen a községtől megvette egyik

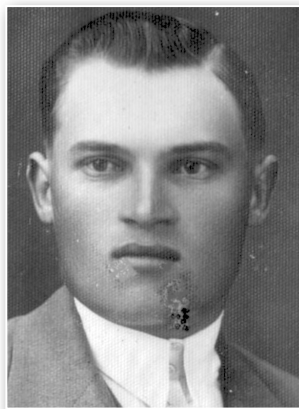
kitoloncolt helybéli sváb család házat. Sok év után ez a sváb család egyszer haza is látogatott. Az ember megnézte még egyszer jól magának a házat, amelyben felnőtt. Fényképezgetett az udvarban, a családtagjait is a régi szomszédaival és az anyámmal meg a feleségemmel együtt, majd megköszönve a vendéglátást távoztak.

Érdekesnek tartom itt még elmondani, hogy a jelenlegi bírósági épület (egykori Dunderski-ház) alatti egyik befalazott pincehelyiségben az 1979–1980. évi adaptáláskor a Május 1. Építővállalat munkásai néhány koporsót és több, szabálytalanul egymáson heverő csontvázat tártak fel az alagsor felnyitásával. A belügyesek elrendelték a hely sürgös betömését törmelékkal, valamint a bebetonozását. Joggal feltételezhető, hogy az egykor dúsgazdag bácskai nábob családi kriptájának koporsói közé a házat elkobozó új hatalom 1944 őszén elevenen falazott be ártatlan áldozatokat. Onnan az egymáson összevisszaságban heverő csontvázak, de a belügyesek kegyeletsértő sürgös rendelete is megerősíteni látszik a feltételezést.”

A kitoloncolt Fiszter család nosztalgiaúton levő tagjai egykori szenttamási családi házuk új gazdáival és a régi szomszédokkal (A szerző gyűjteményéből)

SZÉP MÁRTON
(SZENTTAMÁS, 1912 – SZENTTAMÁS, 1996)

„32 éves voltam, amikor bejöttek az oroszok. Magam sem tudom már, hogyan, de sikerült elkerülnöm a SAS-behívók és a dobszó hívását is. Kinn, a tanyavilágban, a kukoricatörésben nem voltam szem előtt még a szerb embervadászoknak sem. Így nem voltam az események közvetlen érintettje, csak rokonaimtól, szomszédjaimtól és munkatársaimtól tudhattam meg részleteket olyan ismerőseimről, akiket elsodort a háború szele.

Martinecz Péter unokatestvérem fogatos kocsival bement Óbecsére szétnézni. Ott a magyarok besorozták kocsistul-lovastul. Sok más, főleg óbecszeiekével együtt a kocsiját megrakták összeszedett leventékkel, és a menetet útnak indították Szenttamás felé. A szenttamási Szvatar-malomig Péter hajtotta a kocsit. Ott a karaván a leventékkel megszállt éjszakára, Péter pedig hagyva kocsit-lovat kiosont a táborból, s gyalog jött ki hozzánk a tanyára. Később azonban mégis bemerészkedett a faluba, mert egyszer csak eltűnt, és soha senki nem látta többé.

Rencsár István, a Martinecz 33 éves gazdálkodó vőtársa, Antal fia a szomszédos tanyát bérelte. Lóháton indult el a faluba megnézni a szüleit. Szenttamás alatt találkozott Martineczcel, aki le akarta beszélni őt, ne menne be, mert ott szedik össze az embereket és a kocsikat, lovakat. Rencsár hajthatatlan volt. Lovát ugyan átadta vőtársának, vigye vissza a tanyára, ő majd gyalogosan belopakodik a szüleihez, és még az éjszaka kimegy vissza a tanyára. De bizony egy hét múlva sem érkezett ki. Valahol elkapták, és azóta nem látta senki.

A Paczek Péter 35 éves napszámos is sógorom volt nekem. Anyám egyik férfitestvérének a lánya, Tojzán Fűtő lány volt a felesége. Az embervadászat idején egy este hiába várták haza. Többé nem látta senki.

Lacza Vince (1909), Ferenc és Zóni Franciska 35 éves nőtlén fia dobszóra vonult be a honvédséghez. Ubornyai Antal szerint Vince hadifogságba esett, de egy német tisztel megszökött, és gyalog indultak el hazafelé Tompánál. Valószínű, hogy portyázó partizánfegyveresekre futottak rá, mert Vince soha nem érkezett haza a szüleihez. Vince a sógorom volt, nejem testvérbátyja.

Lacza Ferenc (1907), Ferenc és Zóni Franciska 37 éves nőtlen fia, testvéröccsével, Vincével vonult be. A Süge Matyi apja mondta, hogy együtt estek orosz fogságba, együtt is szöktek meg, és bujkálva igyekeztek hazafelé, de Szabadkán elfogták, és egy táborban, hastífuszban halt meg. Ferenc az idősebb sógorom volt, feleségem fivére.

Kuglicz Jánosné Halla Erzsébetet, olyan 30 év körüli háziasszonyt három apró gyermeke mellől hurcolták el a szerb fegyveresek. Kivégezték. Valószínűleg nyilas volt. A férje túlélte, mert csak jóval később érkezett haza a hadifogságból.

Király Imre 33 éves falverő, négy gyermek apja két testvérel együtt vonult be a honvédséghez dobszóra, közülük azonban csak a legidősebb, József, a nagynéném férje tért haza, a középső, István, egyesektől úgy tudjuk, elesett a fronton, mások szerint itthon végezték ki. Imrét, a legfiatalabbat meg fejdázások fogták el.

Király István 42 éves napszámos, két gyermek apja, egyesek szerint a fronton, Lelédnél (szlovák nevén Helemba) esett el, mások szerint meg hazafelé elfogták, és itthon végezték ki.⁶⁶

Vörös István (1904) szegény, 40 éves munkásember, három gyermek apja, 1944 őszén családotul beiratkozott a Nyilaskeresztes Pártba a beígért földosztás reményében, majd dobszóra bevonult a honvédséghez. A fordulat után őt nem találták meg, de 40 éves feleségét, 19 éves fiát és 17 éves lányát a fehér karszalaggal jelölt kukoricatörő kényszermunkások közül halálba hurcolták. Csak a mintegy tíz év körüli kislányát találta életben, amikor hazatért a hadifogságból. Neki akkor már nem lett nagyobb baja a nyilassága miatt. Nem tudom, mi lett vele hazatérése után, nemsokára valahova eltűnt.

Zóki Ferenc 35 év körüli szobafestő, majd vendéglős, Tojzán (Csonka) Etel férje. Büszke, családtalan magyar ember volt. Őt a szerbek elhurcolták és kivégezték, feleségét pedig kitoloncolták Magyarországra, hogy elvehessék a kocsmájukat és a házukat. Az asszony később hazajött, itt férjhez ment, s pereskedett is kisajátított házáért, vagyonáért, de nem sikerült visszaparolnia.

Trenka Glavics Mihály, magyarosított nevén Tavaszki kivégzéséről is tudok. 28 éves napszámos volt, amikor elhurcolták. Egy kislány, a Rózsa apja. Lánya később a menyem lett.

Kivégezték a Hustyi Pisti haladottan terhes fiatal feleségét vagy élettársát, a húsz év körüli Kuglicz Ilonkát, továbbá egy másik rokonom, a Szép Maris férjét, Czvitkó Mihály sógort. Ő Turján rendőrfőnök volt, a turjai partizánok rajtaütéssel végeztek vele pár nappal az oroszok bejövetele előtt. A három Rajda testvért: Pétert, Jánost meg Sándort, nemzetőrségük miatt. A Briják Zúgó Gyula rendőrt meg az egyenruhájáért.

Ő szintén távolabbi sógorság volt. Tovább is sorolhatnám. Számos olyan szenttamásiról tudok, aki rémületében még be se várta a fordulatot, családotul elmenekült. Akadtak viszont többen, akik maradtak, például az Eper vagy Tyúrom Tamás, akit úgy összeverték a gimnáziumban vagy a községházán, hogy félúton hazafelé temetősi házáig összerogyott

⁶⁶ Feltételezhető, hogy két szenttamási Király István is áldozatul esett a háború végi események során. A *Béke poraikra...* című dokumentumkötet említi ilyen néven egy szenttamási személyt, aki Helemba helysénél elesett (Bús–Szabó 2001, 681.). Mészáros Sándor *Holtta nyilvánítva* című kötetében névsort közöl „egyes”, feltehetőleg kivégzett nemzetőrökről, amelyben szintén szerepel egy ilyen nevű személy (Mészáros 1995, 165.).

szétronszolt kéz- és lábujjai feletti fájdalmában, s hajnal lett, mire haza kúszott-mászott. Utána hosszú hónapokig nem mert kimenni az utcára, nehogy ismét összetalálkozzon a kízóival. Még hátborzongatóbb volt a Rencsár Tamás bácsi esete. Ő valójában a másvilágról tért vissza. Hozzáköötözött halálba menő társai fölfogták előle a neki szánt lövéseket, és belökték a tömegsírba. Onnan mászott ki haldokló társai alól ingben-gatyában, és menekült haza az éj fedezékében, s bujkált padláson, kemencében, szalmakazalban. Ő élete végéig nem hagyta el a házat, még személyazonossági igazolványa sem volt egészen haláláig. De ütöttek-verték és kínoztak, s utána kivégeztek asszonyokat is. Sokáig suttógó beszédtema

A háború utáni katonai közigazgatás első szenttamási székháza, az ősi Dunderski-ház (ma bíróság). Befalazott alagsorbejárata mögött adaptáláskor néhány koporsót és több, szabálytalanul egymáson halomban fekvő emberi csontvázat találtak az építőmunkások. A belügyi szervek utasítására történt gyors betömés és befalaztatás alapján feltételezhető, hogy 1944 őszén elevenen falazott be itt a családi sírboltba áldozatokat az új hatalom (Ternovác István felvétele a szerző gyűjteményéből)

volt a Major nyomdász Adéljának, a Bóha Julcsának, Zajgó Borának, Kálmán Magdának és másoknak a halálra kínzása, megcsonkítása, kivégzése is.

Guzsella mester, Csizmár Pisti meg Gál István kőművesek velem dolgoztak a háború után évekig egy vállalatnál. Beszélgetéseink során néhány elejtett szavukból megérthetem: őket mint temetősooriakat szinte ügyeletesként tartották számon a partizán fegyveresek, egy-egy sortűz után hajtották őket betemetni azokat a kisebb gödrökbe lőtt áldozatokat, akikkel előbb a nagyobb tömegsírt betemették, azzal, hogy tartsák a szájukat, mert ők is könnyen odakerülhetnek.”⁶⁷

⁶⁷ A tanú mintegy félszáz ártatlan áldozatnak a nevével, adataival és sorsa leírásával járult hozzá azonosításukhoz. Ezek az adatok tanúnk azonosítószámával mind beépültek az e kötet zárórészében mellékelt áldozatnévsorok megfelelőjébe.

SZÉPNÉ SIMONYIK ILONA
(SZENTTAMÁS, 1911 – MAGYARKANIZSA, 1995)

„1941 áprilisában, nagyhéten suttofta már a nép, hogy »nemsokára jönnek a magyarok«. Húsvétra jöttek is. Kézen fogva akkor hatéves kislányomat én is az asszonyok után eredtem a vásártéren át a főutcára. Akkorra már haladt a honvédmenet tömött sorokban a központ felé. A gyalogjárdákon, mind a két oldalon szenttamási magyarok, főleg asszonyok, örömjongva fogadták őket. Többen a menetoszlopot a járdán követve haladtunk szintén a központ felé. A Manojlović és a Mrđanov saroknál voltunk éppen, amikor a házak padlásáról mindkét oldalról és a templomtoronyból is löni kezdtek a csetnikek a honvéd menetoszlopra. A katonák gyorsan fedezékbe, majd támadásba mentek át, de az első meglepetéssortűz már megtette a hatását. Két nemzetőrt, a Blazsanyik Géza 55-60 éves édesapját és társát, Hustyi Pétert láttam ott az út mellett leterítve, és egy magyar honvédet is. Később megtudtam, hogy még vagy három honvéd esett el az orvtámadásban, de a Hustyi az életben maradt. Volt sebesült is mind a honvédek, mind pedig a báméskodók között. A nagy zűr és sivalkodás közepette látva, hogy kislányom nem sérült, kézen ragadva őt a legrövidebb úton, lélekszakadva menekültünk haza.

A férjem és a testvéröcsém is iparendélyt váltottak ki a magyar időben, és iparosként dolgoztak a SAS-behívók átvételéig, majd be is vonultak a honvédséghez. Ez volt a szerencsénk, mert mindkettőjüket, de főleg az öcsémet keresték halálra többször is nyilassága miatt. Nem is mert hazajönni Magyarországról, csak Óbecsére, a szüleinkhez egy-egy napra szökve, ide, Szenttamásra soha. Apámnak voltak kapcsolatai, s ezeken keresztül az öcsém családját is átvitték Bácsalmásra kocsival, lovakkal és tehénnel utánuk. Indulótökének. A férjem is ott bujkált a bácsalmási szőlőkben az át-átcsapó, ott is razziázó partizánok elől, de amikor értesült a magyarirtás és a terror alábbhagyásáról, úgy döntött, hazajön. Jól tette, akkor már nem kereste senki.

A korábbi időben, a német és a magyar csapatok kivonulását követően zűr volt nálunk is. Az oroszok bejövetelekor elhagytam a két gyerekkel a becsei főút melletti házunkat, és özvegy anyósomnál húztuk meg magunkat a Tuk végében. Néhány nap múlva hazabátorodtam körülnézni. Volt is mit látnom. Valami orosz tisztikar telepedett le a házunkban, és

nagyon megörültek, hogy hazamentem, mert én főzök majd nekik jó ételt. Vonakodásomra, hogy nincs miből ennyi emberre, és hogy a gyerekeim se nincsenek itthon, megnyugtattot a vezetőjük, hogy ne féljek, lesz itt miből főzni, és a gyerekeket is hazahozzák, menjünk csak el értük.

A fiam 13, a lányom 9 éves volt akkor. Mire hazavittek bennünket, egész rakás lelőtt baromfi volt már a gangban, és erősen sürgölődtek néhányan egy disznó boncolásával, és még kettőt hajtottak be az ólba, amely üres volt akkor. Hoztak egész kanna zsírt, zsák cukrot, szalonnát és sok-sok mást is. Ital is volt, amit csak a szomszédoktól összeharácsolhattak. De más helyektől eltérően fegyelmezett tiszték voltak nálunk, így kilengések nem történtek. Igaz, előfordult, hogy itt-ott sáros csizmával feküdt be egyik-másik a vetett ágyba. A sok munkán, főzésen, mosáson, takarításon túl annál nagyobb bajunk nem esett, hogy jól megtetvesedtünk. Hosszú időbe telt, mire megszabadultunk a férgektől.

Amíg az orosz tiszték nálunk laktak, a helybeli razziázók békén hagytak minket. Azután kezdődött a kálváriánk, ahogy azok továbbvonultak a fronttal. A magyarok harc nélkül adták fel a várost, hogy a civil lakosságot ne tegyék ki veszélynek, nem így a németek a csatorna déli oldalán. Néhány szomszédos házat még el is találtak a visszalőtt német gránátok. Az oroszok átvonulása után viszont elszabadult a pokol. Egy-két érettebb férfi kíséretében taknyos fiatal szerb kölykök puskákkal a hátukon, nagy, vörös posztóból kivágott csillagokkal a sapkájukon minden éjjel – néha egy éjjel több csoport is – razziázott, randalírozott a védtelen, megfélemlített magyarok házáinál. A mi házunkon is rajtaütött egy ilyen csürhe a Lepi Lazo vezetésével. Akkor még nem, később tudtam meg, Lazar Medurić volt az igazi neve, a Lepi (a Szép), a közismertebb ragadványnév volt. Fegyverkeresés ürügyén törtek ránk, és miután a két gyerekkel a falhoz állítottak, feltúrták az egész házat. Kiforgatták a szekrény- és asztalfiókokat, felemelgették az asztal- és polcterítéket, minden zugot átvizsgáltak. Egyik 17 év körüli lány, Lenka Cvetnarov – később úgy jó 15 év után a bíróságon felismertem, ott dolgozott – felemelte a 14 éves fiam bőrtáskáját, amit az apja hozott neki Pestről, kirázta a tartalmát, a magyar tankönyveket és irkákat és a töltőtollat. A tollat felvette és a táskával együtt elvitte. Kevés pénzünket is elvitték.

A razziázás és a gyilkosságok zömének végén még egyszer ránk törtek. Kora este, lámpagyújtás idején, egyszer csak minden utcai ablakon bedobott téglák törtek be az üveget, be is lóttak a plafonba, és kiabáltak szerbül, hogy meneküljünk, mert ránk gyújtják a házat. Ennek nyomatékosságára kívülről meggyújtották a függönyöket, és így ők láttak minket, mi meg őket nem, s minket céloztak meg tégláikkal. Rémműlten, gyerekeimet magam előtt tolva kimenekültünk a házból, és a kertkerítésen át a szomszédban bújtunk meg. Másnap reggel a szomszédokkal mentünk át megnézni, mi történt otthon, hát volt is mit látni. A két tele szekrény ruha, az ágynemű, az éléskamrából a sonka, szalonna, liszt, mind-mind el lett lopva, csak az üres ház maradt. Úgy kaptunk a szomszédoktól, rokonoktól egyet-mást, hogy ne haljunk éhen, legyen váltás ruhánk és legyen miben aludnunk.”

SZ. MÁRTON

(SZENTTAMÁS, 1924 – SZENTTAMÁSI TANYAVILÁG, 2000)

„1944. november 16-án fegyveres partizánok szedtek össze minket, környékbeli tanyavilági, a honvédséghez még be nem rukkoltatott fiatalokat korosztályra való tekintet nélkül, ha szemrevétele útján, testileg fegyverforgatásra eléggé fejlettnak találták az elfogott legényt. A rengeteg erőszakkal összeterejt fiatalot aztán Topolyára, a városháza udvarába hajtották, és kioktatták, csak úgy bizonyíthatjuk, hogy nem vagyunk fasiszták, ha önként fegyvert fogunk, és megyünk a frontra a fasiszta németek és magyarok – közöttük berukkolt apáink, testvéreink – ellen.

A sok-sok megrémült gyerek – akadt közöttünk több 16-17 éves is – persze, hogy nem tolakodtunk a puskákért és a frontra. Nagyon kevés volt, aki tényleg önként lépett ki a sorból, hogy a frontra akar menni. A sok huzavona után egy partizán az udvar közepén végiglépdelve a tömeget kettéosztotta, és azt mondta: „Ez a fele Petőfi brigád, emez meg a munkásszázad lesz!” Én a munkásszázad felén álltam.

Ezután november 19-én Kishegyesre hajtottak bennünket gyalog, majd Szeghegy és Bácsfeketehegy után Verbászra. Másnap innen Kucorán⁶⁸ [Kucura] át Torzsára [Savino Selo]. Reggel 8-kor indítottak el bennünket, és este 6-ra értünk oda. Ez egy körülbelül négyezer lelket számláló, túlnyomó többségében német, mintegy tízszázaléknyi szlovák és ukrán lakosságból álló község volt. A németek már össze voltak szedve onnan, és el lettek terelve a szeghegyi lágerbe. Tele volt partizánokkal.

Másnap reggel azt a munkát kaptuk, hogy szedjük össze a faluban szerteszt kószáló vagy még istállókban és ólakban található jószágot, és a még valamelyik zugban megbúvó embereket is, élőket vagy holtakat egyaránt. Másnap egy hegyesi fiúval el lettünk küldve tűzifát keresni a konyhára. Egyik üres házban felmentünk a padlásra is, mert valami pokrócféleség után is kutattunk takarónak, mivel éjjel már nagyon fáztunk. Ott a padláson valami ruhafélét találtunk a kötélén lógni, s közöttük a horogfán ott lógott egy idős néni is már megfeketedve a fagytól. Jelentettük a parancsnoknak, hogy találtunk egy halottat. Másnap egy másik háznál még élő, ágyban fekvő, de már haldokló öregasszonyt találtunk. Többször is elnyöszörögte: »giesst Wasser!« [önts vizet!], meg a »bitte« [kérlek] szavakat, mire megértettük, vizet kér. Az ágya melletti széken állt egy kancsó, de bele volt fagyva a víz. Ezért nem tudott vizet önteni magának. A partizánok aztán parasztkocsira tették, és elvitték valahova.

Több helyen találtunk jászolhoz kötött, éhen összerogyott vagy már el is pusztult jószágot. Szedették össze, és nagy magtárhelyiségbe hordatták velünk azt a használható holmit, amit német gazdáik elhurcolása után a szomszédos falvak szerb lakossága a jószágok javával együtt szét nem lopott. Mert ilyen karavánokkal is találkoztunk. Bútorral, ágyneművel, szerszámmal és egyébekkel megrakott szekerek egész sora utánuk kötött lovakkal, szarvas-

⁶⁸ Kucora összlakossága valamivel több mint négyezer volt, kétharmada ukrán, a maradék kb. egyharmada német és némi magyar. Történetét – a negyvennégyes népiirtás eseményeivel együtt – Lányi Irén dolgozta fel (Lányi 1999).

marhákkal vonult ki a faluból a szomszédos szerb falvak irányába. A ház borospincéjében hiába ütöttek csapra egy hordót a partizánok, nem folyt belőle a bor. Gyanút fogtak, és szétszedették velünk. Tele volt rakva végruhával, meg néhány szépen megmunkált faládikó is volt benne. Munka közben állandó fegyveres őrség kísérgetett bennünket, mindig kettesével. A faládikókat őrünk magukhoz vették és elvitték, nekünk meg megparancsolták, hogy a ruhaöngyölegeket hordjuk be a raktárba.

Kegyetlen, kemény munkát követeltek meg tőlünk virradattól sötétedésig éhesen, összefagyottan. S ha e körülményekre panaszkodni mertünk, szemünkbe nevetve léptenyomon hangoztatták: »Aki nem akar fegyverrel küzdeni a fasiszták ellen, az végezze a piszkos munkát éhen.« S azzal is fenyegetőztek, ha ezzel a munkával végzünk, a frontvonalra visznek bennünket lövészárkokat ásni. Ilyen borzalmas körülmények közepette és a kilátástalan jövő hallatán sorstársaim vagy az egyik, vagy a másik végletben kezdtek gondolkodni. Vagy megszökni, vagy a frontra menni, de innen el, minél messzebbre. Sokan a csapatból jelentkeztek a frontra. Azok kaptak is 1-2 nap pihenőt, jobb kosztot, s utána már vitték is őket. Nekem nagyon elegendő lett az effajta lelkesítésből, s úgy határoztam, nem vagyok még túl messze hazulról, megszököm.

Csoportom néhány tagjával összeszövetkezve úgy döntöttünk, megszökünk, mert egy-egy ilyen megalázó fegyverbe hívás után még kíméletlenebbül hajtottak bennünket, fegyvertől idegenkedőket éjjel-nappal, szinte megállás nélkül. Zsákolattak velünk búzát a magtárból, lisztet a malomból katonai teherautókra, és vitték az oroszoknak. Még a kenderkóc bálákat is elhordták a kendergyárakból. Két kutas barátommal, Kádas Istvánval és Czérna Károllyal meg is szöktünk. Bujdosva, éjjelenként haladva, nappal szárkúpokba bújva, két éjszaka után, karácsony estére haza is érkeztünk. Árpaaratásig aztán otthon a család bújtatott bennünket. Úgy látszott, elmúlt már a veszély.

Az árpát arattuk éppen a feleségemmel, amikor odaért egy kocsni két fegyveres partizánval és az én megkötozött Czérna Károly barátommal. Tuszkoltak is fel melléje a kocsira, de a feleségem könyörgésére mégis megengedték, hogy bemenjek a tanyára megmosakodni, felsőt venni az ingre, gatyára és valami útravaló ételmet egy tarisznyába. Ezután azonban gyorsan fölültettek a Károly mellé, és mentünk a Kádasért. Valahogy mégiscsak kitudódott, hogy mi hárman együtt léptünk le. Engem nem kötöztek meg, de a Kádas nyakaskodva ellenkezett, mire őt is megkötozték.

Azt mondták, Szeghegyre visznek bennünket kihallgatásra, hogy igazoljuk, miért is vagyunk mi itthon. Szeghegyen egy ideiglenes zárkaul szolgáló nagy istállóba zártak bennünket fegyveres őrrel az ajtó előtt, és csak hébe-hóba kaptunk valamit enni. Se nem bántottak, se nem hallgattak ki bennünket. Néhány nappal később fölvittek bennünket Szabadkára, s ott megint bezártak. Három napig voltunk ott, s közben nagyon féltem, hiszen tudtam azt, és mondogatták is, hogy valamiféle katonaszökevény vagyok. Senki nem lett itt sem kihallgatva közülünk, s azt se mondták, mi lesz velünk. Csak ott voltunk. Harmadik nap este, úgy 9 órakor engem kihívott egy partizán, kezembe nyomott egy elég súlyos, ládaszerű koffert, és rám parancsolt, hogy menjek vele, és azt vigyem.

A Sárgaházba mentünk. Ott egy hosszú folyosón letétette velem a ládát, és ráültetett. Ő meg bement egy közeli irodába. Kamasz, fegyveres szerb kölykök jártak fel s alá a folyosón, fricskálták nagyokat röhögve a fejemet, én meg el nem tudtam képzelni, mire megy ki ez a játék. Amikor aztán beszólitottak oda, ahova a fegyveres kísérőm előbb már bement, egy komoly, idősebb ember ült az íróasztalnál, és szigorúan rám kérdezett: »Maga katonaszökevény?« »Nem vagyok én! – válaszoltam – Az árpaföldről, aratásból szedtek fel, máig sem mondta meg senki, hogy miért.« Nem akartam tudni sem arról, hogy én el lettem volna már víve, és onnan megszöktem, sem arról, hogy utána jó fél évet bujkáltam. »Miért volt otthon? Miért nem vonult be a többivel?« – faggatott tovább. Nem akartam tudni semmiről. Azt mondtam, engem eddig nem keresett, nem is hívott senki. Nagy szerencsém volt, hogy az árpaföldön engem fölszedő két partizán is csak azt jegyezte föl rólam, hogy elfogásomkor éppen árpát arattam. Nézegette, forgatta az ember a papírjaimat, majd ezt mondta: »Ez idáig mind stimmel, mától viszont katona vagy!«

Közben sok embert láttam megbilincselve, összeszíjazottan, s nagyon be voltam gyulladva, hogy én is közéjük kerülök. Ezután visszaküldtek oda, ahonnan jöttünk, de már kíséret nélkül. Az ör be is engedett, s bezárta mögöttem az ajtót. Tizenhárman voltunk ott, abban a cellafélében 12-13 napig, amikor egy éjszaka belöktek egy részeg oroszot közénk. Amikor kijózanodott, kérdezte, hol van. Mondtuk neki, hogy a börtönben. Megkérdezte, miért vagyunk mi bezárva, de mivel senki sem tudott neki erre válaszolni, erre az orosz begurult, és elkezdte rugdosni a cellaajtót, levetette köpenyét, amely alatt rangos tiszti egyenruha volt rajta, pisztollyal az oldalán, amit el sem vettek tőle, amikor belökték közénk.

Fegyverét előrántva ránk parancsolt, hagyjuk el a cellánkat, őreinket pedig a feletteseikhez hajtotta, akiket aztán felelősségre vont, miért tart bennünket fogva. Amikor azok nem adtak neki kielégítő választ, megfenyegette őket, hogy azonnal engedjenek minket szabadon, mert ha még egyszer itt talál bennünket, megjárják.

Az orosz tiszt távozása után minket nyomban kikísértek a kishomoki iskolába. Ott minden alj és takaró nélkül a padlón fekvődtünk, és egyetlen éjjel tele lettünk tetűvel meg poloskával, előttünk ugyanis orosz katonák voltak oda beszállásolva, jó fél évvel korábban. Kishomokról Újvidékre vittek bennünket. A Czérna Károly ott már nagyon rosszul volt. A több mint féléves tortúra és bujdosás teljesen levette lábáról. Halálos végű tüdőbajával bevitték a kórházba. Minket meg helyszűke miatt újra marhavagonokba raktak, és visszaküldtek Verbászra.

Verbászról aztán Kádassal és egy Bodza nevű kishegyessel ismét megszöktem. Ezután még egy jó hónapot bujkáltam a szüleim által bérelt sváb tanyán, a legkülönfélébb helyeken, a padlástól a disznóólón át a kukoricaföld ciroksorának tövéig.⁶⁹ Végül is belefáradva az örökös rettegésbe, bujkálásba, elmentem Verbászra a Tessényi orvoshoz, tőle aztán kaptam egy olyan orvosi papírt, mely szerint alkalmatlan vagyok katonának. Ezt később a katonaorvosok is elfogadták.

⁶⁹ Abban az időben a kisbirtokosok a kukoricaföldjeiken, általában a mezsgyeszélien söprűcirkot ültettek igen sűrűre, aminek szárát töréskor a kukoricakévék bekötésénél kötél gyanánt használhatták. E sűrű növényzet tövében igen jól el lehetett rejtőzködni.

Az öcsém 17 éves volt, őt és Gyurián Andrást, a vele egyidős barátját már nem a munkásszázadba, hanem egyenesen a frontra vitték. Gyurián a Ferdinár-tanya kocsisának volt a fia, gyengébb testalkatú fiú, akinek az egészsége nagyon megromlott. Eszék alatt szöktek meg, és ki tudja, milyen módon, de főként gyalog jutottak haza, utána meg disznóól alá ázott bunkerban vészelték át a telet. Nem csoda, hogy tüdőgyulladást kapott, és ebbe már kitavasodás előtt belehalt.

Első szökésem után, amikor hazaértem, csak az öcsémet találtam otthon. Sírva mondta el, hogy apánkat kocsival, lovakkal elhajtották a partizánok, s hogy néhány nap múlva csak a fogat jött haza lehajtva, kocsis nélkül, egyedül. S azt hallották, hogy apámat már az első nap leszedték a kocsiról, és partizánfiatalok zavarászták le-föl a fogatot Mileševóban. És hogy anyánk már a keresésére indult egy 2 literes kis kanna tejjel.

Apám tizenheted-magával volt ott, Mileševón befogva, egy istállófélébe zárva, mindannyian innen, Kutaspusztáról⁷⁰ valók. Anyánk késő éjszaka ért haza azzal, hogy őt is csúnyán megverték, csupa seb volt a teste. Erre azonnal elindultam a szeghegyi határba apósomékhöz, hogy elhozzam ott lévő feleségemet anyám ápolására. Hajnal felé érkeztünk vissza. Akkorra már édesapánk is otthon volt. Elengedték, de úgy összetörve, hogy valószínűleg azt gondolták, úgyse jut messzire, összeesik valahol az úton a vérveszteségtől és a kimerültségtől a hideg november végi éjszakában. Apám is tudta ezt, ezért négykézláb, térden és könyéken, sárban, a földéken keresztül mászott el olyan másfél kilométert a faluhoz legközelebbi magyar, Placek Balázs bácsi által tartott tanyára.

A Balázs bácsi két lánya jött el szólni anyámnak, hogy menjünk, mert az apám borzalmas állapotban, vérbe fagyva mászott be hozzájuk, s idősebb nővérük meg az anyjuk most takarítgatják és kötözik be a sebeit. Balázs bácsit és fiát, Pétert, szintén apámmal együtt tartották fogva, s úgy összetörték, hogy belehalt sérüléseibe, Pétert meg többé soha nem látta senki.

A szomszéd tanyáról, Bíró Miklós bácsitól kérte el az öcsém az egy lovat, ami pofadaganata miatt nem kellett a „felszabadítóknak”, s azzal hozta haza Placekéktől apámat, mivel a mi hazaszökött fogatunkat ismét elhajtották a partizánok, most már végleg. A Bíró bácsi fogatával vittük be másnap éjjel apámat Kishegyesre, az orvoshoz. Dr. Márton Sándor jó ismerőse volt az apámnak, és alapos kezelés alá vette őt is meg anyámat is egyaránt. Megtisztította szennyeződött és kivágta behagedt, de gennyesedő sérüléseiket, egyszóval elsősegélyben részesítette őket.

Főleg anyámon, a hátán, derekán és a farán voltak behagedt, kivagdosni és fertőtleníteni való sérülések. Apámnak viszont maradandó károsodással járó, súlyos, hosszas kezelést igénylő sérülései voltak. Szétroncsolt kéz- és lábujjait kellett eltávolítani, nyitott sebeket bevarni, ínszakadásokat helyrehozni. Több oldalbordája is törött volt, bajusza kitépve,

⁷⁰ Kutaspusztá = az első világháború végéig tanyavilág a szenttamási határban. Ma ott van Brazília, és az első világháború utáni önkéntes szerb harcosok idetelepítésével létesített Mileševo falu, valamint a második világháború utáni szövetkezesítéssel a tanyavilágból létrejött Drea. Kutaspusztá arról nevezetes, hogy egy magyar birtokos kúriáján itt tartották meg 1921-ben az első titkos megbeszélést, amelynek célja a Magyar Párt megalapítása volt. A visszacsatolás tartama alatt Istenföldjének nevezték.

szemürege szétnyílván és szemgolyója kimozdulva a szemöldökét ért, puskaaggal rámért ütéstől. Meg voltunk győződve, hogy nem éli túl. Nem mertük súlyosan sérült szüleinket ezután hazavinni, hanem a Szeghegy határában, Kishegyeshez legközelebbi tanyán lakó legidősebb nőtestvérünkénél hagytuk, ahova az orvost is könnyebben kihívhatták hozzájuk. Végül is, igaz, súlyos rokkantként, de túlélte apám a borzalmakat. 20 ujjából mindössze öt maradt meg, egy a lábán és négy a két kezén. 55 éves volt akkor, 7 gyermek apja. Élni akarása, ereje volt még talpra állni, s teljesen munkaképtelenül, családja segítségére szorulva élt még néhány esztendő. Anyám végül is felépült, csak az egész testén éktelenkedő forradások emlékeztették élete végéig az átélt borzalmakra.

Szinte mindmáig megmagyarázhatatlan, hogy a családdal miért is tették ezt. Mindig mindenkin, magyaron, szerben, németen segítettek a szüleim, ha segíthettek. Senki emberfiának nem vétettek, de még csak valamilyen magyar állami, közigazgatási szerepük sem volt, s nem voltak tagjai egyetlen magyar pártnak sem. Fegyverkeresés indokával házkutatást tartottak nálunk azután, hogy engem és az öcsémet december 16-án elvittek Topolyára. Ami szemet szűrt nekik, az én leventesapkám és segéd-leventeoktatói jelvényeim voltak. Ezek miatt már otthon elkezdték apámat verni. Pedig én akkor már tagja voltam valamilyen antifasiszta katonai szervezetnek. Hát nekünk, magyaroknak, de főleg a családomnak

A szenttamási magyar templommal átellenben levő, háború után államosított egykori Kuszli-üzlet (Ternovác Izván felvétele a szerző gyűjteményéből)

ez örökös gyászunk marad. Összeverve, emberi méltóságukban porig alázva, anyagilag is tisztára tönkretették a családot. Tizenhét darab marhát, három lovat, kocsit, szerszámokat, mezőgazdasági eszközöket, kukoricát, búzát, két subát, disznókat, de még az aprójószágot is elhajtották a tanyáról.

Egyik alkalommal, első hazaszökésem után, felmentem éppen a padlásra, amikor a kutyák elkezdtek valakit nagyon fogni. Lenéztem a megemelt cserép alól, s látom, a Đumić Luka lépked be a tanyaudvarra nyakában egy géppisztollyal. Rettenetesen megijedtem, mert ő volt, egy Debeljački Julka nevű hölgygel Mileševo környékén a főhóhér, s oly közel volt már a bejárathoz, hogy nem menekülhettem le az ól alatti üregbe anélkül, hogy meg ne látott volna. Elszántam magam, ha feljön a padlásra, még a padlásajtóban agyonütöm a kezem ügyében lévő nagykalapáccsal, mert ha felfedez, nemcsak a saját, hanem a családom életét is kockára teszem. Ettől aztán még jobban megijedtem, hiszen életem során még disznót sem öltem, nemhogy embert. Hála istennek, nem jött be az épületbe. Megállt a kútnál, ivott vizet és kicsit csipkelődve udvarolgatott a nővéremnek, azután távozott.

Siralmas egy helyzetben volt akkor a tanyavilági magyarság, és senki nem tehetett semmit a fékevesztett garázdálkodók megfékezésére. A nagyistállót rendezték be, becsukdosták és szalmával töltötték fel ezek a mileševói szerbek, és az iskola is így volt berendezve nekik vad orgiáik lebonyolítására. Élelmet tömémentelen mennyiségben és hordószámra borokat hordtak oda, és züllöttek. Tizenvalahány kutasi magyar lányt és menyecskét is összeszedtek a mileševói szerbek a partizánok és az oroszok számára fajtalankodásra és orgiákra kényszerítve, meg is erőszakolták őket. Másnap reggel aztán megtépázottan hazaengedték őket. Maguk az orgiázók pedig részegen, 5-6 személyes csoportokban hazafelé mindig útjukba ejtették Kutast, Brazíliát, Gunarast és a környékbeli tanyavilágot. Állandóan itt ette a fene őket, és tovább gonoszkodtak a kezük ügyébe akadt fiatal magyar lányokkal, menyecskéikkel.

Még 1945-ben is randalíroztak a visszatelepült mileševói szerbek a környékbeli tanyavilágban és említett központjaikban. Egyik este lóháton, a földeken keresztül vágatva jöttek a tanyánk felé. Fiatal feleségem egy rögtönzött góré aljába, egyik leányhuga a vetőgépbe, a másik meg egy fogas oldalozót magára borítva bújt el. Berontottak, ittasan ordítózva szétnéztek a lakásban és az istállóban, el akarták vinni magukkal a még megmaradt egyetlen lovunkat, de az annyira megvadult az ordibáló duhajok láttán, hogy senkit sem engedett közel magához. Így megvédte saját magát. Nem vitték el.⁷¹

⁷¹ A tanú kérte, tekintettel környezetére és családja nyugalomára, az általa közölt adatokat ne teljes névvel közöljük. A közöltek az ő azonosítószámával megjelölve beépültek az e kötet befejező részéhez mellékelt áldozatnévsorok valamelyikébe.

SZ.-NÉ CS. ERZSÉBET
(SZENTTAMÁS, 1925)

„Amikor 1941-ben Mileševo felől vonultak be a magyarok, 16 éves voltam. Mi hárman, lányok, mentünk a honvédek elé. Egyiken piros, másikon fehér, rajtam zöld ruha volt. Nemzeti színekbe öltözve, nagy örömmel vártuk őket. A tanyaközpontba érkezve letelepedtek, ettek, volt zene, táncoltunk velük. Várták a huszárokat, de azok csak nem érkeztek utánuk. Problémájuk akadt a mileševói szerb csetnik telepésekkel. Azok ugyanis rájuk lőttek a padlásokról.

Később mégiscsak megérkeztek a huszárok is. Elöl két ló közé kikötve Spasoja bácsival. Az ő házából lövöldöztek a huszárokra. Így, kikötve vitték aztán be Szenttamásra. Hogy ott mi lett vele, nem tudom, de végül is hazakerült az öreg, nem végezték ki. Veselinov Spasoja volt a teljes neve. Utána még két mileševói szerbet vezettek lovak közé kötve, Popov Milivojt és Krkobabićot, akinek a másik nevét nem tudom. Ez utóbbiak házaiból is lőttek a honvédekre, amikor elfogták őket.

Kutaspusztán a huszárok már ütlegelni is akarták a három foglyot, de Budai Miska, aki nemzetőr volt, szólt az érdekükben, s Popovért még garanciát is vállalt, nem engedte elvezetni Szenttamásra. Bezzeg aztán 1944 őszén ez a Popov Milivoj még a kisujját sem mozdította Budai Mihályért, amikor azt a partizánok úgy összeverték, hogy egy jó fél évnek utána bele is halt a verésbe. Sőt három testvérével (Gavro, Savo és Milan) a tanyájukon volt az egyik magyarellenes fészek (bázis), ahonnan rajtaütésszerű orvtámadásokat intéztek járőrök ellen.

Férjemmel 1944 augusztusában keltünk egybe. Ő 20, én 19 éves voltam. Azon az őszön kellett volna berukkolnia a honvédséghez, amikor bejöttek az oroszok. Alig egy hónappal később fegyveres partizánok összefogdosták a magyar fiatalokat, őt is, és behajtották Topolyára, onnan meg Torzsára (Savino Selo) vitték, a 44. munkásszázadba, mivel nem vállalták a fegyveres harcot a Petőfi brigádban. Ez olyan titóista rohammunka-szolgálatos brigád volt, amely a partizánok számára sorra rabolta ki a gazdátlanná tett német házakat. Már amit a szomszédos falvak szerb lakói előbb szét nem loptak. Sok-sok ilyen munkaszolgálatos volt, akik a falut járva nemcsak éhező és döglött jószágot, de fölakasztott és haldokló német öregasszonyokat is találtak. A helybeli német lakosságot a fegyveres partizánok már korábban gyűjtőtáborokba toloncolták, így lett az üres falu a szomszédos települések szerb lakóinak könnyű prédája.

Szeghegyen is volt egy ilyen német gyűjtőtábor. A munkaképes embereket, asszonyokat és fiatalokat fegyveresek hajtották lóhátról naponta dolgozni a határba, betakarítani a még kinn levő gabonát. Az ismerős Váhl Fülöp bácsi is köztük volt, s amikor az apám által bérelt tanyánál dolgoztatták őket, panaszkodtak, hogy minden áldott nap csak sovány rántott levest kapnak. Kis batyuba kötött ennivalót loptunk ki neki, nehogy őrei meglássák, és elvegyék tőle, sőt meg is verjék büntetésül.

Férjem Topolyára hurcolása után pár nappal, egy hideg november derekai napon két mileševói fegyveres partizánkölyök elhajtotta apósomat is két lovával és kocsijával. Apósom

55 éves volt akkor, 1889-beli. Harmadnap a habosra lehajtott lovak nyilván megszöktek, és hazahúzták a kocsit apósom nélkül. Néhány nap után hallottuk meg, hogy Đumić Luka meg egy szenttamási szerb nő, azt hiszem, Jelka vagy Julka, lecibálták apósomat a kocsiról, azt meg valamilyen mileševói szerb kölykök zavarászták le-föl. Apósomat két teljes hétig tartották fogva, s naponként többször is megverték. Amikor kétheti »kezelés« után kilökték, hogy szabad, nem tudott lábra állni. Térden és könyökén mászva jutott el a kétdülönyire levő Placek-tanyára. Nem lehetett ráismerni, csak a ruháiról. Placek Balázs bácsinak három fiatal lánya volt, olyan 20-25 évesek. Ők szóltak át anyósoméknak, mennének el kocsival érte, mert nem bír hazamenni. Mire a családja odaért, a Placek lányok úgy-ahogy lemosták és be is kötözték a sebeit. Talpairól, tenyeréről leverték a bőrt, ujjait kezén-lábán szétronsolták, bordáit rugdosással eltörték, bajuszát kitepték, szemöldökcsontját puskaagglyal úgy eltörték, hogy a szeme félig kifordult, s többé nem is látott rá rendesen. Szörnyű volt még látni is, hát még ápolni. Kishegyesre vitték be kocsiderékban, s a Márton doktor szedte le a szétzúzott húst a talpáról, tenyeréről és vagdosta le szétronsolt ujjait. Csak egy maradt meg a bal lábán és három a két kezén. Szegény doktor úr, még ő is félt gyógyítani az ilyen áldozatokat. De vállalta. Semmilyen lábbelit, csak egy puhább gumibocskort meg posztó szobacipőt, rongypapucsot tudott a lábára húzni, míg valahogy talpra állt. Soha többé nem heverte ki sérüléseit.

Anyósomat is rettenetesen megverték. Amikor megtudta, hova zárták be a férjét Mileševón, egy kandliban⁷² tejet akart bevinni apósomnak, meg hát érdeklődni akart, hogy hova lett a férje, miért csak a lovak tértek haza a kocsival. Behívták egy másik helyiségbe, adja át a tejet, és beszélhet is a férjével. Benn az ajtón belül két markos fiatal férfi megragadta két kezénél és vállánál, arccal lefelé egy asztalra feszítve lefoglta, ruháit hátáról és faráról letépték, beáztatott kötéllal verték lemeztelenített hátát és farát. A két ütlegelő egyike Đumić vagy Đurić Luka mileševói szerb telepes, a másik meg Jelka vagy Julka, azt hiszem, Debeljačkit mondott. Ez a kettő volt közöttük a legvérengzőbb. Az asszony szenttamási volt, s többedmagával járt onnan Kutasra, Mileševóra, Brazíliába meg a környező tanyavilágba. Anyósom olyan csúnya dagadt hurkákat és zúzódásokat kapott lemeztelenített testrészein, hogy több mint egy év kellett, hogy rendbe jöjjön. Csak azért, mert érdeklődni bátorkodott elhurcolt férje sorsáról. A kishegyesi orvos vette őt is kezelésbe, mint apósomat. Az elfertőződött, véraláfutásos daganatokat felvágta, az elfeketedett, gennyes részeket kivágta és fertőtlenítette. Lehet, hogy mással is verték, de ő csak a vödörbe áztatott kötelekre emlékezett. Néhányszor eszméletét is vesztette. Ilyenkor jéghideg vízzel leöntve ébresztették, és folytatták a verést. Végül is, úgy összeverve, csuromvizesen, ruháit a nyalábjába nyomva kilökték a sötét, hideg novemberi éjszakába. Ő is a körülbelül kétdülönyire levő Placek-tanyára vonszolta el magát, mint később az apósom, őt azonban a Placek bácsi két lánya nyomban hazavitte. Orvosi kezelése után még sokáig nem tudott egyáltalán ülni meg a hátán feküdni.

Az után, hogy a férjemet elvitték a Petőfi brigád topolyai toborzóhelyére, minket, asszonyokat, lányokat és munkára fogható tizenéves gyerekeket összeszedtek és kihajtottak

⁷² Kandli (német: kandel) 'kanna'.

ide, a Manojlović-tanyára kukoricát törni. Úgy tudom, szenttamási orvos volt. A partizánok mileševóiak, szenttamásiak meg ismeretlenek is voltak. Volt köztük még iskolatársam is, mert a régi Jugoszlávia idején a magyar gyermekeknek itt a tanyavilágban, a mileševói szerb iskolába kellett járniuk. Szemtelen csőcselék hajcsár volt az mind. Nagyon hideg novemberutó volt. Enni azt kaptunk háromszor. Kotlában főtt hajába krumpli volt reggelire. Volt abban tarack és más dudva is, mert mosatlanul, piszkosan, sárosan főzték. Kenyér és só nélkül öntötték elénk, mint a disznóknak szokás. Nem nagyon nyúlt hozzá senki, annyira undorító látvány volt. Erre főztek belőle krumplipaprikást úgy, hogy nagyjából leszedték a héjat róla, a zsírt és a sót kisajnálták belőle, tehát ez is undorító és ehetetlen volt. Este meg a maradékot adták ebből vacsorára.

Kukoricatörésre férfiakat nemigen vittek, csak idősebb embereket és tizenéves fiúkat. Az életerős férfiak ugyanis a honvédséghez, a fiatalabbak meg a petőfistákhoz voltak mozgósítva. Kötelező volt mindannyiunk számára a munkásszázad jegyét, a fehér karszalagot viselni. Mind-mind magyarok voltunk e kényszermunkaszázad ingyenes munkaerői. A szerbek puskával basáskodva járkáltak utánunk, leginkább lóháton. Minket, közelebb lakókat éjszakára hazaengedtek azzal, hogy reggel 7-re a falukocsmá előtt kell gyülekeznünk a másnapi munkára. A távolabbi tanyákról meg a pecellói (péterrèvei) földekről valókat már nem, hanem a nagyistállóban éjszakáztatták. Volt a partizánok közt egy, aki az orosz katonák vagy éppen vidéki társaik kéjtelgésére 18-20 éves, de még fiatalabb fejlett lányokat is összeválogatott, és a Jásó-féle tanyára szállított át éjszakára. Többször is szedett így össze lányokat, fiatalasszonyokat. Ezt még a kukoricatörés után is csinálták. Este „kihallgatásra” bevitték, reggel hazaengedték.

Azóta többen már meg is haltak közülük. A nevüket most megmondom, de ne írja meg, ne fájjon a gyerekeiknek meg a rokonainak, akiknek erről, lehet, hogy nem is beszéltek.

Nagyon sok magyar embert összeszedtek akkor ott a környéken. Mileševóban volt a gyűjtőhely, ott ütötték-verték hosszú két héten át félholtra őket. Volt, akit a szó szoros értelmében agyon is vertek. Úgy tudtuk, 17 embert szedtek össze akkor a kutasi tanyavilágban, s két héten át nyomorékká verték őket, amibe szabadon engedésük után nemsokára bele is haltak.

Az emberkínzó két főhóhér közül a férfit magam is ismertem. Nemezszer járt is a szállásunkon Mile Drca nevű barátjával. Đumić vagy Đurić Luka volt a neve. Ennek a Lukának és szenttamási asszonytársának, Debeljački Julkának vagy Jelkának a nevét hosszú éveken át rettegte a szenttamási tanyavilág magyarsága. Ez a Julka olyan 55 éves lehetett, partizánbázis is volt a tanyáján. Luka és Julka karmai közül csak azért szabadult ki a 17 félholtra vert ember élve, mert két orosz tiszt rátalált a szerencsétlenekre, s azonnal leállította a vérengzést, és elrendelte a foglyok szabadon bocsátását. Sajnos a legtöbbjük számára már későn, addigra már hármukat agyonverték, 17-et meg félholtra, nyomorékká, ők valamivel később belehaltak sérüléseikbe. A razzizáló szerb csapat tagjai voltak még: Krenić Gojko, Popov Milivoj, Kesic Rado és mások, mind mileševóiak, akik aztán mintha semmi sem történt volna, itt éltek a szomszédságunkban, többen jó nyugdíjat húzva.

Az áldozatok között az én szűkebb családomból senki sem vesztette életét. Apám ugyanis, amikor látta, mire megy ki a fiatalok elhurcolása, összeszedte a családot, és elvitt bennünket a szeghegyi (Szekics vagy Lovćenac) határban bérelt sváb tanyára. Ott aztán nem zaklattak bennünket, sem a fivéremet nem kereste ott a Luka meg a Drca, sem minket, lányokat nem vittek tovább kukoricát törni. Apám egyik ács társa, egy szerb, a Đudan bácsi is közbenjárt, és nem engedett senkit bántani közülünk.

A szenttamási külső tanyavilágból, Kutas, Mileševo (Istenföldje) és Brazília környékéről akkor az én tudomásom szerint 18 embert likvidáltak a hőzöngő szenttamási és mileševói partizánok. Két nemzetőrt, Csibri Béni bácsit és Neorcsik Pávkó Sándort lelőtték, tizenötöt oly brutálisan összeverték, hogy röviddel szabadulásuk után belehaltak sérüléseikbe, egy pedig elhurcolása után nyomtalanul eltűnt. A keményen megvertek száma jóval több volt, de némelyek szerencsére túléltek a »felszabadítók« vizsgálati fogságát.

A magyar időben itt, Kutaspusztán is volt csendőrőrs. Az volt a szokásuk, hogy összebarátkoztak egy-egy helybéli magyar családdal, akiktől aztán információkat gyűjtöttek be a környékbeli szerb tanyákon bujkáló fegyveres rácokról. Hozzánk is el-eljárt és apámmal hosszan elbeszélgetett egy Ágó János nevezetű csendőr, de még mi, a család sem tudtuk, hogy miről. Pedig akkor már 18-19 éves nagylány voltam, s néha még kellemetlenül is érintett, amikor a szomszédok jó hangosan összesúgtak mögöttem, hogy: »A Bözsihöz is jár egy csendőr, a Jani.« Meg aztán élcelődtek is velem, hogy: »Te, Bözsi, jóképű a csendőröd.« Sokkal később, már apám halála után tudtuk meg anyámtól, hogy miről is kérdezgette apámat a csendőr. A fordulatot megelőzően járt kinn nálunk a Vörös sógor, aki Szenttamáson rendőr volt, s az mesélte el, hogy: Ágó János 28 éves csendőrtisztet, egy fiúgyermek apját járőrözés közben két járőröző társával együtt a turjai és bácsföldvári határrészen orvlövész szerb partizánok lelőtték, és úgy mondta, hogy Bácsföldváron temették el.

Vörös József 45-50 év közötti szenttamási községi rendőr, három saját és egy nevelt gyermek apja úgy volt sógorunk, hogy első felesége, Kovács Ilona az én anyámnak volt édestestvére, akivel két gyermeke, már nagylányok, a második házasságából Haska Verával meg egy közös lánya és a mostohafia. Vörös József még két társával és egy csendőrrel a kivonulás előtt járta a gazdag szerb tanyákat, és ahol egy kocsinál és két lónál többet találtak, azt elkobozták az anyaország felé igyekvő menekülők szekérkaravánjának a megszervezéséhez. Vörös sógor a saját családját is kimenekítette Bácsalmásra azzal a karavánnal, kivéve mostohafiát, aki a menyasszonya kedvéért itt maradt. A lányai is várták haza a vőlegényüket a háborúból, de mivel azok nem jelentkeztek Bácsalmáson, a két lány hazaszökött a zöldhatáron, s rokonoknál, barátoknál húzódtak meg egy ideig. Amikor megtudták, hogy egyikük vőlegényének a szüleit a szerbek átdozták Magyarországra, a két lány ismét nekivágott a zöldhatárnak. Ezúttal kevesebb sikerrel. Elfogták őket, és tiltott határátlépésért 4-4 év börtönre ítélték, amit Požarevácon töltöttek le. Tőlünk indult el a két bátor lány apjuk és jegyesük után a zöldhatárra. Első unokatestvéreim voltak. Vörös sógort az át-átportyázó partizánok Bácsalmáson elfogták, hazahurcolták, és itthon kivégezték.

A Gavlik Lukács sógor temetőcsősz volt a fordulatkor, felesége, Etel nena pedig az én apámnak édestestvére. A temetőcsőszlakásban laktak a magyar időben és a vérengzések

idején is. Tőlük vittek ki ásót, lapátot esténként a szerb partizánok, és rakták vissza hajnalonként, a „munka” elvégzése után a kapun belülre. A lakásuk oldalablakán át látták, hogy éjszakánként ásatták ki a magyarokkal a tömegsírokat, s hogy utána hogyan gépfegyverezték bele a gödör szélén sorba állított áldozatokat a gödörbe. Maga a Gavlik sógor mesélte családjának, hogy előzőleg a partizánok minden környékbeli házat bejártak, és ráparancsoltak az emberekre, sötétedéskor le kell feküdniük, lámpát nem szabad gyújtaniuk, és ablakaikat is vastag függönnyel kell elsötétíteni. Etel nenám félelme és remegése ellenére a sógor a szitkok, vezényszavak, bufogások, nyögések, jajgatások hallatára, amik közvetlenül az ablak alól jöttek, meg az átellenben levő temetőből, egy kissé félrehúzta a függönnyt, és megleste az ide-oda mozgó, szerb nyelven szitkozódó alakokat meg a puskatűzek fel-felvillanását. Úgy mondta, éjszakánként egy-egy nagyobb gödörbe 2-3 csoportot is belegépfegyvereztek, s hullottak oda bele egymás tetejére. Úgy mondta, egyik holdvilágos éjjelen még föl is ismerte jó néhány ismerősét az áldozatok között. Több nevet is felsorolt ő akkor, de ezeket én nem ismertem, és mára már elfelejtettem. Emlékszem viszont a Vörös sógor testvére, a Pista bácsi családja tagjainak a nevére. Ezek a Vörös lányoknak éppen úgy unokatestvérei voltak apai, mint én anyai ágon. Ott látta utoljára együtt az édesanyát két gyerekével. A harmadik még kislány volt, és otthon élve maradt egyedül.

Főhajtás és koszorúzás Magyarország belgrádi nagykövetségének képviseletében az egyik tömeges egyházi és világi megemlékezésen a szenttamási római katolikus magyar temetőben, az 1944–45-ös szenttamási ártatlan magyar áldozatok emléktáblájánál (Balassa Tibor felvétele a szerző gyűjteményéből)

1944-ben a férjem 20 éves volt, a következő évben kellett volna bevonulnia a honvédséghez. Azon a nyáron kerültünk össze. Ezek viszont, ahogy a honvédség kivonult, összefogdosták a magyar fiatalokat, őt is, testvéröccsét is, és Topolyára vitték petőfistának. Onnan Torzsára (Savino Selo) valami munkásszázadba, ahol a kiürített német falu házaiban kutattattak velük elrejtett értékek után a partizánok számára. Úgy november derekán vitték el őket, de karácsonyra néhány társával együtt hazaszökött.

Előbb nálunk, apáméknál, majd a kutasi tanyavilágban bujdosott, egyik helyről a másikra, míg apósoméknál ki nem ástak maguknak egy végleges búvóhelyet a disznóól alatt. Ez a menhely akkora volt, hogy négyen megbújhattak benne, ketten-ketten egymással szemben, ülő helyzetben.

A férjem, az időközben a Petőfi brigádból Eszéknél megszökött testvéröccse, annak szökevény barátja és sógoruk, a férjem nővérenek az ura húzódtak itt meg, amikor kutyáink és mi, az asszonyok neszét vettük valamilyen veszélynek. Nappaloként az ól alatti menhelyen kuksoltak, fejük felett egy ajtóval, azon szalma, és rajta persze az anyakoca. Kezdetben csak éjjel bátorkodtak ki friss levegőre, ilyenkor a közeli szárkúpokban húzódtak meg. Vödörbe rakva vittük be nekik az ételt, mintha a kocát mennénk etetni, aztán eligazítottuk felettük a szalmát, és vittük vissza az üres vödört a házba. Nehogy avatatlan szemek gyanút fogjanak a választékos ételhordás kapcsán a disznóólba. Így ment ez egészen tavaszig, illetve árpaaratásig. Akkorra már annyira fölbátorodtak, hogy éjjel és nappal is kinn voltak, persze rejtőzve, éberebb örködéssel a közelgő veszély jelzésére. Az árpa aratásakor már teljesen szabadon mozogtunk, mintha minden veszély elmúlt volna 1945 nyarára. Éppen az árpát arattuk a férjemmel, amikor egy fiákeren fegyveres szerbek érkeztek. A kocsin megkötözve fent ült már a férjem egyik szökevénytársa. Megengedték a férjemnek, hogy lemosakodjon a kútnál és tisztát vegyen magára, majd őt is felparancsolták a kocsira, és elhajtottak. Később megtudtuk, hogy még egy szökevénytársukat felszedték, és Szeghegyre vitték őket. Kádas feleségével igyekeztünk utánuk bujkálva a zöld kukoricákban meg a szeghegyi sváb temetőn át, de mire nyomukra akadtunk, akkorra fölvitték őket Szabadkára. Ott még egyszer át kellett élnie jó néhány vallatást, fenyegetést, mire aztán végleg hazaengedték.⁷³

⁷³ Tanúnk beszélgetésünk során többször is nyomatékosan kérte, tekintettel a környékükön még ma is élő, a kegyetlenkedéseket elkövető mileševói szerbekre, nyilatkozatával ne közöljük sem az ő teljes nevét, sem a rokonait, akiknek nevérol őt is felismernék. Ahogy mondta: „Még ma is félek ezeknek a hóbörgő fenevadaknak a bosszújától.” 30-nál is több ártatlan áldozat nevével, adataival és sorsának leírásával járult hozzá azonosításukhoz. Ezek tanúnk azonosítószámával megjelölve beépültek az egyes atrocitások változatai szerint összeállított és az e kötet zárórészében mellékelt áldozatnévsorok megfelelőjébe.

SZÖGI DEZSŐ
(SZENTTAMÁS, 1931 – SZENTTAMÁS, 2009)

„Szüleimmel bérgazdálkodásból éltünk egy óbecsei gabonakereskedő zsidó egyik birtokán. Megjegyzem, a zsidókat Magyarország német megszállása, 1944. március 19-e után elhurcolták, de mi továbbra is ottmaradtunk Brandeiss Bernát bácsi tanyáján egészen a háború utánig, amikor a gazda, túlélve a német haláltáborokat, hazaérkezett. Üzleteit, magtárait és óbecsei házát akkorra már államosították. Az idő tájt következett be a földreform, amikor a magántulajdonban lévő nagybirtokokat is elvették, így az övéit is a szenttamási, péterrévei és az óbecsei határban. Zsidó származása és a náci haláltábort túlélő mivolta ellenére nem hagytak neki egy borozda földet sem. Hazaérkezése után rongyosan, szakadt lábbeliben ott húzódott meg nálunk, a tanyáján, mert óbecsei házát akkorra már kiosztották a telepések és egyéb „érdemesek” között. Segített a mindennapi munkában, még a disznókat is őrizte velünk, miközben nagyon sokat mesélt viszontagságairól és arról, hogyan mentette meg egy jólelkű Johann bácsi, akinek a táborból kiadták kisegítő munkára. Talán azért, hogy később ő viszonzza a mentést az oroszoktól. Apámmal egyidős volt, 1899-beli, nőtlen és családatlan. Az apám által tartott tanyája és birtoka itt volt a szenttamási határban, s talán azért nem került még elkobozásra a péterrévei után.

Úgy 1945 tavaszán érkezett haza és hozzánk. Nagyon tájékozott ember volt mind az itteni helyzet, mind pedig annak további várható alakulása tekintetében. Mindjárt azt kérdezte apámtól, hogy vett-e már házat magának. Amikor nemleges választ kapott, így folytatta: »Péter, vegyen magának hamarosan házat, mert sokáig nem maradhat a szálláson. Nem azért, hogy nem tudunk megegyezni, hanem azért, mert ezt is elveszik tőlem, mint a péterréveit és az óbecseit, és az ottani bérlőim sorsára jut.« Igaza lett.

1947 őszén költöztünk haza, Szenttamásra, amikor a Bernát bácsi itteni birtoka is fel lett osztva a földreformmal. Nem volt elég, hogy megszenvedte a náci rendszer koncentrációs táborait, amelyekből nyolctagú családjának tagjai közül csak ketten, ő és egy orvos testvérhúga kerültek ki élve, de szabadulásuk után a »felszabadító« bolsevista rendszer itthon még minden vagyonából ki is semmisztette. Az egykor dúsgazdag gabonakereskedő, aki valamikor a Dunderski-birtok minden termését fölvásárolta, oda jutott, hogy óbecsei

Zöldfás utcai házának egyik zugát visszaadták neki, legyen hol meghúznia magát. 1956-ban láttam utoljára, amikor a bátyámmal meglátogattuk. Akkorra már szinte teljesen belezavarodott kegyetlen sorsába, s csendes örültként, Izraelből kapott segélycsomagokból tengette nyomorúságos életét. Azt hiszem, 1957-ben halt meg.

Annak ellenére, hogy a Bernát-birtokot elvették és felosztották, apámon továbbra is követelték annak a nagy darab földnek a gabonaterhét. Hiába volt minden ellenérv, hogy már nem ő használja. A legveszesebb időszak 1949-ben volt, de átértük, mert volt még mit eladnunk. 1951. október 1-jén azonban már bezárták, s mint rabot vitték el Moravicára [Bácskossuthfalvára], és ott hasonló sorsú társaival együtt kukoricát törettek vele.

Ítéletének indoklásában az állt, hogy harminc-egynéhány mázsa búzatermést eltitkolt, nem tett eleget beszolgáltatási kötelezettségének. Többet követeltek tőle, mint amennyi megtermett. Az Óbecsei Járásbíróság emiatt szabotálás vétkében találta bűnösnek. Az augusztus 15-e és 20-a közötti ítélet nyomán október 1-jén már be is zárták. Ott voltam én is a bíróságon, amikor elítélték. S Moravicán is voltam nála látogatóban egyszer. Másodszor már nem találtam ott. Azt mondták, bevitték Szabadkára a kórházba.

Apámat már az obaveza [beszolgáltatási kötelezettség] utolsó hullámai sodorták el. A korábbiak során még Szerbiába, a börtönéről hírhedett Požarevacra vagy bányákba vitték az ilyen rabokat kényszermunkára. Nálunk szedelőzködtünk össze. Péterrévei, óbecsei és

Névsorolvasás a szenttamási magyar temetőben mártírjainkra való megemlékezésünk alkalmából (Balassa Tibor felvétele a szerző gyűjteményéből)

bácsföldvári asszonyokat vittem a férjükhöz látogatóba a mi fogatos kocsinkon. Nem voltak ezek a rabok a szó szoros értelmében börtönbe zárva. Magtárakban és istállóknak voltak elszállásolva, de fegyveres őrség vigyázott rájuk.

Egy gonosz, embertelen rendszer áldozata lett az apám. A szó legszorosabb értelmében agyonverték, mert nem tudta elviselni megalázó helyzetét, ami abból eredt, hogy nem adta át a rabló rendszernek azt, amije nem is volt soha, de mégis követelték rajta. Fegyveres őrei verték meg annyira, hogy kórházba került, és belehalt. Állítólag vitába szállt egyik ütlegelt rabtársa érdekében az őreivel, mire őt vették kezelés alá, s rúgták-vágták, amíg csak életjelt adott magáról. A kórházban sem tudtak már segíteni rajta. November 1-jén, Mindszentyek napján holtan lett hazaszállítva. Hivatalosan olyan értesítést kaptunk – a hatóságtól-e vagy a kórháztól –, hogy apám ott betegségben halt meg. Egyik péterrévei fogolytársa viszont elmondta, hogy eszméletlenségig ütötték-verték, s félholtan szállították el a kórházba nyílt lábtöréssel, veséinek, gyomrának kíméletlen ütlegelése után. A kórházból minden szó nélkül adták ki, amikor egyik sógorommal érte mentünk. Nem mertünk kártérítést kérni, hiszen az ördögöt az anyjánál panasztuk volna be. S akkorra – habár 19 éves fejjel – végighallgattam egy koncepciót pert, apám elítélését, tisztán láttam nemcsak tehetetlenségünket, de esélytelenségünket is a terrorral szembeni bármilyen eredményre.

Nem igaz, hogy csak azoktól a gazdáktól konfiskálták el a vagyonukat, akik nem tudták megtermelni és leszállítani a kiszabott terményt. Én sok embert ismerek, akik be voltak zárva ezért, de nem vették el a földjeiket. A miénket sem bántották. Ahogy én emlékszem, először a gazdátlanul maradt nagybirtokokat, egy kicsit később meg az úgynevezett kulákokat konfiskálták. Ezt követte az első földreform, amikor a »nagymaximumot«
hagyták meg az embereknek, majd a második, amely szerint már csak 17 katasztrális holdat, illetve 10 hektárt hagytak meg.

A beszolgáltatás egész ideje alatt volt egy olyan nyomás, hogy ha nem vagy képes megtermelni a kiszabott mennyiséget, hát vidd be a földed, jószágod és szerszámod a szövetkezetbe, ahol munkásként dolgozhatsz, a munkáért megkapod terményben a fejadagod, és nem lesz gondod az obavezával.⁷⁴ Sokan, főleg az agrárkedvezményezett új gazdák, akik számára nem volt ismeretlen a bérmunka, meg is menekültek így nemrég kapott földjeiktől meg a kínoktól is. Ezt azonban nehéz szívvel tette meg az olyan ember, aki azt őseitől örökölte vagy éppen keserves munkája véres veritékével és sok-sok lemondás árán szerezte meg.”

⁷⁴ Obavezának nevezték szerbül a kötelező mezőgazdasági terménybeszolgáltatást.

SZÖGI DEZSÓNÉ SÁGI ROZÁLIA
(CSÚROG, 1933 – SZENTTAMÁS, 1999)

1945. január 23–24-én édesanyjával, Sági Mihálynéval és 2 leánytestvérével csúrogi gyerekként élte túl a járeki (tizzaistvánfalvi) és gajdobrai (szépligeti) haláltáborokat, ahova nagyanyjával együtt hurcolták el őket a partizánok gyalog. Anya és három lánya túlélte a haláltábori nélkülözést, de a legkisebb lány egy lábsérülését orvosi kezelés híján egy életre szóló nyomorékság követte. A haláltáborból szélnek eresztett rokonság a hazatérési tilalom miatt széttelepült. Többen a környező helységekben: Szenttamáson, Bácsföldváron, Temerinben és máshol élő rokonoknál, barátoknál kértek és kaptak menedéket, és települtek le végleg, mások meg Magyarországra menekültek át.

A későbbiek során a tizzaistvánfalvi sváb temetőt, melynek gazdag kriptáiba ezrével taposták bele az éhen halt, leruhátlanított, táborlakó, deportált Sajkás-vidéki asszonyok, gyermekek és aggastyánok földi maradványait, a betelepített szerbek felszámolták, szétzúzták, és új falurészt telepítettek oda.

Sági Mihályt, a 44 éves családfőt,⁷⁵ három gyerek apját még 14 hazafelé igyekvő csúrogi katonaszökevénnel Kishegyes környékén fogdosták össze a partizánok. Gyalog hajtották őket Csúrogra. Egy napi gyaloglás után Szenttamáson éjszakáztak, ahol helybéli és csúrogi szerb őreik felváltva ütötték-verték őket egész éjjel. Másnap, aki tudott járni, gyalog, aki nem, fogatos kocsin tovább lett indítva Csúrogra, s ott még néhány napi kínzás után egy kivételével, akinek az utolsó éjjel sikerült megszöknie, kivégezték és a dögtemetőbe temették őket.

Bűn Pált, Sági Mihály sógorát szintén kivégezték.

A családdal élő Sági nagymama idősen, betegen lett az áldozata a tizzaistvánfalvi (járeki) haláltábor embertelen körülményeinek.

⁷⁵ Teleki Júlia *Hol vannak a sírok?* című könyvében a csúrogi áldozatok között a 326. sorszám alatt szerepel egy 44 éves Sági Mihály. Kétségtelen, hogy az itt említetttről van szó (Teleki 2007, 86.).

SZÖGI ISTVÁN
(SZENTTAMÁS, 1927 – SZENTTAMÁS, 2006)

„1944 őszén, amikor az oroszok bejöttek, 17 éves voltam. Az átvonulásuk utáni napokban nyomban megkezdődött a szenttamási magyarok és németek vesszőfutása. Magam sem tudom, hogyan, de egyszer csak gumibotokkal, fadorongokkal és löfegyverekkel is összeterezt, mintegy 200-250 fős csoport magyar férfi és nő között találtam magam a községháza udvarán. Ott elkezdtek bennünket szétválogatni, csak úgy szemrevéttel, mint az összekeveredett két juhnyáját a vásáron. A verőszerszámmal bökdösve és ütlegelve tereltek bennünket az általuk meghatározott irányba. Az intézkedők túlnyomó többsége vidéki szerb volt. Én csak három szenttamásit ismertem fel közöttük.

Végül én is sorra kerültem az osztályozáshoz. A magyarok, de a szerbek által is Pista becenéven ismert Slavnić Stevo, a pecellői (péterrévei) országtúti tanyáján élő birtokos gazda fia bökdösött és terelt a kettes számú szobába. Valaki azonban kiszólt a nagy szoba előtti folyosón álló bódéból: »Pištiku ne diraj! Pusti ga, on je dobar!« [Pistit ne bánts! Hagyjad, ő jó!]. Mai napig sem tudom, ki volt a megmentőm. Neki köszönhetem, hogy nem a kettes szobába kerültem, amelyben egy dobogószertű emelvényen, az asztalon egy gépfegyver állt az asztal mögött ülő őr keze ügyében, csövével a terembe beteregt foglyokra szegezve. A nyitott ajtón át láttam, a foglyok négy sorban a padlón feküdtek.

Úgy tudom, abból a 250 emberből rajtam kívül még csak négyen éltek túl azt az életveszélyes kalandot. Egyikük Soltis Péter bácsi volt. Kínvallatása egyik szünetében rövid időre magára hagyták. Ő föltépte a helyiség ablakát, és kiugrott az utcára. A községháza falához támogatott kerékpárokra zuhant, eltörtött néhány bordája, és más súlyos sérüléseket is szenvedett, de sikerült neki elmenekülnie, és a Bácsér (Krivaja) melletti nádasokban és régi szerb királyi katonai bunkerokban bujkálva túlélte nemcsak az elfogására indított embervadászatot, hanem az egész magyarirtást is.

A másik túlélő egy nő volt, a Pukerné Makra Julcsa. Ő még kalandosabb körülmények között szabadult már nem a községháza, hanem a gimnázium épületéből. A községházáról ugyanis a gimnázium tornatermébe vezényelték át a tömeget. Őt is kínvallatásnak vetették alá. A túlkapasokkal vádolt nemzetőr férje hollétét akarták kiverni belőle. Amikor a verőlegények egy kávészünet idejére őt is magára hagyták, a középkorú asszony átlépte

a nyitott ablak párkányát, és leugrott a jó 5-6 méter magas emeleti ablakból az udvarra. Onnan továbbmenekülve átmászott a gimnáziummal kertszomszéd ház nem túl magas téglafal kerítésén, ahol egy nagy testű komondor fogadta. A kutya néhányszor meg is harapta, ő ennek ellenére – üldözőinek közeledő láróját hallva – fűggen éppen a kutya házába préselte be magát. Ekkor meg már a felbőszült eb a védelmére kelt azáltal, hogy a falra felkapaszkodó üldözőire támadt, és nem engedte át őket saját felségterületére. Nem tudom már, ki volt a szerb, aki ott lakott a Veljo Šijačić melletti házban, de a nagy lárójára felébredt, hogy megnézze, mi is történik az udvarában. Garantálta az üldözőknek, hogy nála semmilyen szőkevény nem rejtőzhet, hiszen láthatják, kiváló a házörzője, még őket sem engedi le a falról. Mivel a felbőszült eb az üldözők távozása után sem nyugodott le, gazdája megnézte, ugyan mi lehet a kutyaházban. Így került elő egy szál megtépett ruhában a vérző sebekkel borított testű, riadtságtól remegő asszony. A ház jobb lelkű gazdája megsajnálta, a házbéliek nagyjából ellátták a sebeit, adtak rá egy viseltes kabátot és kivezették az utcára, meneküljön tovább, ahogy tud. Számukra sem volt veszélytelen a szőkevény további rejtegetése, hiszen ha lelepleződik, könnyen a szőkevény sorsára juthatnak. Ilyen ugyanis

Szerb bocsánatkérés hatvan év késéssel! Kár, hogy csak egyesek, és azok is névtelenül, s nem a falragaszokon látható nagyszerb hatalmi és értelmiségi körök lelkiismerete szólalt meg (Forrás: *Magyar Szó*, 2003. február 28. 49. sz. 16.)

másokkal is megtörtént. Pukerné így megmenekült. Még az éjjel kigyalogolt a falutól jó 10 kilométerre levő tanyán élő szüleihez, s néhány nap lábadozás után kiskorú lányával és megrokkant, s emiatt éppen leszerelt petőfista fiával elmenekült Magyarországra.

A másik két túlélő már nemcsak bátorságának és lélekjelenlétének, hanem kivételes szerencséjének is köszönhette megmenekülését. Ők már leruhátlanítva, egy-egy társukhoz drótozva a tömegsírból menekültek meg úgy, hogy sorstársuk a testével fogta fel a nekik szánt lövedéket, s elbukó, zuhanó testével maga alá lökte őt a gödörbe.

Egyikük egy velem kb. egyidős fiú, a Dudás gyerek volt, azt hiszem, Rudi. Édesapjával volt párba drótozva, akinek sikerült kibogoznia köteléküket. Miután testével fölfogta a golyót, majd együtt bebuktak a gödörbe, az apának még volt annyi ereje, hogy elhörögje: »Menekülj! Menekülj!« A fiú teljesen sértetlen maradt, s az éj leple alatt kimászott a ránehezedő, még haldokló testek alól, majd a diadalukat ünneplő hóhérok mellett észrevétlenül hazaosont üresen maradt házukba, mivel aznap édesanyját is elhurcolták. Felöltözött, és még azon az éjjelen Magyarországra menekült.

A talán egyik legelképesztőbb kalandban mégis a negyedik személynek, Rencsár Tamás bácsinak volt része. A neki szánt lövedéket is a hozzádrótozott sorstársa fogta fel testével, s az is rántotta magával a gödörbe. Amikor ott lenn rájött, hogy nem érte találat, a többiek teteme fedezékében tördelte el a drótot, mellyel halott társához volt párosítva, kimászott a tömegsíról, s a dorbézoló hóhérok figyelmét elkerülve megszökött. A legegyszerűbbnek látszó menekülési útvonalat választotta ő is: egyszerűen hazament. Otthon rejtőzködött két éven át. Amikor nem fűtöttek, akkor a kemencében, téli hidegben a padláson, a meleget adó kémény mellett, enyhébb időben a szalmakazalba bújva, és ki tudja még, hol. Még sokkal később is, egészen élete végéig zárt kapuk mögött élt, az utcára sem járt ki.⁷⁶

De pillantsunk egy kicsit az események másik oldalán jeleskedők sorsának alakulására is.

Az engem gumibottal „besorozó” Slavnić Stevo, a Pista, a gögös, péterrévei országúti birtokos, magyargyűlölő tanyás gazda, a féktelen Jevrem fia csúfos halált halt. Elkövette azt a gonoszságot, hogy hátaslova nyergéhez kötve futtatta áldozatait, többek között a tanyavilágban lefogott Paratzky Lajost, de másokat is. Így vezette őket a gyűjtőhelyek egyikére-másikára. Elérte a bolszevizmus átka: ősei örökéből kikonfiskálták, ennek következtében elhagyottan, szutykos magányban, egy régi szomszédja istállójában, szalmán fekve halt meg.

Dragoljub Kačanskinak, az egyik fő szerbnek a fia, Marko iszákos korhely lett. Tőlünk, a sertésfarmról állatgondozóként ment nyugdíjba. Unokája meg debilisként nőtt fel.

Az egyik magyar lányt elhurcoló, apja megmentésével vagy meg nem mentésével magához feleségül zsaroló Ozren pék-rendőrt élete utolsó évtizedében olyan súlyos légzési zavar gyötörte, hogy végül is szinte zavarodottan távozott az élők sorából.

⁷⁶ Szenttamáson kiterjedt rokonsága él ma is a Rencsár famíliának. Köztük eléggé ismert, hivatásos tollforgatók is. Tamás sorsáról azonban a legközelebbi rokonok is csak annyit közöltek az érdeklődőkkel, hogy ők tudnak az esetről, nem kétséges, hogy megtörtént, de részletes történetért mindannyian máshoz utasították az érdeklődő kutatót még a kézirat 2009. évi lezárásának évében is.

Még csúnyább sors érte az egykor dúsgazdag földbirtokost, a »csempe szájú« Gavanski Lazart, akiről többen állították, egyik oszlopos tagja volt a halált osztogató hírhedt népbírósnak, de a kitoloncolásokkal megbízott csoportban is jelentős volt a szava. Hatalmas földbirtokát, tanyáit szintén elkobozták. Mindenétől megfosztva, egyik tanyáról a másikra hányódva őt is egy tanyai istállóban találták meg holtan.

Legrútabb vége azonban, a több száz szenttamási magyar meghurcolásáért és csaknem száznak a haláláért is felelős »bosszúálló fekete özvegynek«, Jelena Kurjački Jelónak lett. Ő is zavarodott elmével élte le élete utolsó éveit úgy, hogy eltartója szinte felé sem nézett, és csak hetekkel halála után találták meg már bomlásnak indult tetemét tanyája istállójában.

A rögtönítélő »népi« vérbíróság – valójában a felelőtlen kivégzéseket elhatározó és irányító alkalmi banda – elnöke, a jogász végzettségű Gavanski Mileta is állandóan küzdhetett háborgó lelkiismeretével, ugyanis súlyos alkoholistává lett, végül valami bénító betegség ledöntötte lábáról, s utolsó éveit már tehetetlenül, mások által gyamolítva és forgatva élte le.

Ezekre és a hasonló esetekre mondja a nép, hogy: Isten nem akkor büntet, és nem úgy ver, ahogy mi azt elképzeljük és várjuk.

Visszatérve még egyszer a népirtásra, még két dolgot meg kell jegyezni. Az egyik a vérengzés mérete, a másik pedig a magyar lakosság társadalmi szerkezetének és szerepének az ellehetetlenítése, a magyarok kiszolgáltatottá tétele.

Ami a magyarirtás tömegességét illeti, a kezdetekben Szenttamás magyarságának is a csürogiak, zsablyaiak és mozsoriak sorsát szánták szerb polgártársaik. Tehát a felkoncolást, majd a maradék elűzését, illetve erőszakos kitelepítését. A Sajkás-vidéki 1944–1945-ös úgynevezett vérbosszú után méreteit tekintve számarányához mérten Szenttamás magyarsága következik. A falu magyar és német lakosságának teljes likvidálását, illetve elűzését csak azért nem sikerült megvalósítaniuk a szenttamási szerbeknek, mert itt sokkal nagyobb lélekszámban éltek magyarok, többen, mint a Sajkás-vidék falvaiban összesen. S ennek a tömegnek a gyors, eredményes és teljes felszámolásához és nyomtalan eltakarításához a szenttamási szerbeknek már nem volt sem módjuk, sem erejük. Még úgy sem, hogy igénybe vették a Sajkás körzet, a Bánság és a Szerémség közel eső részén tevékenykedő vérengzők tapasztalatait, és a titói katonai közigazgatás fegyvereseinek és a környékbeli cigányságnak a segítségét. Pedig a vidéki nagyszámú fegyveres, buzgón együttműködött a helybeliekkel.

Kizárt dolog, hogy a razzizációk csak úgy, spontánul, véletlenszerű házkutatásokat végeztek volna. Csakis a felsőbb helyi, valamint a legfelsőbb vezetés utasítására és jóváhagyásnak vehető magatartását tapasztalva teheték a dolgukat. Az áldozatok nevét gyakran korábbi újságokból szedték össze. Ilyen volt a *Magyar Futár*, de forrásul szolgáltak az első világháborús témájú könyvek is, mint amilyen a *Frontharcos eszme szolgálatában* című. Az ilyen forrásokból kiollózott fényképeket, neveket és címeket összevetették a felsőbb szervektől kapott névsorokkal, a községháza falán elhelyezett postaládában begyűlt névtelen feljelentésekkel, és szedték össze a potenciális áldozataikat. Igen gyakran megvolt hozzá a teljes cím, családi és keresztnév. E fegyveres embervadászat célja az ismét alávetettségre, szolgasorsra juttatott magyarság lefejezése volt. Meg kellett fosztani a magyar etnikumot

értelmiségétől, szervezőképes és vezetésre alkalmas tagjaitól, de az esetleges szervezkedéseket potenciálisan támogató, anyagilag tehetősebb, illetve az elégedetlenkedésre és lázongásra is kész agrárproletár rétegtől is. A maradék pedig már az új szerb hatalom kénye-kedvének legyen kiszolgáltatva. Aztán még a tájékozódás lehetőségétől is megfosztottak bennünket. A házkutatások során elvitték a rádióvevőket. A közlekedést lebénították a kijárási tilalommal, majd elkobozták a magyaroktól a gépjárműveket, de még a kerékpárokat is kötelező volt beszo­lgáltatni. Ehhez könnyű rálátási és ellenőrzési lehetőséget szolgáltatott a magyar önkormányzati rendszer is, mely a maga idején még a kerékpárok tulajdonosairól is nyilvántartást vezetett.

Volt is a műszaki készülékek beszo­lgáltatási helyéül megjelölt raktárakban és egyéb épületekben egész termeket megtöltő begyűjtött rádiókészülék és egymás tetejére halmozott különféle márkájú kerékpár. Persze nem a begyűjtés indoklásában meghatározott módon, frontszolgálatra lett mindez felhasználva, hanem a szennyes diadalt megvívó »érdemes harcosok hősi helytállásának megjutalmazására«. Így történhetett meg aztán, hogy számos korábbi kerékpár tulajdonosa egy-egy szerb helybéli polgártársa alatt ismerte fel elsajnálт járművét. Ha ezt később szóvá is merte tenni, az elbitangolt jószág új tulajdonosának válasza rendszerint az volt, hogy neki erről fogalma sincs, mert kerékpárját a piacon, vásárban vagy éppen a szomszédos községben vette.⁷⁷

⁷⁷ A tanú számos áldozat azonosításával segítette a kutatást. Ezek tanúnk azonosítószámával jelölve beépültek a kötet befejező részéhez mellékelt áldozatnévsorok megfelelőjébe.

SZÖGINÉ ODRY OTTÍLIA
(SZENTTAMÁS, 1932)

„Tizenkét éves voltam a fordulatkor. Személyes élményeim és részben a szüleim elbeszélése alapján tudom, hogy családunk tagjai sok-sok zaklatáson és atrocitáson estek át már a régi jugoszláv királyság idején is, majd a partizán rémuralom alatt: Paja Jánost, anyai dédapámat 1922-ben fiával, Paja Sándorral, a nagyapámmal együtt úgy megverték a szerbek gyülekezés megszervezése miatt, hogy a dédapa nemsokára belehalt. Brasnyó Ignácot, nagyanyám testvérét magyarsága miatt Csúrogra vitték el, s ott végezték ki testvérel, Brasnyó Imrével együtt szenttamási kirajzóként. Mindkettőjük családját kiforgatták vagyonából, és a tisztaistvánfalvi (járeki) haláltáborba internálták. S ahogy szabadulásuk után a titói hatalom megtiltotta nekik a visszatérést hajlékukba, anyám szülei, de apám és anyám is befogadták őket hajlékukba, és segítették őket anyagilag, amíg talpra nem álltak.

Paja Jucit, anyai nagynénémet nagyapám elhurcolása után azzal zsarolta Dančika Miković, hogy le is löveti, ha nem megy hozzá feleségül. De ha igen, kimentti a »húsdarálóból«. Hogy nem tréfál, úgy tudni, ő tetette, bele is lövett nagyapám lábába.

Parragi Mihály 30 év körüli fiatalember kivégzéséről is tudok. Továbbá szüleim, Odry Sándor és neje, Paja Gertrúd zaklatások előli elmeneküléséről úgy, hogy minket, három leánygyermeküket is itt hagytak, nem mertek magukkal vinni a bizonytalanságba. A kedélyek lecsillapodása után ők még elég hamar hazajöttek, és akkor már néhány kihallgatásnál nem lett egyéb bántódásuk, s a vagyonuk sem lett elkobozva.

Nem így azonban Andróczky Pál (a kivégzett Aladár testvérbátyja) és neje, Andróczky Pálné, akik Aladár kivégzése miatt megrémülve, szintén három gyermeküket hátrahagyva menekültek át Magyarországra. Andróczkyék csak jó másfél évtized múlva merészkedtek haza családjukhoz, és itthon is haltak meg. Sem ők, sem családjuk nem kapta vissza elkobzott birtokukat, mert a családfő tagja volt a Turáni Vadászok nevű szervezetnek.⁷⁸

⁷⁸ A rokonságát ért atrocitások felsorolása mellett visszaemlékezése közben és utána is néhány beszélgetés során tanúnk számos áldozat azonosításával segítette a kutatást. Az ő azonosítószámával megjelölve az általa említett nevek és adatok mind beépültek az e kötet zárórészében mellékelt áldozatnévsorok valamelyikébe.

TANCSIKNÉ MÓRICZ ESZTER
(SZENTTAMÁS, 1937)

„Szenttamáson az úgynevezett felszabadulás borzalmas súllyal és bénító hatással nehezedett a magyarokra. 1944 őszétől majd egy évtizeden keresztül, hiszen az áldozatok hozzátartozói szinte naponta találkoztak a gyilkosokkal. Talán éppen ezért is emlékszem oly élénken az eseményekre. Én éppen a legfogékonyabb korban lévő gyereklány voltam. S amiket átéltünk, nem lehet és nem is szabad soha elfelejtenünk. Láttam, és egy életre megjegyeztem szüleim rémületét és szenvedését, meg a dülást, zaklatást és erőszakot, amit az úgynevezett partizánok itt véghezvittek. Mert az igazi partizánok a háborúban, a harctereken küzdöttek, nem a békés, fegyvertelen civil népet, asszonyokat, gyerekeket zaklatták száz kilométerekkel a frontvonalak mögött. Itt, Szenttamáson, a Nagy utcán, de a többi magyar többségű utcában is úgy történt, hogy fiatal szerb csöcselék, nők is, égő szárkévéket fáklyaként magasba emelve éltették Titót, Sztálint és a szabadságot, s riogatták az utca színmagyar lakosságát, hogy házaikba vetik a tűzcsóvát, ha nem segítik a partizánokat élelemmel, ruhával. A zárdaépületből nyomban elűzték a tisztelendő nővéreket, és hadikórházat létesítettek benne úgy, hogy az utcánkban – erre nagyon jól emlékszem – és valószínűleg más magyar utcákban is – házról házra járva szedték össze a magyaroktól az ágyneműt. Behatoltak a házakba, feltúrták az ágyakat és a ruhásszekrényeket, és az ott találtak legjavát, a féltve őrzött stafírungot és megvarratlan új anyagokat vitték el kocsira rakva. Csak a mi utcánkban több váltásra valót elvittek. Hol van még a többi magyar utcában összeszedett holmi? Mert ez a fosztogatás így folyt minden magyar utcában. Fegyveres felügyelettel.

Eközben fegyveres csoportok, főként fiatal férfiak és nők, egy idősebb, valószínűleg vidéki ismeretlen férfi kíséretében szinte minden éjjel razziáztak. Eszeveszett lövöldözések mellett válogattak ki magyar házakat, és bujkáló férfi vagy fegyver utáni kutatás ürügyén túrtak fel mindent, közben fosztogatva vittek el minden értékesebb cuccot. Ezekről annyira meg voltunk rémülve, hogy minden valamirevaló ruhánkat magunkra szedtünk. Még éjjelenként is több réteg ruhában és télikabátokban aludtunk, mert azt, ami rajtunk volt, nemigen bántották. De néha akadt kivétel is. Leszedték a szemrevalóbb ruhadarabot olyan szöveg kíséretében, hogy: neked már úgysem sokáig lesz rá szükséged.

Apámat puskával az utcára kényszerítve falhoz állították. Anyánkat meg minket, gyerekeket is maguk előtt lökdösve, ordibálva kutatták, fordították fel a ház, a padlás, az istálló, az ólak és az udvar minden szegletét, még az ágyak alá is bevilágítottak, s amit a szemük meglátott, a kezük ott nem hagyta. Kinn az utcán a hideg november végi éjszakában ingben, gatyában álló apám fegyveres fiatal őrei meg azzal szórakoztak a razzia egész ideje alatt, hogy egymással vitakoztak, le kell-e őt löni vagy mégsem. Az, aki ellenezte, amikor a fosztogatók már az utcán voltak, odasúgta apámnak, »gyorsan ugorj be a kapun, mert ez, amilyen bolond, még tényleg lelő«. Amikor már a kapun belül volt, a másik nagy röhögve tényleg lövöldözött a kapura. Szerencsére apánknak nem esett baja, de anyánk ijedtében elájult, mert azt hitte, lelőtték. Mert előtte volt már ilyen eset más családoknál.

Az én családomat kivételesen nem szedték össze kitelepítésre, mint szomszédaink többségét, és a férjemét is. Egyes családokat akkor lakásuk alapos felforgatása és kifosztása után visszaengedtek a házukba, másokat meg a rajtuk levő egy szál gúnyában, kis batyujukkal a hónuk alatt kitoloncoltak az országból, ingó vagyonukat meg szétlopták, ingatlanukat államosították.

A rémület hetekig, sőt hónapokig tartott. Újabbnál újabb hírek érkeztek, egyszer ezt, máskor amazt az ismerőst, rokont hurcolták el a razziázók, s veszett hírük-nyomuk örökre.

Családunkat közvetlen veszteség is érte. Nővérem, Móricz Veronka 15 évesen édesanyámmal együtt be lett hajtvva a kukoricatörési kényszermunkára 1944 novemberében, utána meg a magtárba tették vetőmagok szelelésére. Gyengébb testalkatú leányka volt, s úgy átfázott, hogy többé nem tudott az ott szerzett tüdő- és csuklógyulladásából talpra állni. Nem egészen egy évnek utána, 16 évesen meg is halt.

Móricz Antal, 50 év körüli nagybátyám, két felnőtt férfi apja Nádálján volt bérgezdálkodó és községi albiró a magyar időben. Szenttamási házából 1944 őszén Nádáljára hurcolták, és ott kivégezték.

Nacsa András 40 év körüli földbérő, Nádálján községi képviselő is volt, s feleségével, Nacsa Andrásné Nagy Friss Ilona 35 év körüli háziasszonnyal a nagybátyám sorsára jutottak.

Szenttamáson igen sok nyilasnak minden családtagja ki lett végezve, kivételt csak a gyenge, tíz éven aluli gyermekek képeztek.⁷⁹

⁷⁹ A rokonságát ért atrocitások felsorolása mellett tanúnk a különféle atrocitások számos áldozatának azonosításával segítette a kutatást. Az ő azonosítószámával megjelölve az általa említett nevek és adatok mind beépültek az e kötet befejező részében mellékelt áldozatnévsorok valamelyikébe.

TISZTA PÁL
(SZENTTAMÁS, 1925 – SZENTTAMÁS, 2001)

„A háború befejeztével mint leszerelt petőfistát, mint harcost más petőfisták által rögtön be akartak szervezni a Kommunista Pártba. Én ettől ódzkodtam nagyon, mert igen keserű közvetlen tapasztalatom volt. Láttam, hogy mi történt a kommunistákkal a régi jugoszláv és a magyar időben. Bár ezek mindkét rendszerben tisztességesebb eljárás során, bírósági ítélettel lettek büntetésekkel sújtva, nem úgy, mint a háború után a kommunisták tették.

Azokat, akik a magyar időben beiratkoztak valamelyik magyar szervezetbe, netalán a Nyilaskeresztes Pártba, meg az iskolázottabb magyarokat a szovjet hadsereg átvonulása után azonnal kezdték összeszedni a szerbek. De elhurcolták azokat is, akik valamilyen állami vagy önkormányzati intézményben akár segédszemélyzeti állást – portás, csősz, községi kézbesítő stb. – elvállaltak. A tehetősebb gazdálkodók, kereskedők és elismertebb iparosok is rajta voltak a feketelistán. S ha a keresett személyt nem találták otthon, mert bevonult a magyar honvédséghez, félelmében elmenekült vagy biztonságosabb helyen bújt meg, hát a feleségét és akár a kiskorú gyermekeit hurcolták el helyette, s végezték ki. Vörös István honvéd a feleségét, a 19 éves fiát és a 16 év körüli leányát vesztette így el. Amikor évekkel később hazatért a hadifogságból, már csak a 10 év körüli kislányát találta meg. Akkor neki már a haja szála sem görbült, pedig háborús bűnösként és nyilasként 44 őszén kivégezték volna. Kuglicz János szintén árván találta tíz évnél fiatalabb három gyermekét, akik mellől anyjukat hurcolták halálba apjuk helyett. Farkas Mihály bácsi egész családját: öt, feleségét, fiát, lányát, menyét és vejét is kivégezték a nyilasságért, pedig ezek a családok soha nem politizáló, szegény napszámosemberek voltak, akik a béigért földosztással kecsegtetett szebb jövő reményében álltak rá, hogy nevük fölkerüljön a Nyilaskeresztes Párt névsorára, mint számos más nincstelen szenttamási magyaré is. Számos így elárvult, sírdogáló gyereket karoltak fel akkor a jószívű szomszédok, és adták át őket nagyszüleiknek vagy rokonaiknak.

Minket, munkabíró vagy legalábbis annak látszó szenttamási magyarokat, mindjárt a szovjet hadsereg végleges átvonulása után, 1944 novemberének első napjaitól szerb fegyveresek szedtek össze 16-tól 60 éves korig, s hajtottak kényszermunkára. Megrongálódott utakat és hidakat kellett javítanunk, a szerb nagybirtokosok földjein kukoricát törni, répát és krumplit szedni hosszú heteken át. Általában csak egy személy maradhatott otthon, az is magatehetetlen öreg vagy beteg. Minden magyart fehér karszalag viselésére köteleztek. Így megjelölve, mint baromcsordát szokás, fegyveres szerbek lóhátról tereltek bennünket gyalog a határban, egyik szerb tanyától a másikig, kérdezgetve a gazdákat, hány ingyenes munkaerőre van szüksége. Engem és még vagy 50 embert, főleg nőket, az egyik Belic-tanyánál különítettek el a menetből.

Munka közben láttuk, amint a községi kocsí a Vörös rendőr testvéérének, Istvánnak a feleségét, a 40 év körüli Piros nénit és két idősebb gyermeküket, a 18-19 éves fiút és a 16 éves lányt beviszi a törésből a faluba. A kocsí bakján, elöl, a kocsis mellett a pékből lett, Šuco ragadványnevű rendőr ült két lába között álló puskával, Vörös né pedig két gyermekével hátul, a kocsiderékban egymáshoz bilincselve. Akkor láttam őket utoljára. Kinn a

határban, a kényszermunkán, kukoricatörés közben nem tudhattuk, hogy benn a faluban eközben fékevesztett embervadászat folyik. 17-20 éves, fegyveres szerb fiatalok, egy-egy vidéki, ismeretlen helyőrségi tag partizánnal az élükön sorra járták a magyar házakat, elrejtett fegyvereket követeltek, s közben feltúrtak mindent, s ami értéket – pénzt, aranyat és hasonlót – megtaláltak, azt elvitték. A családfőt igencsak név szerint keresték, ütlegelve is a házbelleket: vallják be, hol rejtőzik. S ha megtalálták, a család férfitagjait, de nemegyszer az asszonyokat is, megkötözve vagy puskacsó előtt kísérték be a községházára vagy a gyűjtőhelyek egyikére-másikára.

Ha útközben más ismerősökkel is találkoztak, azokra szigorúan rájuk parancsoltak, jelentkezniük kell a községházán rutin jellegű kihallgatásra, s jobb, ha ezt önként megteszik, mert abból nagy bajuk lesz, ha őket is fegyveresek állítják elő. Az így előállított vagy beidézett magyarok legtöbbször soha nem tért haza. Illetve ha összeverve, megkínózva mégis, és ártatlanságának tudatában nem menekült vagy bújt el, másnap vagy harmadnap egy másik razziázó csoport ismét fölszedte, előállította, és végleg el is tüntette. A községháza helyiségeiben, de főleg pincéjében, a gimnázium épületében és más gyűjtőhelyeken aztán a legválogatottabb eszközökkel, testi megcsonkításokkal, halálra botozással kényszerítették az előállítottakat, vallják be, hány szerbet öltek meg vagy jelentettek fel államellenességért a magyar időben. A meggyötörtek némelyike kínzása megszüntetése reményében mindent beismert, amit kínzóik hallani akartak tőle, sorsa azonban ugyanaz lett, mint az állhatatosan tagadóké: agyonverés vagy lelövés. Az úgynevezett katonai közigazgatás első heteiben, 1944 októbertől és november első hetében több száz szenttamási magyart nyelt el a régi szerb temető négy nagyobb és több kisebb tömegsírja. De így folytatódott tovább is a partizán közigazgatás mind a 90 napján kisebb-nagyobb intenzitással, sőt elvéve még később is.

Akit valamilyen okból nem tudtak előállítani az említett három hónap alatt sem, csak később, meg aki a vészterhes idő letelte után tért haza katonaszökevényként vagy hadifogságból, már nem végezték ki rövid úton. Az ilyenek sem kerültek el ugyan a veréseket és kínzásokat, de már nem a halál, hanem koncepcióvá vád alá helyezés és hamis tanúskodáson alapuló több évtizedes börtönbüntetés várt rájuk. Vagyona elkobozásával és családjá kitoloncolásával fizetett sok olyan szenttamási magyar is, aki sokéves szovjet hadifogsága miatt maradt távol, vagy halálfélelmében menekült el ideiglenesen a közelgő harcfront elől, hátrahagyva mindenét. Ezekre egyszerűen rásütötte az új szerb hatalom a háborús bűnösség bélyegét azzal, hogy azért félt hazatérni vagy szökött meg, mert menekült a »jogos és igazságos felelősségre vonás« elől. Ez pedig vagyoneklobozással és családelűzéssel járt. A hátrahagyott vagyont, jószágot, értéket gyorsan szét is húzták, elosztották egymás közt a hadizsákmányra vadászó győztes szomszédok.

Engem is, apámat is beidéztek néhányszor kihallgatásra. Engem információkért zaklattak, vallatás közben vertek is, mert leveleket írtam, helyettes voltam. Apámat, Tiszta Mátyást pedig azért, mert nemzetőr volt a magyarok bejövetelkor, s mert vallotta és vállalta magyarságát. Őt még kegyetlenebbül verték vallatás közben: »Hány szerbet öltél meg?«, illetve: »Kiket jelentettél fel a magyar hatóságoknál?« Két-két ilyen előállítás után apámat is, engem is

még hazaengedtek. Harmadszorra már nem bántottak, de nyíltan megmondták, hogy az apám és a saját »árulásomért« kegyetlen vég vár ránk, hacsak jóvá nem teszem azzal, hogy önként jelentkezek frontszolgálatra. Ezzel ugyanis mindkettőnk »bűnét« jóváteszem, és nem lesz egyikünknek sem bántódása. Mit is tehettem? Vállaltam a frontszolgálatot »önként« az alakuló magyar brigádban.

December elején összeírták Szenttamáson az itthon talált, 1915 és 1928 között született magyar férfiakat. Az én katonáskodásom úgy kezdődött, hogy mint »önkéntest« századmagammal már az első transzporttal, az 1924-esekkel berántottak, és útnak indítottak Óbecsére, katonai vizsgálatra gyalog a kövesúton télvíz idején. Barátsággal fogadtak bennünket a sorozóépület udvarán, hogy ott várjuk meg a sorozóbizottságot. A transzportunkról küldött papírok alapján egyenként szólítottak bennünket. A bizottsági tagok között volt talán orvos is, de a sorozó vizsgálat csak úgy, ránézéssel és néhány egészségre vonatkozó kérdés feltevésével történt. Megnézték, hogy nincs-e közöttünk szemmel láthatóan súlyos testi fogyatékos vagy beteg. Hiányzó fél szemre vagy egy-két ujja nem néztek. Amikor a bizottság mind az öt tagja jól megnézett magának bennünket, és az utolsó is kimondta, hogy alkalmas, onnan már hazaút nem volt. A kiszuperáltakat hazaengedték. Szintén gyalog.

Nagyon kevert társaság gyűlt ott akkor össze. Mindenféle korosztályú népesség az egykori Óbecsei járás minden falvából. S mind egy szál magyarok. Olyanok, akiket a korábbi – magyar – sorozásokon kiszuperáltak, de számos olyan is, aki már honvédként megjárta a szovjet frontot, de szerencsésen hazaszökött. Mindenkit besoroztak, aki fegyverre foghatónak tűnt.

Kezdetben együtt voltunk mindannyian. Nem osztottak szét bennünket harcoló és munkásszázadokra. Rettenetesen féltünk a rossz választástól. Megjegyzem, a választási lehetőségre már itthon, Szenttamáson, a községháza udvarán, indulás előtt felhívták a figyelmünket szerb előjáróink, s buzgón ajánlották, jelentkezünk fegyver alá, mert munkásszázadokba a fasiszta megszállók kiszolgálóit sorozzák, nekik rettentő mostoha körülmények között kényszermunkát kell végezniük a frontvonal mögött. Az én helyzetemet megkönnyítette az a változtathatatlan helyzet, mely szerint az »önkéntes frontvállalás« a saját magam és apám életének ára. Akkor még nem tudhattam, hogy leszerelő petőfistaként apámat már nem találom az élők sorában. Egy későbbi, karácsony előtti razzia során több petőfista társam apjával-anyjával együtt galád szöszegő módon elhurcolták, és egyik tömegsírba lőtték a magukat később harcos partizánnak tituláló, de itthon fegyvertelen és védtelen embereket, nőket és tizenéves gyermekeket kegyetlenül mészároló szerb fiatalok.

Sorstársaimat viszont pár nappal besorozásuk után kemény győzögetés alá fogták Óbecsén is. Állandóan hangsúlyozták, hogy a magyar név becsületének helyreállítása csak úgy történhet meg, hogy fegyverrel a kézben, a magyar és német fasiszta megszállók ellen harcolva bizonyítunk. Fegyvert viszont csak azok kapnak, akik önként jelentkeznek frontszolgálatra. Nagy volt a kavargás, a tanácstalanság és a rémület sorainkban. Hiszen sokan tudták, hogy a honvédséghez berukkolatott apjuk, testvérbátyjuk áll majd velük szemben, és rájuk kell lőnie. Ennek ellenére sokan a fegyver mellett döntöttek két okból is. Először azért, mert halvány sejtelmük sem volt a frontszolgálat borzalmairól és veszélyeiről.

A rábeszélők meg ecsetelgették annak előnyét, hogy a harctérről hazatérve hősök leszünk, megbecsült, egyenrangú polgárai az országnak, testvérei az államalkotó szerb népnek, nem pedig áruló, fasiszta bűnözők. Legfőképpen azt hangoztatták, hogy nekünk bizonyítanunk kell: nem minden magyar fasiszta pribék, s hogy vérrel lemosható a szenny, ami a magyar nevet érte a fasiszta megszállók helybéli kiszolgálói révén. Mi persze csak a másik oldalon állók vérét értettük ez alatt. Ők, az agitálók valószínűleg a mienket is. Mindenképpen magyar vért, egymásét is ontva.

Az »önkéntesen« fegyvert fogók nagy számára a másik magyarázat meg az volt, hogy a kényszermunkából már itthon, Szenttamáson, de az Óbecsei járás más falvaiban is, vastagon kivettük részünket, amikor részeg, kötekedő fegyveres örök mint a barmokat hajszoltak bennünket a határban a szerb gazdák és az elhagyott birtokok termésének betakarítására. Hasonló rémségektől rettegve, fiatalon, tapasztalat nélkül, többen nagyobb biztonságban érezték magukat fegyverrel a kezükben. S így álltunk, egymástól elkülönülve a két csoport, ki-ki sajnálta a másikat, mert úgy hitte, hogy amaz választott rosszul.

Háromnap győzködés után minket, a fegyver alá jelentkezőket felsorakoztattak, több százunkat, és útnak indítottak szintén gyalog Topolyára. Estefelé érkezünk oda, holtfáradtan a nagy menetelés után. Néhány nap múlva aztán, miközben naponként több irányból és többször is újabb »önkéntes« csoportok érkeztek Óbecséről, akik időközben „meggondolták” magukat, és a fegyver mellett döntöttek, szenttamásiak is. E később érkezőktől hallottam, hogy azért vállalták végül is »önként« a fegyvert, mert napokig éheztek és emberkínzó, látástól vakulásig tartó kíméletlen munkára kényszerítették őket, majd szüleik, családjuk kitelepítésével és vagyonuk elkobozásával fenyegették. Fegyver vagy tömegsír között kellett választaniuk.

Topolyáról aztán minden előzetes harci kiképzés nélkül, csak a levanteoktatáson szerzett csekély tudással Bezdánba, frontszolgálatra szállítottak bennünket. Soknak közülünk még fegyver sem jutott, lőszer meg egyáltalán nem. »Majd lesz az ellenségnek, és elveszitek tőle!« – biztatták azokat, akiknek a levanteoktatásnál használt fapuskákat nyomták a kezébe rohamra indulás előtt. Persze golyófogónak és »aknaszedőnek« ilyen fegyverzettel is jók voltunk. Meg is tizedelte sorainkat a »hősi helytállás és bizonyítani akarás« alaposan. Néhány földvári és egy szenttamási bajtársunk, a 19 éves Romoda Katona István megtagadták a rohamparancsot, mert hírül vették, hogy otthon válogatott kegyetlenséggel mészárolják le hozzátartozóikat. Okulásunkra ott a helyszínen kivégezték mindannyiukat. Ehhez volt lőszer!

1945 tavaszán értük el a szlovén–osztrák–olasz hármashatárt. Ekkorra már mindannyian valamilyen szedett-vedett katonaruhában voltunk, amelyet valóban a fronton elesett, főleg német és magyar katonák tetemeiről szedtünk le. A mi elnyűtt, hazai civil gúnyánk és lábbelink ugyanis már annyira lerongyolódott, hogy inkább koldusokra, mint hadseregére hasonlítottunk. Látva társaink tömeges elhullását körülöttünk, túlélési ösztöntől vezérelve bizony hullarablókká is váltunk, és nemcsak fegyvert, de a túléléshez szükséges ruhát és élelmet is elszedtük a halottaktól azzal, hogy nekik ezekre már úgysem lesz szükségük.

Velem olyan 100 főnyi csoport gyalogolt át azon a napon Óbecsére, közülük 18-20 sohasem tért haza. Másoktól tudom, hogy karácsony előtt még több kisebb-nagyobb csoportot, későbbi korosztályokat is befogtak, és kiképzés nélkül rögtön hadrendbe állítottak. Csak valószínűsíthetem, nekik is a miénkhez hasonló veszteségeik voltak. Saját mérlegelésem és becslésem szerint Szenttamásról 200-250 fiatal magyar gyerek lett akkor elhurcolva golyófogónak és aknaszedőnek. Az évek során kapott különféle harcosszövetségi papírok és kiadványok csak ennek a felét mutatják ki, de ezekből is jól látszik veszteségeink aránya. A harcosok jegyzékébe vett 128-130 fegyverbe fogott szenttamási petőfista közül 26-an estek el, tehát minden ötödik. De nagyon sokan, főleg azok, akiknek valamelyik családtagját időközben itthon kivégezték, nem adták beleegyezésüket, hogy nevüket jegyzékbe vegyék. A kényszermunkaszázadok tagjairól és veszteségeiről sem állítottak össze névsorokat. Még ma sem értem, hogy én miért is hagytam magam sodortatni az árral, amikor szószegőn becsaptak.

Marad tehát a tény, hogy amíg mi fegyverrel a kezünkben helyálltunk az »új, igazságosabb rendért«, itthon nem együnknek apját, anyját, testvérét vagy több rokonát is kivégezték. Szekrény Jánosnak apját, anyját, nekem és a Romoda gyerekeknek az apját, de sokunknak, az általam ismertek és tudottak közül 46-nak közeli rokonát végezték ki. Kettőnek pedig, amíg ő a fronton volt, egész itthon hagyott családját, szüleit, testvéreit kitoloncolták az országból.⁸⁰

A fasizmus áldozatai. A szenttamási szerb ellenállók emléktáblájára fölvették a Petőfi brigádba kényszerített és a harcok során elesett fiatal szenttamási magyarok nevét is. A tábla a település „újjáépítésekor” a központban lebontott üzleti negyed és egykori csendőrlaktanya helyén épült szövetkezeti otthon főbejáratát ékesíti (A szerző gyűjteményéből)

⁸⁰ A tanú több ártatlan áldozat azonosításával segítette a kutatást. Ezek tanúink azonosítószámával megjelölve beépültek az e kötet zárórészéhez mellékelt áldozatnévsorok valamelyikébe.

TOJZÁN CSAJDA ISTVÁN
(SZENTTAMÁS, 1922 – SZENTTAMÁS, 1997)

„Nagyon hosszú visszavonulással védelmeztem a magyar hazát az északkeleti Kárpátok vonulatától az ausztriai Bruck városkáig. 1945 áprilisában ott estem orosz hadifogságba. Onnan gyalog Mosonmagyaróvárra, egy rettentően tetves, nagy táborba hajtottak sokadmagammal, majd később, szintén gyalog, fel Pozsonyba. Ezen az úton óriási zápor vert bennünket, mire orosz hajcsárunk levettette velem magyar sátorlap köpenyemet, és magára húzta. Pozsonyban egy lovardában szállásoltak el bennünket. Rengeteg hadifoglyot gyűjtöttek ott össze. Annyi embert egy helyen még sohasem láttam. Az élelmezés rettenetes volt. Valami undorító levesfélék, és semmi más.

Pozsonyban aztán bevagonoztak bennünket, és Foksány felé irányították a szerelvényt. Ez már nyár elején volt. Egy-két fegyveres őr ült vagonjaink tetején, és figyelt ránk, amikor egy-egy vasútállomáson vizet vettünk magunknak.

Foksányban szintén egy nagy fogolytábor volt. Nemsokára megérkezésünk után tifusz kezdett pusztítani közöttünk. Kocsiszámra hordták ki a halottakat a hatalmas gödrökbe

A 16. határvasdász zászlóalj túlélő tagjai, egykori frontharcos csapattársak tisztelegnek hősi halott bajtársaik előtt, s helyezik el koszorújukat emlékefájjukra
(Balassa Tibor felvétele a szerző gyűjteményéből)

minden áldott nap. Rengeteg ilyen gödröt ástak annak idején a tábor körül, tele mésszel leöntött mindenféle, de legtöbb magyar halott hadifogoly tetemével. Nyár dereka volt, igen nagy forróság. Én Futó Ferivel a tábor szélén húzódtam meg a szabad ég alatt, elkülönülve a fertőzött, barakkokba zsúfolt tömegetől.

Foksányból Gomelbe szintén marhavagonokban szállítottak el bennünket. Egy kolhozba szállásolták be a sok hadifoglyot, s időről időre egy tóhoz engedtek le bennünket mosakodni. Embertelen életkörülmények között emberfeletti munkát végeztek velünk. Tőzébányába hajtottak bennünket, ahol, ehetetlen, rossz kosztos vízből bányásztuk a tőzeget, szinte ruhátlanul, s éjjel a puszta deszkaágyakon aludtunk. Egyik napon önkéntes mesterembereket kerestek műhelyben dolgozni. Örömmel és jobb életkörülmény reményében jelentkeztem asztalos- és ácsmunkára. Később kisegítőnek Futó Feri barátomat és sorstársamat is magam mellé vehettem. Vagonféktömlőből csináltunk magunknak lábbelit. Néha fakitermelésre is elvittek bennünket. Ott, Gomelben is nagyon sokan meghaltak. A halottak kezére üveget kötöttek, bezárva a halott nevét, adatait és hogy hová való. A Feri is temetett. Voltak ott idősebb civilek is, akiket az oroszok fogolylétszám feltöltésére vagy malenkij rabottra szedtek össze a megszököttek vagy lelőttek helyett útközben. Sok-sok ilyen volt, akik még kevésbé tudták elviselni a kegyetlen körülményeket, mint mi, a fiatal, edzettebb katonák. A Ferit megtanítottam deszkát vágni a körfűrészben, és asztalos lett belőle. Aki ott nem tudta fölhalálni magát, az gyorsan odaveszett.

Hazaindulás előtt mindannyian tisztességesebb ruhát, orosz katonakabátot, cipőt kaptunk, és egy orosz őrmester kísért bennünket egész úton, Ungváron és Munkácson át Máramaroszigetig. Hosszú szerelvényen rengeteg ember tartott akkor hazafelé, csupa agyongyötört, csont és bőr ember, akiknek azonban ragyogott az arcuk az örömtől, hogy végre hazamehetnek. De még útközben és Szigeten is sokan meghaltak a gyengeségtől. Máramaroszigetre érkezve a szabad ég alatt aludtunk rögtönzött priccseken, nem tudtak födelet biztosítani a sok fogoly számára.

Néhány hónapos huzavona után Magyarországra, Debrecenbe hoztak bennünket. Itt egy hatalmas fogadótábor volt, ahol enni adtak, tisztálkodni lehetett, és tüzetes orvosi vizsgálaton kellett átesnünk. Ahogy kissé megerősödtünk, Debrecenből továbbvittek bennünket, hogy helyet csináljanak az újabb hazaérkezőknek.

Budapestre, a Nyugati pályaudvarra futott be a vonatunk, ahol rengeteg nép várta érkezésünket. Fényképeket mutogatva érdeklődtek, kérdezgettek, jött-e velünk, vagy tudunk-e hozzátartozóikról. Senkit sem engedtek el közülünk, a szerelvényünk minden utasát a Mária Terézia laktanyába szállásolták el. Itt aztán a Rákosi fekete ruhásai vettek bennünket tüzetes vizsgálódás alá. Mindennapos kihallgatásokkal próbálták meg kiszűrni közülünk horthysta-szálásista ellenfeleiket. A gyanú felett álló magyarországiakat ezután hazaengedték, ránk, határon túli magyarokra azonban jól figyeltek, magam sem tudom, miért. Azokat a magyarországiakat viszont, akik fennakadtak a rostán, valószínűleg elnyelte a sötétség.

Közben ránk jött az informbirós (Tájékoztató Iroda) időszak. Emiatt a Futó Feri nem akart még hazajönni Magyarországról, én azonban igen. Egy pesti srác, Erős András borotvált bennünket a táborban. Szabadulásom után elvitt magához a lakására is vendégségbe. Itt

kaptam meg apám válaszlevelét arra az érdeklődő levelemre, hogy hazajöhetnék-e. Megírta, hogy befogták kényszermunkára kukoricát törni a »partizánok«, de a Simo Đorđević kimentette és hazaküldte, mert ismerte háború előtti és alatti munkaspárti beállítottságát. Megadta egy korábbi, akkor Pesten lakó kommunista harcostársának, Horváth Vincének, a Gáspár Mancsi apósa testvérének a címét, menjek el hozzá, az majd pártfogol mint pesti kommunista, és hazasegít. Vince bácsi ezt meg is tette. Ez a Vince bácsi a háború előtt nagy kommunista volt apámmal együtt. Azt nem tudom, miért hagyta el családját, és maradt kinn Magyarországon. Elintézte a személyazonosságomat igazoló papírokat, s 1948 májusának derekán a magyar határőrök Röszkénél átadtak a szerbeknek. Egy-két rövid kihallgatás után Szabadkán és Szenttamáson haza is engedtek.

Már-már azt hittem, hogy beilleszkedtem az itthoni civil életbe, amikor egy év elmúltával megkezdődött az én kálváriám is, ami a kevésbé szerencséseket a hazaérkezésük pillanatától sújtotta. Főleg, ha szökve jöttek, s elfogták őket, vagy hazaérkezésük után a kezük közé kerültek. Hosszú, több hetes-hónapos kíméletlen vattatás után – ha nem akadt fönn a rostán – a világháborút megjárt honvéd, ha fiatalabb volt, besorozták még három évre jugoszláv katonának, ha meg már idősebb, akkor meg nagyobb ráfigyeléssel hazaengedték, és jelentkeznem kellett még évekig. Engem a Jelo Kurjački fogatott le emberöléssel is vádolva többek között. Persze nem vállaltam, amit nem tettem, hiszen 1941-ben még csak 18 éves voltam. A Jelo béreslegényével, a besúgó Dudás Matyival való szembesítés után az Óbecsei Járásbíróság felmentett, s döntését megkaptam írásban is. Akkor már nem írástudatlan partizánok rögtönítélő vérbíróságai ítéleztek, mégis gyakran előfordult, hogy elnyelte az embert az ármány. Engem valójában egy másik Tojzán István, a Rigó helyett fogtak akkor le. Még mindig nagyon tele voltak a börtönök akkor is. Főleg magyarokkal. Volt ott már akkor hadifogságból hazai gyekvő honvéd, informbirósággal⁸¹ meggyanúsított, de a terménybeszolgáltatás elmulasztása miatt bezárt egyén is. S kezdtek behordani közenk a szerbeket is, katonatiszteket, szerb papot, földbirtokosokat és másokat is. Velem volt például egy szobában a Momčilo ügyvéd is, akinek az volt a híre, hogy tagja volt a vérbíróságnak Szenttamáson 1944–45-ben, a vérengzés dandárja idején. Valahol valamit szólt az új rendszer ellen, amikor az az ő várakozása ellenére cselekedett.

Nem sokáig élvezhettem azonban a szabadságot. Alig egy hét után ismét lefogtak. Ezúttal informbirós kémkedés vádja alapján. Oroszországban ugyanis egy katonai törzskar asztalos- és ácsmestereként műhelyben dolgoztam. Szegény Futó Feri, amikor arról vallatták, hol és merre járt, néhány nagyobb pofon után elmondta, hogy hol, és hogy az én beosztottam volt. A szenttamási hatalmasok persze rögtön azzal szorongattak, ismerjem be, milyen kiképzést kaptam, és mely térségben miről kell kémkednem a szovjet és a magyar Informbiro számára. Itt, Szenttamáson akkor is nagyon vertek minket, magyar foglyokat.

⁸¹ 1948. június 27-én a nyugati hatalmak jóváhagyásával Sztálin uralma alá vetett kelet-európai államok kommunisztái a szovjet diktátor utasítására a Tájékoztató Iroda – a csatlós államok nemzetközi szervezete – elítéli Jugoszláviát, s ezzel nyílt konfliktus támad Tito és Sztálin között. Jugoszláviában súlyos büntetésekkel sújtották mindazokat, akik a szovjet zsarnok mellé álltak. A Tájékoztató Irodát szerbül Informbirónak mondták, a Sztálin-pártiakat informbiróistáknak. Röviden IB-seknek.

Óbecsén azonban már nem. Három hónapig tartottak magánzárkában, száraz kenyéren és vízen, s szinte naponta vezettek megkötözve, fegyveres kísérettel kihallgatásra. Végül is azzal a feltétellel engedtek el, hogy írjunk alá egy nyilatkozatot, miszerint a börtöntortúra miatt semmilyen követelést nem teszünk az állammal szemben.

Ennek ellenére szabadulás mégsem lett. A Tóth Pistával, Romoda Jóskával, Mag Antival meg a Bezeg Miskával együtt egy púpos Udba-s⁸² egymáshoz kötözött bennünket és Óbecséről Szabadkára vittek. Engem aztán ott csak egyszer hallgattak ki, s miután megnézték az óbecsei bíróságtól kapott felmentő ítéletemet, hazaengedtek. Társaimat azonban nem.

Sok-sok magyar az enyémhez hasonló ok, azaz névazonosság miatt akkor életét veszette. Az ítélezők, hogy biztosan megbüntessék az általuk bűnösnek véltet, minden elfogott azonos nevű egyént megbüntettek. Azokban az időkben csak én és csak Szenttamáson hat Tojzán István nevű embert ismertem. Hiába mondogattam, hogy én Tojzán István Csajda vagyok, s hogy a többi Tojzán Istvántól a ragadványneveinkkel különböztetnek meg bennünket. Hogy van Tojzán, aki Herpai, Rigó, Fűtő, Csonka, és némelyik nagyobb családban két-három István is lehet. A Jelo erre azt vágta rá: „Hazudsz! Te a Rigó vagy!” És neki hittek persze, nem nekem.

A valamilyen formában áldozatként számba vehetők közül emlékeim szerint negyvenöt személyt név szerint is ismerek. Mindezeknek az ismerőseimnek a sorsáról persze később, jóval hazaérkezésem után a rokonaimtól, szomszédaimtól értesültem, amikor hiányolva őket rákérdeztem környezetemre sorsuk után érdeklődve. A hóhérok közül csak azokról szólhattam, akikkel hazatérésem után összehozott a rossz sorsom:

1. Jelo Kurjačkival, a »bosszúálló szerb anyával«, illetve a »fekete özvegyel«,
2. Dudás Mátyással, a Jelo bérencével,
3. Milošev Momčilo Kiseljak későbbi ügyvéddel rabtársként egy cellában Óbecsén.⁸³

⁸² Udba-s, azaz az Udba tagja.

⁸³ A tanú megközelítőleg félszáz áldozat azonosításával segítette a kutatást. Ezek az adatok tanúnk kódszámával mind beépültek az e kötet zárórészéhez mellékelt megfelelő áldozatnévsorokba.

RADOMIR TUCIĆ
(TURJA)

„Turján születtem, de ahhoz későn, hogy emlékezni a fordulatra és az azt követő eseményekre. Tudok egyet-mást a kommunisták viselt dolgairól, amiről anyám mesélt, a háború utáni rablógyilkosságokról és fosztogatásokról.

Áldozataik főleg magyarok, de szerbek is voltak, akik valamilyen formában együttműködtek az akkori magyar hatóságokkal. A nevükre sajnos már nem emlékszem, azt nemigen emlegette a családom, csak a malomtulajdonosét és a családjáét.

1. Schaffhauser [?] ún. Sava középkorú, jómódú sváb ember volt, malomtulajdonos Turján, két gyermek apja. 1944 őszén fegyveres partizánok hurcolták el, feleségével,
2. Schaffhauserné [?] ún. Stana asszonnyal és menyével,
3. ifj. Schaffhauserné [?] Barbarával, akinek a férje,
4. Schaffhauser [?] a német hadseregben szolgált, és sorsa ismeretlen,
5. János nevű magyar főmolnárjukat is gazdáikkal együtt hurcolták el,

Pravoszláv templombúcsú Turján sokadalommal a XIX. század második felében
(A szerző gyűjteményéből)

6. Janival, a főmolnár 18-19 éves fiával. Egyikük sem adott magáról több életjelt.
7. Hajadon leányukat Csonoplyára hurcolták el a németek számára létesített gyűjtőtáborba.

Róluk anyám többször és később is mesélt, jóban volt velük a családom, így ezek nevére, illetve szerbesítetten használt nevére emlékszem.”

URBÁNNÉ TOJZÁN CSONKA ETELKA
(SZENTTAMÁS, 1915 – SZENTTAMÁS, 2001)

„A magyarok bejövetele után első férjemmel, Zóki Ferencsel megvettük törlesztésre özvegy Popovné Becsei úti kocsmáját, mivel férjem a szobafestő szakmáját könnyebbre szeretne volna cserélni. A kocsmát megvásárlására Popovné, a tulajdonos beszélte rá, és valójában jó üzlet is volt, mert két év alatt sikerült is törleszteniünk a vételárat. Mire azonban a ház íratására került volna sor, bejöttek az oroszok, megkezdődött a partizán rémuralom.

1. Zóki Ferencet (1910), a férjemet és hat testvéremet, rokonomat:
2. Tojzán Ferenc (1908) földművest,
3. Tojzán György (1914) napszámost,
4. Tojzán János (1912) községi rendőrt,
5. Tojzán József (1904) vadőrt,
6. Tojzán Julianna (1914) háziasszonyt és
7. Tojzán Mihály (1906) földművest már az elsők között elhurcolták, és többé nem is adtak életjelt magukról.

Testvérvárosunk, Jánoshalma Kiss György polgármester által vezetett küldöttsége is főhajtással tisztelgett 1944-es mártírjaink emléke előtt, és helyezte el városa koszorúját az emléktáblánál (Szép Emil felvétele a szerző gyűjteményéből)

A mi kocsmánk korábbi tulajdonosának két fia,

1. Popov Žarko és testvéröccse,
2. Popov Pera aktív résztvevői lettek a magyarellenes rémuralomnak. Egyik első dolguk az volt, hogy engem, a »háborús bűnös« feleségét egy szál ruhában, kendőbe kötött kis batyuval kitoloncoljanak Magyarországra, és a már kifizetett, de át nem íratott házat és tele kocsmát visszavegyék tőlem.

Magyarországra érve minket, kitoloncoltakat először ideiglenes táborokban helyeztek el, ahova időről időre szerb partizánok jöttek át Jugoszláviából, és razziáztak közöttünk magyar őreink asszisztálása mellett, szökött háborús bűnösök után kutatva. Néha távolabbról láttam is egy-egy megkötözött embert, ahogy lökdösték maguk előtt teherautójuk felé.

Egyik kihallgatásom alkalmával már nagyon feldühödtem a sorozatos zaklatások miatt, s hisztérikus kiabálással, anyanyelvén, hibátlan szerbséggel olvastam a kihallgató tiszt fejére mindazt, amit fegyveresei ellenünk, fegyvertelen magyar civilek ellen otthon elkövettek gyilkolva, erőszakkal kihajtva bennünket, hogy szabadon, büntetlenül fosztogathassák, kisajátíthassák hátrahagyott szegénységünket. S hogy engem is csak azért toloncoltak ki a Popovok, hogy visszavegyék a mindennel tele, már kifizetett házamat és kocsmámat.

»Biztos, hogy így volt az eseted? Vissza mersz-e jönni velünk, a szenttamásiak szemébe mondani gazságaikat?« – kérdezte a kihallgatást vezető szerb tiszt. Igenlő válaszomra megveregette a vállam és azt mondta: »Tetszel nekem, hogy ilyen bátor asszony vagy! Most adok neked egy papírt, amivel szabadon hazamehetsz, és amivel védett leszel, senki se bánthat, és pereld vissza, ami a tied. Egyszer, majd ha mindennek vége lesz, elmegyek Szenttamásra, hogy lássam, sikerült-e.« Én a papírjával valóban hazajöhöttem. Bántódásom sem esett. Pereskedtem is a Popovékkal, de csak azt értem el, hogy az épület nekem járó felét kifizették, de én már nem költözhettem bele, és az ingóságom is odaveszett. A papírt kiállító szerb tiszt viszont sohasem keresett meg a háború után, hogy lássa harciasságom végeredményét.⁸⁴

⁸⁴ Rövid visszaemlékezése során, családja, rokonsága emberveszteségének név szerinti felsorolása után, tanúink még több különféle atrocitás számos áldozata azonosításával segítette a kutatást, kivégzett első férje és magyar rendőr fivére fényképeinek rendelkezésre bocsátásával is. Ezek az adatok mind beépültek az e kötet befejező részéhez mellékelt áldozatnévsorokba.

VUJINNÉ KISS ERZSÉBET
(SZENTTAMÁS, 1938 – SZENTTAMÁS, 2010)

A helybéli tanítónő otthonában kereste fel e sorok íróját, és elmondta,⁸⁵ részt vett az 1944-es áldozatokra való, a szerző által már hagyományosan megszervezett halottak napi megemlékezésén, és az ott elhangzott felszólításnak eleget téve elhozta 1944-ben kivégzett édesapjának a fényképét, és kérte a kivégzettek között már számon tartott apja adatainak pontosítását, és még két személyről közölt adatokat.

1. Kiss Bódogi Ferenc 31 éves kereskedő, nemes Kiss Antal vendéglős és Gáspár Erzsébet idősebb fia (1914–1944), nős, felesége Bergel Anna Anica, egy kiskorú gyermek, a nyilatkozó Erzsébet Csöpi apja. Magyar időben tisztviselő volt a községi önkormányzatnál, a lovak hadi beosztásának a nyilvántartását vezette. Október végén kényszermunkára vitték a Becsei úti Krivaja-hidat [Bácsér] javítani. Befejzése után, 1944. november elején a községházára rendelték be »átvezénylésre« más munkálatokhoz. Jelentkezett is, de többé nem tért vissza családjához. Három nap után felesége egy éppen szabadult fogolytól megtudta, hogy vele volt a községháza pincéjében, és nap mint nap vallatták és verték. Anica, a feleség ekkor Gavanski Miletához, a szenttamási »ítélőszék« vezetőjéhez fordult több ízben, s kérte, járjon közbe férje érdekében. Mileta válasza végül is az volt: »Anice, idite lepo kući, imate svoje dete, čuvajte je i nemojte više dolaziti.« [Anica, menjen szépen haza, ott van a gyermeke, vigyázzon rá, és ne jöjjön ide többé!] Ő akkor már tudta, hogy a községháza pincéjében kivégezték a kínzottakat.
2. Kiss Bódogi Andor András 28 éves vendéglős és sokoldalú vállalkozó, Antal és Gáspár Erzsébet fiatalabb fia, nős, felesége Móricz Viktória Vicus. Ők ketten fivérével a Szenttamási Magyar Olvasókör és a DMKSZ alapítói közé tartoztak. SAS-behívóra rukkolt be a honvédséghez. Mikor értesült testvérével, Ferenc kivégzéséről, nem mert hazajönni Magyarországról, hanem a feleségét kérte, menjen ki hozzá. Kis utcai házat egy Radišić Zdravko nevű partizán telepes kapta el, aki aztán feleségül vette a Koller István Bözsi nevű hűgát. Szóbeszéd szerint apósa ráhatására ez a Zdravko később becsületesen kifizette a házat régi gazdájának.
3. Kiss Andorné Móricz Viktória Vicus 25 év körüli menyecske volt, amikor férje bátyját, Ferencet kivégezték. Gyermeük akkor még nem volt Andorral, így könnyebben férje után szökött. Előbb Bátaszéken, majd Harkányban éltek.

⁸⁵ A látogatás alkalmával közöltek utólagos feljegyzése.

Tanúk és egyházi anyakönyvek a szenttamási magyarság 1944. őszi hitéletéről

Más délvidéki, főleg Tisza melléki településekkel szemben Szenttamáson papok erőszakos elűzéséről, megkínzásáról vagy kivégzéséről nem tud a szenttamási magyar népi emlékezet, de az egyházi anyakönyvek és egyéb dokumentumok sem. Más források szerint viszont két, előzőleg Szenttamáson szolgált római katolikus pap sorsának háború végi alakulása nagyon könnyen összefüggésben lehet a szerbek harcias papellenes kirohanásaival, bosszújával.

KELLER ISTVÁN 30 év körüli, jánoshalmi születésű pap közvetlenül a szovjetek érkezése előtt Szenttamáson szolgált káplánként. Szüleinél volt vendégségben, amikor a front elvágta visszatérése útját. A Bácska „felszabadítása” és a keleti front nyugatabbra tolódása után a szerte Bácskában razziázó, és Magyarországra, az ideiglenes menekülttáborokba is át-átruccanó fejdadász partizánkülönítményesek Jánoshalmán, szülei házában tartóztatták le, kötözték meg és hurcolták el fegyveres kísérettel.⁸⁶ Az elhurcolt káplán jánoshalmi környezete, így az elhurcolást végignéző egykori suhanc szemtanú is úgy tudta, hogy Szenttamásra, legutóbbi szolgálati helyére hurcolták. Azóta nyomtalanul eltűnt. A szenttamási tömegmészárlásokról beszámoló több mint félszáz helybeli tanú egyike sem tett róla említést.

GAERTNER MIHÁLY 44 éves, kerényi (Kljajicevo) születésű, német származású plébános tízévi szenttamási egyházvezetéssel a háta mögött elmenekült, amikor a magyar hatóság kivonult a faluból. Utolsó anyakönyvi bejegyzése 1944. október 8-ai keltezésű, egy temetési szertartásról.⁸⁷ Óbecse eleste után ő is felült egy menekültszállító szekérkaravánra. Október 10-én Lukács Ferenc szenttamási tartalékos csendőrtiszt és a mellette szolgáló Futó Ferenc, fiatal, szintén szenttamási honvéd Újverbásznál (Vrbas), egy Szenttamás felől érkező szekérkaravánt igazoltattak, amely Zombor felé szenttamási menekülteket, köztük Gaertner Mihály atyát⁸⁸ is szállította.⁸⁹ Állítólag szülőfaluján, az akkor még német lakosságú Kerényen és Zomboron keresztül Magyarországra távozott, s ott is halt meg. Mihály atya távozása után teljes két hónapon át nem volt szentmise Szenttamáson. A templomszolga, idős harangozó és kántor és a zárdájukból a parókiára áttoloncolt tisztelendő nővérek vezetésével mondtak imát ünnepeiken templomukban a magyar hívők. Pap nélkül kereszteltek és temették is el halottaikat a kritikus két hónap alatt.⁹⁰

⁸⁶ Juhász Tibor jánoshalmi önkormányzati és egyházközségi képviselő, korabeli szemtanú közlése. Keller István neve nincs említve, és semmilyen adat nincs róla a szabadkai püspökségen, vagy azért, mert akkor még itt nem volt önálló püspökség, vagy mert rövid idő telt el Szenttamásra kihelyezése és a fordulat között.

⁸⁷ Megállapítható a szenttamási római katolikus egyház 1944-es halotti anyakönyvéből.

⁸⁸ Gaertner Mihály nevét jegyzi a szabadkai püspökség: adatuk Gaertner Michael Krnjaján [Kerény, Kljajicevo] született 1910. október 10-én. Tanulmányait Kalocsán és Diakováron [Đakovo, Horvátország] végezte, pappá Diakováron szentelték 1924. augusztus 31-én. Nagyfényen, Györgyénpusztán, Hódságon, Körtésen [Kruševlje] szolgált, (Szenttamásról) Magyarországra került, és ott 1950. október 28-án halt meg. [Matuska Márton megjegyzése]

⁸⁹ Futó Ferenc akkori honvéd visszaemlékezése.

⁹⁰ Csizmárné Schreck Erzsébet, Hodoniczkyné Vörös Margit és mások közlése.

DUDÁS MIHÁLY 34 éves özvegy, szenttamási római katolikus kántor, két tízévesnél ifjabb gyermek édesapja, 1944 őszén bevonult a honvédséghez. Gyermekai gondozását a házában albérlőként lakó tanítónőre és saját, 18 éves hajadon testvérhúgára bízta. A háború folytatásának kilátástalanságát látva az anyaország orosz megszállását követően kántorunk megszökött a honvédségtől, de a korábbi szerb fenyegetések miatt hazatérni már nem mert. Hazaüzent a különben magyarországi albérlő tanítónő barátnőjének, Glatt Mártának és testvérhúgának, Dudás Katalinnak, hogy két kisfiával, Károllyal és Elemérel szökjenek ki hozzá Magyarországra. Ez meg is történt. A gyermekvigyázó hajadon nagynéni, Katalin később, 1945 után a hadifogságból szabadult Futó Ferencsel visszatért Szenttamásra.⁹¹

RENCSÁR ALBERT idős szenttamási harangozó, kántor és templomszolga 1944. október 9-étől december 10-éig, két teljes hónapon át a tisztelendő nővérek hathatós segédletével „szükségkereszteket” végzett, és a temetkezéseknél is eljárta, a sírásó temetőcsőzzel. Ő végezte el a bejegyzéseket a születési (keresztezési) és a halotti anyakönyvekbe.⁹² A kritikus év december 5-én egy horvát–bunyevác nemzetiségű atya vette át tőle az egyházvezetést, akinek pályafutása a szerb, bolsevista sovinszta fenyegetések miatt alig egy hónapig tartott. 1945. január 5-ei elűzetése után ismét lelki árvaság szakadt Szenttamás magyarságára. Az idős Albert bácsi a nővérek és a sírásó temetőcsász asszisztálásával egy újabb teljes héten át, január 13-áig megint csak papi szertartás nélkül vezetett le négy temetést is a gyászolókkal. Ezek után ismét egy horvát nemzetiségű pap vette át tőle az egyházvezetést.

ANTUN ŠABIĆ atya vikáriusként 1944. december 10-én karolta fel a szenttamási magyar hívők lelki gondozását. A horvát–bunyevác nemzetiségű fiatal pap sajnos nagyon rövid ideig, mindössze 25 napon át maradhatott meg szenttamási tisztében. Jó háromheti szolgálata alatt, főleg 1945 januárja legelején már akkora nyomás nehezedett rá a partizánhatalom gyakori életveszélyes fenyegetései következtében, hogy tovább már nem érezhette magát biztonságban, s az 1945. január 5-e utáni napokban el is távozott Szenttamásról. Hívőközössége az ő nevéhez köti azt a hőstettet, amellyel meghiúsította az akkori községi vezetés azon morbid tervét, mely szerint a partizán kivégzőosztag a vasárnapi nagymiséről hazainduló magyar hívőket fegyvereikkel mind a római katolikus parókiával átellenben levő katolikus iskola falához terelik nézőközönségnek Andróczy Aladár korábbi magyar kisebbségjogi harcos politikai vezéregyéniség nyilvános, az 1942-es Sajkás-vidéki razziák évfordulójára időzített kivégzéséhez. Šabić atya valahogy értesült e szándékról, és felkérte híveit a szentmise előtti közös ima elmondására, majd mindnyájuk lelki békéjének megőrzése érdekében azonnali, gyors hazatérésre kérte őket borzalmas órák bekövetkezését valószínűsítő információira hivatkozva. A hívősereg megfogadta tanácsát, s még mielőtt a kivégzőosztag megérkezett volna, már szét is széledt,

⁹¹ Futó Ferencné Dudás Katalin közlése.

⁹² Megállapítható az egyházközönségben vezetett születési és temetési nyilvántartásokból.

hazament. Így hiúsította meg a gyilkosok kegyetlen és megalázó szándékát a nyilvános kivégzést magyar tömegek, asszonyok és gyerekek előtt.⁹³ Neki köszönhetően így a tömeges nézőközönség helyett csak néhány tájékozottabb és kíváncsi szerb és nagyon kevés, összeteretelt járókelő előtt demonstrálhatta igazságszolgáltatása módszerét az új hatalom.⁹⁴ Valószínűleg ez a nagyon merész cselekedet bősztette fel az atya zaklatóit, hogy szinte azonnali távozásra bírják.⁹⁵

ŽELJKO KOKIĆ DEZSŐ atya a másik fiatal horvát–bunyevác papunk. Első bejegyzését 1945. január 13-án, az utolsót pedig 1946. szeptember 30-án végezte. Határozott fellépésű, nagyon bátor pap volt, akinek valamilyen jogon partizántiszti egyenruhája is volt, s ebben a mindenki számára tiszteletet parancsoló mundérban járt-kelt a faluban mindaddig, amíg az egyházellenes és személyét is érintő fenyegetések felsőbb beintésre meg nem szűntek. Az ő nevéhez is fűz a szenttamási hívők emlékezete néhány bátor fellépést a szenttamási magyarság és annak vallásgyakorlása védelme terén. Két-három emlékező tanú is állította, mindig partizántiszti egyenruhában járt az utcán, ha valahova szolgálatra ment, s erre a vallás- és magyarüldöző zaklatók nem mertek kezdet, még kevésbé fegyvert emelni. Egyenruhájában ment ki a beteg vagy elhunyt hívő házához. Ott arra vette fel a gyóntató vagy a temetkezési szertartáshoz kellő, magával vitt papi ruhát, s a népes gyászmenet kíséretében így kísérte ki utolsó útjára az elhunytat. A temetőből a parókiára már ismét egyenruhájában ment haza. Több mint valószínű, nem túl sokáig élt ezzel a védekezési módszerrel, ha a több mint félszáz tanú közül csak hárman emlékeztek erre.

Az emlékezők szerint valószínűleg partizánkapcsolatai révén értesült a helyi hatóságok megismételt, nagymise végére időzített második nyilvános kivégzési szándékáról a magyar templom előtt. Ezúttal a három korábbi nemzetőr, majd községi rendőr, Czelluska Mihály, Szekrény Károly és Varga István tervezett kivégzéséhez akartak akár fegyverekkel is magyar nézősereget toborozni a hatékonyabb megfélemlítés elérése érdekében. Elődje, Šabić atya példáját követve Dezső atya is nyomban hazamenetelre szólította fel híveit azzal, hogy otthon mondják el imáikat. Ez a két hasonló eset nem zárja ki egymást. Mind a két horvát–bunyevác pap szenttamási szolgálati idején történt egy-egy nyilvános kivégzés. Meglehet azonban, hogy a véges emberi emlékezet keveri a szereplőket, a papokat, az áldozatokat és a drámai események időpontját is.

Mindenesetre az egyházi könyvekben nem találhatók feljegyzések ezekről a hajmeresztő eseményekről. A könyvek némák. De sokszor éppen némaságukkal vagy szűkszavúságukkal mondanak nagyon is sokat. Például az üresen hagyott jó néhány oldal az 1944. évi halotti

⁹³ Csizmárné Schreck Erzsébet, Hodoniczkyné Vörös Margit és Gertner Sándor emlékezete.

⁹⁴ Az előző lábjegyzetben megnevezettek közlése.

⁹⁵ A szabadkai püspökségtől kapott adatok: Šabić Antal Szabadkán született 1915. január 1-jén. Teológiai tanulmányait 1934 és 1939 között fejezte be Szarajevóban. 1939. június 24-én szentelték pappá Szabadkán, a székesegyházban. Monostorszegen, Szenttamáson, Zomborban káplán 1943-ig, ekkortól Szabadkán, a Kisboldogasszony vikárián 1947-ig, akkor elhagyta az egyházmegyét. Eszerint tehát Szabadkáról ment át rövid időre Szenttamásra.

anyakönyvben. Talán arra az esetre tartották fenn a helyet, ha valaki mégis veszi a fáradságot, és utólag jelenti az egyháznak, hány elhurcolt hívője halt meg a „népfelszabadító hatóság tudtával és annak fegyveresei által” 1944 októberében, novemberében és decemberében, és kik azok. A tartalékolt oldalak sajnos mindmáig üresek maradtak.

A két bátor bunyevác vikárius sorsának és életútjának további alakulásáról sem beszélnek az egyházi könyvek. Šabić atya jó egy évvel távozása után még egy hétre visszajött helyettesíteni a szolgálatában valamivel gátolt Kokić atyát. Aztán jóval később híre kelt, hogy Magyarországon pap. Kokić atya további sorsáról sem a könyvek, sem a hívők nem tudnak. Jó négy hónap hijával két évet szolgált a szenttamási hívőket a legkritikusabb időszakban, dolgozott a szenttamási magyarság hitéletének talpra állításán és megerősítésén. Nem tudni, hogy papként-e vagy partizántisztként kellett előbb leszerelnie.⁹⁶

Az egyházi anyakönyvekben végzett további búvárkodás sem hozott látványos eredményeket, sem az 1944–1945-ös magyarirtás, sem a későbbi, a magyar kulturális örökség megsemmisítése tényeiről.

Az 1944. és 1945. évi halotti anyakönyvek összesen csak 13 magyar hívő természetellenes haláláról tudósítanak. Ez megközelítőleg csak egy százalék a háború áldozataivá, halottaivá minősíthető szenttamási magyarok feltételezhető lélekszámának.

Lássuk csak, miről is vallanak a szűkszavú egyházi könyvek!

A háború közvetlen és közvetett áldozatai:

- 1944. október 18. KLUCK JÓZSEF 15 éves fiú, gránáttalálattól [halt meg] Szenttamáson.
- 1944. október 19. MODRY ILLÉS, Modry Rozi 16 éves fia, aknaszilánktól Szenttamáson.
- 1944. november 4. HORGÁSZ SÁNDOR 27 éves férfi, bomba tépte szét Szenttamáson.
- 1944. november 4. ZABOS ILONA, Horgász Sándor 18 éves neje, bomba tépte szét, Szenttamás.
- 1945. január 22. MORVAI FERENC, József és Holló Borbála 19 éves fia elesett Eszéknél.
- 1945. február 16. FORGÁCS IMRE, Tamás és Kraszulyák Mária 12 éves fia, robbanás.
- 1945. március 13. ISMERETLEN HONVÉD I. Meglelve szántás közben Szenttamáson.
- 1945. március 13. ISMERETLEN HONVÉD II. Meglelve szántás közben Szenttamáson.
- 1945. március 28. BERTA ANDRÁS, Molnár Mária 15 éves fia, robbanástól, Szenttamás.

⁹⁶ A szabadkai püspökség adatai: Kokić Dezső 1919. szeptember 25-én született Szabadkán. Teológiai tanulmányait 1938 és 1944 között végezte, az első két évet Zágrábban, az utolsó hármat pedig Kalocsán. Kishegyesen káplán, Szenttamáson 1944–1945-ben kormányzó. Az egyházmegyében különböző papi funkciót viselt és rangot kapott. Egyházmegyei tanácsosként halt meg 1991. március 19-én Szabadkán. Bajmokon lett eltemetve.

- 1945. április 2. SINCEG BALÁZS, a 36. hadosztály 11. vajdasági dandárjának 27 éves harcosa, agyroncsolás robbanástól, a szenttamási kórházban halt meg.
- 1945. május 5. BRIJÁK GYULA, Pál és Rencsár Erzsébet 18 éves fia, elesett Szlav. Brod.
- 1945. október 8. BERGEL GUSZTÁV, Ivanics Rozália 33 éves fia, Velez Anna férje, hadifogolytáborban, Sztalindombaszban, a Szovjetunióban.
- 1945. november 29. FENYVESI ANDRÁS, Paratzky Éva 39 éves férje hadifogolytáborban Novi Szatkiban, a Szovjetunióban.

Magyar kulturális hagyatéék (kegyhelyek, emlékművek) felszámolása

A belvárosi magyar temető felszámolásra ítélt déli részén az ötvenes évek második felében kegyeletsértő módon, hatósági döntésekkel megnyitották a Vasa Pelagic utcát, s két oldalán házhelyeknek kiosztott jó másfél katasztrális holdnyi területen síremlékek egész sorát, sőt történelmi, 1848–49-es sírokat és emlékműveket⁹⁷ romboltak le. Ugyanilyen rombolás történt a nyolcvanas évek derekán a tuki magyar temető egészében, ahol utcáknak és házhelyeknek osztottak ki területeket. Ez utóbbi temetőbe még 15 évvel a felosztás előtt is temettek olyanokat, akik ma még élő szenttamási magyarok távolabbi vagy közeli családtagjai, rokonai voltak. Ezek sírjainak kegyeletsértő rombolására mutatnak rá a szenttamási római katolikus egyház plébániahivatalának 1956 és 1962 közötti halotti anyakönyvei bizonyítva, hogy a rendszer nemcsak az élő magyar etnikum felszámolásán, de még itt létünk nyomának eltüntetésén is munkálkodik, többek között kiforgatta sírjaikból az:

- 1956-ban eltemetett ÖZV. GÁSPÁR KÁROLYNÉ FAZEKAS KATALINT,
- 1957-ben eltemetett ÖZV. RENCSÁR ANTALNÉ SZABÓ MARCELLÁT,
- 1957. november 7-én eltemetett ÖZV. SERFŐZŐ GÁSPÁRNÉ FONTÁNYI JULIANNÁT,
- 1958. március 21-én eltemetett ÖZV. KOLLER MÁRTONNÉ MÓRÓ MARCELLÁT,
- 1958. szeptember 15-én eltemetett ÖZV. SZÉP MÁTYÁS NÉ SZABÓ TERÉZT,
- 1959. január 22-én eltemetett ÖZV. NAGY FERENC NÉ SIMOVICS MÁRIÁT,
- 1960. február 29-én eltemetett ÖZV. NAGY PÉTERNÉ TERÉNYI PETRONELLÁT,
- 1960. március 9-én eltemetett ÖZV. TÖLGYESI ISTVÁNNÉ CSÚZDI TERÉZT,
- 1960. március 28-án eltemetett ZÓNI FERENCET,
- 1960. december 17-én eltemetett MÓRICZ ANTALNÉ KATONA PETRONELLÁT,
- 1961. november 20-án eltemetett VÖRÖS ANTALNÉ DANIS JULIANNÁT,
- 1962. január 10-én eltemetett MIKUSTYÁK ISTVÁNNÉ ZÓNI ROZÁLIÁT.

Sírjukat alig másfél-két évtized után házalapok, csatornázások, vécék, szennygödörök és utak építése címén feltúrták, s a kiásott csontokat jobbára a kegyeletsértő, sírgyalázó építkezők lelkiismeretére bízta: szétdobálták vagy szemétre vetették.

⁹⁷ Hodoniczky Vörös Margit, Szépné Simonyik Ilona, Pinténné Szép Erzsébet.

Részben vagy teljesen felszámolt és házhelyeknek, illetve ravatalozó építésére kiosztott kisebbségi és felekezeti temetők Szenttamás északi negyedében:⁹⁸ 1. 1944-es tömegsírokra épített ravatalozó az ún. régi szerb temetőben; 2. a túlsóvégi magyar temető utcának és két házsornak kiosztott déli szeglete; 3. a jelenleg használt túlsóvégi egyetlen magyar temető; 4. házhelyeknek kiosztott református magyar–sváb temető; 5. házhelyeknek kiosztott evangélikus sváb–magyar temető; 6. házhelyeknek kiosztott izraelita (zsidó) temető; 7. a vásártérhez csatolt nazarénus és egyéb felekezeti temető; és 9. érintetlen szerb–pravoszláv temető sok elhanyagolt területtel.

A kegyeletsértő módon felszámolt és házhelyeknek eladott
2 ha 17 ár 3 m² területű római katolikus magyar temető Szenttamáson
(Ternovác Izván felvétele a szerző gyűjteményéből)

⁹⁸ Régi kataszteri térkép felhasználásával készítette a szerző.

**Az 1944–45. évi szenttamási magyarirtásról tanúskodók
betűrendes névsora és életkora⁹⁹**

1. Apró László nyugalmazott asztalos (1921–2005)
2. Bakos Mihály nyugalmazott munkás (1927–2008)
3. Bodrogi-Bergel Aladár nyugdíjas (1927–20??)
4. Brasnyó István földműves (1930–2010)
5. Brasnyó István, ifj. földműves (1941–2012)
6. Burány Nándor, dr. a villamossági tudományok doktora (1958–20??)
7. Csizmárné Schreck Erzsébet háziasszony (1924–2002)
8. Faragó Bóha Veronka háziasszony (1934–20??)
9. Fenyvesi Péter földműves (1936–20??)
10. Filipovičnė Lenka Cvetnarov T. hivatalnok (1927–1980)
11. Fullajtár Vámos Vince földműves (1900–1996)
12. Futó Ferenc nyugalmazott kereskedő (1922–1995)
13. Futóné Dudás Katalin háziasszony, varrónő (1926–20??)
14. Gálné Vicsek Mária háziasszony (1929–2010)
15. Gavlik Béla kádár (1939–20??)
16. Gertner Sándor nyugalmazott kőműves (1931–1998)
17. Hodoniczkynė Vörös Margit háziasszony (1914–1997)
18. Horváth László (Nádalja)
19. Horváth Verona földműves (1941–20??)
20. Hugyik Bóha József földműves (1934–20??)
21. Jakubecznė Czelluska Piros háziasszony (1934–1999)
22. Jojinnė Ljubinka Utvić háziasszony (1926–2013)
23. Junger Ilona Ica háziasszony (1932–2010)
24. Kissné Szível Éva könyvtáros (195?)
25. Koller István földműves (1921–2000)
26. Major Károly nyugalmazott könyvelő (1934–20??)
27. Maričičnė Danica Cvetnarov T. hivatalnok (1923–1998)
28. Miković Milenko Nemeški nyugalmazott gépészmérnök (1926–20??)
29. Muhi István földműves (1905–1996)
30. Nagynė Vörös Gizella háziasszony (1923–2002)
31. Nacsa Gizella földműves, háziasszony (1923–2001)
32. Nacsa J. (Nádalja)
33. Nádinė Gál Mag Katalin háziasszony (1919–2006)
34. N. János, nyugalmazott közművesítési munkás (1950–20??)
35. Papp Ferenc nyugalmazott tapétázó (1928–20??)
36. Pintėrnė Szép Erzsébet háziasszony (1935–1997)
37. Romoda Ferenc kerékpárszerelő (1926–1996)

⁹⁹ A tanúk betűrendes névjegyzékének sorszámai nem tükrözik egyénenkénti titkosított azonosítószámukat.

38. Schneiderné Andróczi Katalin háziasszony (1934–2012)
39. Skallákné Eper Tyúrom Jusztina háziasszony (1924–2002)
40. Stefánné Briják Ilonka háziasszony (1930–1995)
41. Süge Mátyás (levélkihordó), földműves (1914–2001)
42. Szép Imre, Szép Ádám fia (levélkihordó), zenész, földműves (1912–1997)
43. Szép Imre, Szép István fia földműves (1912–1999)
44. Szép László nyugalmazott hivatalnok (1935–20??)
45. Szép Márton nyugalmazott kőműves (1912–1996)
46. Szépné Simonyik Ilona háziasszony (1911–1995)
47. Sz. Márton nyugalmazott ácsmester (1924–2000)
48. Sz.-né Cs. Erzsébet háziasszony (1925–20??)
49. Szögi Dezső földműves (1931–2009)
50. Szögi Dezsőné Sági Rozália háziasszony (1933–1999)
51. Szögi István gazdálkodó, nyugdíjas (1927–2006)
52. Szögi Istvánné Odry Ottília nyugalmazott óvónő (1932–20??)
53. Tancsikné Móricz Eszter háziasszony (1937–20??)
54. Tiszta Pál nyugalmazott munkás (1925–2001)
55. Tojzán Csajda István asztalos (1922–1997)
56. Radomir Tucić gazdálkodó, földműves (1942–20??)
57. Urbánné (korábban Zóki Ferencné) Tojzán Etelka háziasszony (1915–2001)
58. Vujinné Kiss Erzsébet nyugalmazott tanítónő (1937–2010)

Ki hogy érte – a fél évszázados használati tilalom ellenére is – hasznosította a szenttamási kálváriát (Ternovác István felvétele a szerző gyűjteményéből)

Részenben vagy teljesen felszámolt és házhelyeknek, illetve ravatalozó építésére kiosztott kisebbségi és felekezeti temetők Szenttamás északi negyedében: 1. az 1944-es tömegsírokra épített ravatalozó az ún. régi szerb temetőben; 2. a túlsóvégi magyar temető utcának és két házsornak kiosztott déli szeglete; 3. a jelenleg használt túlsóvégi egyetlen magyar temető; 4. a házhelyeknek kiosztott református magyar–sváb temető; 5. a házhelyeknek kiosztott evangélikus sváb–magyar temető; 6. a házhelyeknek kiosztott izraelita (zsidó) temető; 7. a vásártérhez csatolt nazarénus és egyéb felekezeti temető; és 9. az érintetlen szerb–pravoszláv temető sok elhanyagolt területtel